

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF ROUSSE „Angel Kanchev“

Юридически факултет
Law Faculty

СБОРНИК ДОКЛАДИ

на

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’08

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’08

PROCEEDINGS

of

the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’08

Русе
Rousse
2008

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF ROUSSE „Angel Kanchev“

Юридически факултет
Law Faculty

СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’08

СБОРНИК ДОКЛАДОВ
СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’08

PROCEEDINGS
of
the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’08

Русе
Rousse
2008

Сборникът включва докладите, изнесени на студентската научна сесия **СНС'08**, организирана и проведена в **Юридическия факултет** на Русенския университет "Ангел Кънчев".

Докладите са отпечатани във вида, предоставен от авторите им.
Доклады опубликованы в виде, предоставленном их авторами.
The papers have been printed as presented by the authors.

ISSN 1311-3321

Copyright ©

- ♦ **СТУДЕНТСКАТА НАУЧНА СЕСИЯ** се организира от **АКАДЕМИЧНОТО РЪКОВОДСТВО** и **СТУДЕНТСКИЯ СЪВЕТ** на **РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ (РУ)** с цел да се предостави възможност на студенти и докторанти да популяризират основните резултати от своята учебно-изследователска работа и да обменят опит.
- ♦ **ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ:**
 - **Съпредседатели:**
доц. д-р Христо Белоев – РЕКТОР на РУ
Владислав Димитров – ПРЕДСЕДАТЕЛ на СС
 - **Научни секретари:**
доц. д-р Ангел Смикаров – Заместник-ректор на РУ
ASmrikarov@ecs.ru.acad.bg; 082-888 249
Радослав Линов – Заместник-председател на СС
R.Linov@abv.bg; 082-888 390
 - **Членове:**
 - Факултет „Аграрно индустриален”**
доц. д-р Чавдар Везиров
vezirov@ru.acad.bg; 082-888 442
Цветелина Василева
cvete@abv.bg
 - Факултет „Машинно технологичен”**
доц. д-р Стоян Стоянов
sgstoyanov@ru.acad.bg; 082-888 572
Зорница Иванова
zori_doli@abv.bg
 - Факултет „Електротехника, електроника, автоматика”**
доц. д-р Русин Цонев
rtzonev@ru.acad.bg; 082-888 379
Надя Антонова
antonowa14@abv.bg
 - Факултет „Транспортен”**
доц. д-р Валентин Иванов
vdivanov@ru.acad.bg; 082-888 373
Иван Калинов
i.kalinov@abv.bg
 - Факултет “Бизнес и мениджмънт”**
доц. д-р Юлияна Попова
jppopova@ru.acad.bg; 082-888 813
Виктория Ангелова
viktoriya.angelova88@gmail.com

Факултет „Юридически“

ас. Елица Куманова
derecho@abv.bg; 082-845 281
Антоанета Николаева
mugal@mail.bg

Факултет „Природни науки и образование“

доц. д-р Петър Сигалов
sigalov@ami.ru.acad.bg; 082-888-754
Благовест Николов
blago_nikolov_86@abv.bg

Филиал Разград

гл.ас. д-р Цветан Димитров
tz_dimitrow@abv.bg; 0887-631 645
Деница Бонева
deni4ka_boneva@abv.bg

Филиал Силистра

гл. ас. Галина Лечева
lina_acad.bg@abv.bg; 0897-912 702
Александър Господинов
lordsweet@mail.bg

СЕКЦИЯ “Право”**Съдържание**

СЕКЦИЯ “Право” Съдържание	5
Забава на кредитора. Отговорност на длъжника с имуществото му. Упражняване на правата на длъжника от кредитора му. Отменителен иск. Александър Генков Конаков	7
Дарение. Понятие и видове. Сключване и форма. Действие и отмяна Велислава Атанасова Ачева	50
Подходи на правната наука Веселин Гецов Гръцманов	66
Императивност на правото Виктор Руменов Антов, Денислав Валентинов Христов	75
Действие от чуждо име без представителна власт Галена Стефанова Стефанова	84
Източници на правото Деница Иванова Алекова	100
Прилагане по аналогия Десислава Иванова, Виолина Стефанова	110
Право на убежище. Международни и вътрешноправни актове и институции Димитър Неделчев Костадинов	127
Действие на юридическите факти Елена Емилиянова Русева, Иван Игнатов Донев	147
Обща характеристика на юридическите факти Константин Стефанов Стоянов, Васил Стефанов Тънгаров	158
Тълкуване на правото Мерлин Мехмед Юдает, Юлия Миткова Николова	186
Правното явление Преслава Маринова Петрова, Илиян Мирославов Илиев	202

Вилхелм Завоевателя и английската държава в периода XI – XIII в. Ралица Андреева Колева.....	215
Дискурсна правна позиция: понятие. Форми на волята и деяния. Човешкото поведение като деяние: психическа и фактическа страна на деянието. Модели, заложи в правната позиция. Светослав Маринов Григоров.....	230

Забава на кредитора. Отговорност на длъжника с имуществото му. Упражняване на правата на длъжника от кредитора му. Отменителен иск.

Александър Генков Конаков

I. ИМУЩЕСТВЕНА ОТГОВОРНОСТ И ЗАДЪЛЖЕНИЯ БЕЗ ИСК ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ:

1.Общ поглед.

Обикновено длъжникът доброволно изпълнява задълженията си, доброволно осъществява престацията, която дължи на кредитора си. Но това е в идеалния случай. Закономерно възниква въпросът какво става, ако обаче длъжникът не изпълни дължимия резултат?

Този въпрос не може да не бъде поставен. След като законът предписва на длъжника определено поведение, той се е погрижил да му наложи волята си, ако това стане необходимо.

И наистина е така. Законът признава на кредитора една претенция (един дължим резултат или поведение – *dare, facere, non facere*). По силата на същата кредиторът има право да иска осъществяването на определен резултат от длъжника си. Това не е всичко: претенцията крие в себе си и други възможности, които минават на преден план, именно когато тя не бъде удовлетворена. Тогава за кредитора възниква правото да иска защита - защита на претенцията си. Той може да се обърне към съдебната организация на държавата и да поиска съдът да осъди длъжника му да му престира -да го осъди да изпълни или да плати обезщетение за неизпълнение. След това кредиторът е в правото си да настоява неговият длъжник да бъде заставен да изпълни, да бъде

принуден да престира това, което доброволно не му е престирал (или сурогата на същото).

Следователно (вън от правото да иска осъществяването на определен резултат) претенцията включва още и правото на кредитора да търси интервенцията на съдебния и съдебно-изпълнителния апарат на държавата, за да бъде принуден длъжникът да осъществи този резултат. С други думи, тя включва още правото на кредитора да иска да се посегне върху имуществото на длъжника, за да бъде реализирана неговата имуществена отговорност - включва правото на кредитора да иска от съдебно-изпълнителния орган да приложи спрямо длъжниковото имущество различните способности за принудително изпълнение, установени от закона.

Не би могло и да бъде по друг начин. Без възможността да се упражни принуда срещу длъжника, кредиторската претенция би загубила и юридическия си характер, и практическия си смисъл. Тя би се оказала лишена от правна санкция. Без нея би се превърнала в една безполезна и безжизнена правна конструкция, неспособна да се справи с възложените ѝ социално-обществени, икономически и правни задачи.

Тук ще разгледаме и общите начала, които регулират целия режим на имуществената отговорност.

Това ще ни разкрие какъв голям интерес представлява имуществото на длъжника за кредитора. Ще ни стане особено ясна връзката, която съществува между длъжниковата отговорност и правото на кредитора да упражнява някои имуществени права на своя длъжник и правото му да атакува някои сделки на длъжника си, за да иска тяхната отмяна.

След като констатираме, че облигационното отношение би се превърнало в безжизнена конструкция, ако не бе съпътствано с отговорността, трябва да хвърлим поглед върху тези "дългове без отговорност" - без иск за изпълнение.

2. Имуществена отговорност на гражданина.

2.1. Основни начала.

Имуществената отговорност на длъжника е установена в нашето право в чл. 133 от ЗЗД – „Цялото имущество на длъжника служи за общо обезпечение на неговите кредитори, които имат еднакво право да се удовлетворят от него, ако няма законни основания за предпочитане”. Този текст прогласява два основни принципа.

Първият принцип, който чл. 133 от ЗЗД установява, е пълното подчиняване на длъжниковото имущество под искането на кредиторите му. Законът формулира този принцип така: "цялото имущество на длъжника служи за общо обезпечение на неговите кредитори". А чл. 337 от ГПК в допълнение на чл. 133 от ЗЗД постановява, че "вискателят може да насочи изпълнението си върху който и да е имот на длъжника". Следователно длъжникът отговаря с всичките си имуществени права, на който е титуляр по време на принудителното изпълнение. В този смисъл се казва, че той отговаря и с бъдещите си имоти, т. е. и с тези, които е придобил след възникване на задължението му, стига те да са включени в състава на имуществените му права в деня на принудителното изпълнение. Тези имоти са всъщност част от настоящото имущество на длъжника, а то именно обезпечава кредиторите му.

Вторият основен принцип, който чл. 133 от ЗЗД установява, е равенството на кредиторите при тяхното удовлетворяване от длъжниковото имущество. Всички кредитори имат "еднакво право да се удовлетворят от длъжниковото имущество, ако няма законни основания за предпочитане".

2.2. Отклонение от принципите.

И двата посочени принципа (пълна подчиненост на длъжниковото имущество в еднакво отношение спрямо всички кредитори) не са проведени докрай в нашето право:

- не всички имуществени права съставляват общо обезпечение на кредиторите му и

- не всички кредитори имат еднакво право върху тях.

2.3. Несеквестируемост. Разграничена отговорност.

Несеквестируемите права на длъжника не съставляват общо обезпечение на кредиторите. Не го обезпечава цялото му имущество и когато по изключение длъжникът отговаря ограничено за някой свой дълг.

Несеквестируеми права на длъжника са онези негови права, по отношение на които принудителното изпълнение не може да се насочва. Тази несеквестируемост следва или защото съответното право е непрехвърляемо, неотчуждимо или *ex lege*, защото законът така разпорежда.

Несеквестируемо право като непрехвърляемо е например правото на ползване: понеже не може да се отчуждава доброволно (чл. 56, ал. 2 З Соб), то не може да се отчуждава и по принудителен ред.

Не може да се налага запор върху вещите за всекидневно потребление на длъжника и на членовете на неговото семейство, необходимата му храна и топливо, предметите за упражняване на занаята му и необходимия му работен добитък, посочен в списък, одобрен от Министерския съвет (чл. 339, буква "а" ГПК). Този списък е ПОСТАНОВЛЕНИЕ на МС № 113 от 26 МАЙ 2003 Г. Според казаното в него не могат да се запорират:

1. Вещи за лично употребление:

а) по едно горно зимно палто, едно горно есенно палто, една шапка, два костюма (съответно панталони, ризи и жилетки или пуловери - за мъжете, и поли или панталони, блузи и жилетки или пуловери, или четири рокли - за жените) и работното облекло;

б) употребяваните обувки и бельо.

2. Всички детски храни и принадлежности.

3. Вещи за домашно употребление:

а) по един креват, една постелка, една зимна и една лятна завивка, както и по два ката спално бельо за всеки член от семейството;

б) един двукрилен гардероб, един кухненски бюфет, обикновените маси и столове;

в) обикновените домашни и кухненски прибори и съдове и обикновените прибори за хранене;

г) необходимите уреди за отопление и една печка за готвене;

д) една пералня и един хладилник;

е) един телефонен апарат и един радиоапарат.

4. Изкуствените органи, протезите, очилата и другите мощни приспособления и предмети, които се употребяват от длъжника или от членовете на неговото семейство поради физически недъзи или наранявания, както и лекарствата и другите приспособления, средства и материали за лечение.

5. Учебните пособия, включително книгите и музикалните инструменти, използването на които е необходимо при общото и професионалното обучение на длъжника и членовете на неговото семейство.

6. Домашните животни (домашните любимци) , ако не са отглеждани за продажба.

7. Семейните и личните ордени и отличия.

Посоченият списък е изчерпателен, изброяването в него е изрично и не следва да се тълкува разширително. Трябва да подчертаем обаче, че всички тези вещи не могат да се запорират, освен ако са били дадени в залог. Съображенията на законодателя да бъдат изключени от секвестрируемото имущество на длъжника тези вещи от първа необходимост са чисто хуманни, тъй като както отбелязва още Целз "Ius est ars aequi et boni". Без тези вещи длъжникът и членовете на неговото семейство биха били поставени в невъзможни или твърде тежки условия за съществуване. А интересът на кредитора да получи това, което му се дължи, не следва да бъде задоволен с цената на нечовешко отношение към длъжника. Законът закриля длъжника срещу подобна евентуалност и му обезпечава един екзистенц-минимум от движимости, който изключва от общото обезпечение на кредиторите. Иденти-

чен списък съществува и при обезпечаването на публичните вземания на държавата - ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 167 на МС от 15 ЮЛИ 1996 Г. за одобряване списък на вещите, върху които не може да бъде насочено принудително изпълнение по чл. 24, т. 1 от ЗАКОНА ЗА СЪБИРАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ВЗЕМАНИЯ.

Според чл. 339, букви "б" и "в" от ГПК не може да се насочва принудителното изпълнение и срещу "необходимата храна на длъжника и неговото семейство за един месец, а за земеделските стопани - до нова реколта, или равностойността ѝ в други земеделски произведения, ако няма такава", както и върху "необходимите горива за отопление, готвене и осветление за три месеца".

А съгласно букви „г“, „д“ и „е“ на същия член изпълнението не може да бъде насочено и върху следните вещи на длъжника - физическо лице: „машините, инструментите, пособията и книгите, необходими лично на длъжника, упражняващ свободна професия, или на занаятчия за упражняване на неговото занятие“, „земите на длъжника - земеделски стопанин: градини и лозя с площ общо до 5 дка или ниви с площ до 30 дка, а в Добруджа - до 50 дка, или ливади с площ до 50 дка, и необходимите за воденето на стопанството машини и инвентар, както и торове, средствата за растителна защита и семето за посев - за една година“, както и „необходимите две глави работен добитък, една крава, 5 глави дребен добитък, 10 пчелни кошера и домашните птици, както и необходимата храна за изхранването им до нова реколта или до пускането на паша.“

Според чл. 339, буква „ж“ ГПК несеквестрируемо е и жилището на длъжника, ако той и никой от членовете на семейството му, с които живее заедно, нямат друго жилище, независимо от това, дали длъжникът живее в него. Ако обаче жилището надхвърля жилищните нужди на длъжника и членовете на семейството му, горницата се продава, ако са налице условията на чл. 39, ал. 2 от ЗС.

Тези разпоредби имат за цел да обезпечи на длъжника необходимите му средства за производство, да обезпечи трудоспособността му издръжка, както и да не го остави без никакъв подслон. Тази облага не е дадена на всички длъжници. От нея не се ползват длъжниците относно вещта, върху която е учреден залог или ипотека, когато взискател е заложникът или ипотекарният кредитор, длъжниците по задължения за издръжка, за вреди от непозволено увреждане и от финансови начети и длъжниците за sluчай, предвидени в други разпоредби (чл. 340 ГПК).

Съгласно чл. 341 от ГПК принудителното изпълнение не може да бъде насочено върху определени части от трудовото възнаграждение на служител или работник освен за удовлетворяване на вземания за издръжка. Противното разрешение би ги лишило от необходимите средства за живот, което противоречи на принципите и целите на правото.

Правилата на чл. 341 от ГПК важат и по отношение авторското възнаграждение: върху част от него заповор не може да се налага.

На същото основание не могат да бъдат предмет на принудително изпълнение и следователно не представляват обезпечение за кредитора пенсиите, стипендиите, паричните обезщетения и помощите, които се получават въз основа на Кодекса на труда. Те могат да се заповорират само за изпълнение на задължения за издръжка и за задължения, произтичащи от престъпления.

На същото основание не могат да бъдат предмет на заповори и вземанията за издръжка.

Не могат да бъдат предмет на принудително изпълнение и тези вещи и права, които други закони (вън от ГПК) обявяват за "неподлежащи на принудително изпълнение" (чл. 339, буква "з" ГПК).

Изключение от принципа, че длъжникът отговаря с цялото си имущество, представляват случаите на т.нар. ограничена отго-

ворност. Случай на ограничена отговорност на длъжника урежда например чл. 60, ал. 2 от ЗН. Наследникът отговаря с цялото си имущество за дълговете на наследодателя му (чл. 60, ал. 1 ЗН). Но той може да ограничи отговорността си до имущество, което е получил в наследство, стига да приеме това наследство под опис. Ограничена имуществена отговорност е например още отговорността на корабовладелеца: той отговаря за известни задължения само със стойността на кораба.

Съгласно чл. 342 ГПК всеки отказ на длъжника от закрилата по горе изброените разпоредби (чл. 339 и чл. 341 ГПК) е недействителен.

С влизането в сила на новия ГПК (Обн., ДВ, бр. 59 от 20. 07. 2007 г.) от 1 март 2008 год. общите правила за изпълнението на парични вземания не се променят съществено. Относно материята на несеквестрируемостта промените са незначителни, като разбира се, трябва да се отбележи новата номерация на разпоредбите:

Несеквестрируеми вещи – чл. 444, т. 1-8 ГПК;

Отпадане на несеквестрируемостта – чл. 445, ал. 1 и 2 ГПК;

Несеквестрируем доход – чл. 446, ал. 1, 2 и 3 ГПК;

Недействителност на отказ от закрила – чл. 447 ГПК.

2.4. Неравенство на кредиторите.

Длъжниковото имущество не обезпечава еднакво всичките му кредитори. Това е второто отклонение на принципа на чл. 133 от ЗЗД. Всички имоти на длъжника, гласи този принцип, съставляват еднакво обезпечение за кредиторите му. Ала те обезпечават еднакво само хирографарните му кредитори - само тези негови кредитори, които "нямат законни основания за предпочитание". Нещо повече, пълно равенство не е проведено и между т.нар. хирографарни кредитори: по-грижливите от тях се оказват на това фактическо основание "предпочетени" пред по-малко грижливите.

Законни основания за предпочитание, които нарушават равенството между кредиторите и принципа на еднаквото и съ-размерното им удовлетворение, са привилегиите, ипотеката и залогът. Кредитор, чието вземане е привилегировано или обезпечено със залог върху движима вещь или ипотека, върху недвижим имот, се удовлетворява по предпочитание пред другите кредитори на същия длъжник.

Чл. 67, ал. 1 ЗН създава също едно законно основание за предпочитание в полза на кредиторите на наследството пред личните кредитори на наследника – „кредиторите на наследството и заветниците могат в тримесечен срок от приемането му да искат отделяне на имуществото на наследодателя от имуществото на наследника.” Това отделяне се извършва за недвижимите имоти чрез вписване в партидите на недвижимите имоти на наследодателя по реда на Закона за кадастъра и имотния регистър, а за движимостите - чрез молба до районния съдия. Кредиторите на наследството и заветниците, които са искали отделянето, се предпочитат пред тия, които не са го поискали. Когато отделянето е поискано от кредиторите и заветниците, предпочитание имат първите (чл. 67, ал. 2 и ал. 3 ЗН).

Чл. 340 ГПК също създава такава привилегия (виж по-горе).

Фактически основания за предпочитание са тези предимства, които ползват онзи хирографарен кредитор, който своевременно е започнал и грижливо провел процедурата на принудителното изпълнение. Той се "предпочита"на това фактическо основание.

а) "Предпочитат" се онези кредитори, които са се снабдили с изпълнителен лист пред тези, които не са се снабдили с такъв, било защото са могли да се снабдят с изпълнителен лист, но не са го направили, било че не са могли да получат такъв, понеже вземането им не е още изискуемо.

б) Не се предпочитат обаче онези кредитори, които са изпреварили другите, т.е. тези, по чието искане съдебният изпълнител е изпратил призовка за доброволно изпълнение. Защото чл. 350, ал. 1 от ГПК предвижда, че "през всяко време на изпълнението, докато разпределението не е изготвено, могат да се присъединят в производството и други кредитори на същия длъжник."

Съдебният изпълнител е дори длъжен сам и *ex officio* да съедини в едно дело всички изпълнителни листове срещу един длъжник. Така присъединените кредитори имат в изпълнителното производство "същите права. ..., каквито има първоначалният вискател" (чл. 351, ал. 1 ГПК).

И все пак, след като присъединяването е възможно само до момента на изготвянето на разпределението от съдебния изпълнител - неминуемо са предпочетени всички вискатели, участващи в разпределението, пред всички вискатели, които са предявили изпълнителните си листове след това. Те не участват в съразмерното разпределение на сумата, добита от продаването на някои длъжникови имоти, и следва да се удовлетворят от други.

в) Длъжникът не може да се разпорежда със запорираната вещ или вземане след налагане на запора под страх на недействителност. Но тази недействителност е относителна. Тя не ползва всички кредитори на длъжника, а само онзи кредитор, който е наложил запора, и присъединилите се в производството други кредитори (чл. 346 ГПК). Налице е едно фактическо основание за предпочитание на един кредитор пред друг.

3. Задължения без иск за изпълнение.

3.1. Същност.

Съществуват такива задължения, за които имуществото на длъжника не съставлява общо обезпечение. Кредиторът по тях няма иск за изпълнение срещу длъжника си. Той няма и исковете за съхраняване на длъжниковото имущество. Нито може да иска отменяването на сделките, с които длъжникът намалява патримо-

ниума си. Няма всички тези възможности, защото длъжниковото имущество не го обезпечава.

Следователно тези задължения са без пълна правна санкция. Кредиторът няма спрямо длъжника си съдебно осъществимо притезание (претенция). Длъжникът наистина дължи. Но за това, което дължи, той не отговаря. Налице е дълг без отговорност. Казваме, че задължението е без иск за изпълнение.

Типичен представител на дълга без отговорност са естествените права и задължения. Те са задължения, които са били или ще станат правни. Кредиторът наистина не разполага с претенция, но тези задължения също могат да се погасят - чрез изпълнение, прихващане или по друг начин. В друг случай отговорността не може да се реализира – когато имуществото (активите) на длъжника са изчерпани.

Възниква въпросът, щом длъжниковото имущество не отговаря за тези задължения, щом кредиторът по тях няма иск за изпълнението им, юридически задължения ли са те? Именно това е спорно в правната доктрина.

Преди да вземем отношение към този дискуссионен въпрос в теорията, трябва да обърнем внимание на правните норми, към текстовете, за да видим имат ли задълженията без иск за изпълнение някакво правно действие и ако имат какво точно.

3.2. Нормативна уредба.

Проверката ни показва, че законът не е съвсем безразличен към тук разглежданите задължения. Поне в две хипотези той ги свързва с известни правни действия - дава им една несъвършена, но все пак правна санкция. За да се убедим, достатъчно е да прочетем чл. 55, ал. 2 и чл. 118 от ЗЗД. "Не може да иска връщане онзи, който съзнателно е изпълнил един свой нравствен дълг", казва чл. 55, ал. 2 от ЗЗД. "Ако длъжникът изпълни задължението си след изтичане на давността, той няма право да иска платеното, макар и в момента на плащането да не е знаел, че давността е изтекла", постановява чл. 118 от ЗЗД.

В двете, уредени от закона хипотези кредиторът не разполага с иск за изпълнение срещу нравствено задълженото лице, респективно срещу длъжника, в полза на когото е изтекла давността. Той не може да ги осъди да му престира, защото няма срещу тях съдебно осъществима претенция. Нравствено задълженото лице обаче може доброволно да престира. Длъжникът може да изпълни задължението си, въпреки че давността е изтекла. Но ако престира, не му е позволено да търси обратно това, което е дал в изпълнение на дълга, под предлог, че е могъл нищо да не престира; под предлог, че кредиторът не е могъл да го принуди към изпълнение. Законът не дава иск за връщане на престираното, защото смята, че все пак дълг има. Само тази санкция дава законът на тези задължения. Но тази санкция е очевидно правна санкция. А щом законът дава на тези задължения правна санкция, то и самите те са правни задължения. Все пак те са правни задължения с по-малка сила в сравнение с другите правни задължения, защото са снабдени само с една отбранителна, пасивна, а не и с една нападателна, активна правна санкция, следователно с една недостатъчна, с една несъвършена санкция. Затова те са несъвършени правни задължения. Те са лишени от правна санкция във формата на иск. Но искът не е единствено възможна форма на правна санкция на задължението. Санкцията може да приеме и негативна форма. В резултат разглежданите тук задължения не могат да не се признаят за правни. Те само не са искиви задължения.

Друг пример за подобен род разпоредби са да речем чл. 70, ал. 2 ЗЗД – „Длъжникът може да изпълни задължението си предсрочно, освен ако срокът е уговорен и в полза на кредитора“, както и чл. 103, ал. 2 ЗЗД – „Прихващането се допуска и след като вземането е погасено по давност, ако е могло да бъде извършено преди изтичането на давността.“

3.3. Изродени правни задължения и нравствен дълг.

Цитираните по-горе чл. 55, ал. 2, и чл. 118 от ЗЗД налагат едно съпоставяне. Казва се, че даденото в изпълнение на нравствен дълг не може да се претендира обратно. Казва се още, че даденото срещу погасено по давност задължение - т.е. срещу едно правно задължение, което поради давност е дегенерирало (се е изродило) в неисково, също не може да се претендира обратно.

Общото между нравствените и тези "изродени правни" задължения следователно се заключава в това, че:

за изпълнението им не може да се ангажира държавната принуда.

не може да се иска обратно даденото в изпълнение на същите.

Съществуват ли разлики между тези два вида "неискови" задължения? Отговорът е положителен.

Нравственият дълг е дълг на съвест. Кой дълг е нравствен, не определя правото, а етиката – науката за морала. Тя установява оценителни критерии за поведение. Оценителни критерии, които естествено не са внушение на някакъв тайнствен дух, а се явяват отражение на материалния свят в съзнанието. Етиката определя задълженията на трудещите се към обществото и държавата, на хората помежду им. Етиката определя тези нравствени задължения, като изхожда от интересите на всички трудещи се. Като съчетава хармонично обществения с личния интерес, тази етика изисква поведението на хората да се вдъхновява от взаимно сътрудничество, взаимна поддръжка и взаимна помощ, предложени и осъществени спонтанно, съзнателно и без принуда. Несъблюдаването на такова поведение обаче няма да предизвика държавна интервенция, за да бъде то наложено, тъй като става дума не за правни, а за морални норми.

В този смисъл, става ясно, че нравствените задължения не се покриват с правните. Източник на последните не е етиката, а правото. От друга страна, колкото и да се разчита, че правните задължения ще бъдат изпълнени в дух на спонтанно и съзнателно

сътрудничество и взаимопомощ, несъблюдаването на предписаното и очаквано от правото поведение тук вече предизвиква държавна интервенция. Отклонилият се от правния дълг ще бъде принуден да го изпълни.

Нравствените задължения не се покриват и с така наречените изродени правни задължения. Това са задължения, които някога са били свършени правни задължения, снабдени с претенция, т.е. с възможност да бъдат осъществени по исков ред с помощта на държавната принуда, но впоследствие са загубили тази възможност. Техният източник е един правнорелевантен факт - юридически факт, а не един правно безразличен факт.

От това, че тези задължения имат различен източник - морала за едните, един правно релевантен факт за другите, - следва и различието в основанието на тяхното изпълнение. Изродените правни задължения възникват като свършени правни задължения - със съдебно осъществима претенция, с иск за изпълнение. Давността парализира иска за изпълнение, "погасява" съдебно осъществимата претенция, а самият дълг остава. В това парализиране (загубване) на претенцията се свежда всъщност тяхното израждане. Затова престираното по така изродения правен дълг е престирано в изпълнение на един истински дълг и води до погасяване на кредиторското вземане. Правното основание за престиране е погасяването, изпълнението на дълга (*solvendi causa*). Нравственият дълг няма такъв източник. Той е морален, а не правен дълг и престираното в изпълнение на същия е престирано с оглед на една щедрост. Правното основание е дарствено (*donandi causa*).

Когато плащам задължението си, което мога и да не плащам, защото е покрито с давност и кредиторът не може да ангажира държавната принуда на това основание, плащам едно свое задължение. Плащам, а не дарявам. И не мисля дори, че правя дар на кредитора си. Давам му това, което той има право да получи.

Изпълнявам едно истинско задължение, подтикнат от морално-етични подбуди.

Когато давам средства за издръжка или лечение на далечен мой роднина, пак изпълнявам един дълг. Но този дълг е нравствен. Той няма нищо общо с правото или най-много това, че престираното не мога да искам обратно. Това, което е дадено, е дадено в дар. В този случай основанийето на моята престация е дарствено (*donandi causa*). Същото е, когато изпълнявам едно нищожно завещание - например едно завещание, което е направено в устна форма. Наследникът може да се счита за нравствено задължен да го изпълни. Но изпълнявайки го, той всъщност дарява.

Именно в това е разликата. Тя е доста малка, но все пак законът я провежда и свързва невръщането на престираното с различни правни последици в зависимост от това, дали е нравствено или изродено правно задължение.

Той не допуска иск за връщане (кондикция) на престираното, ако изпълнението на нравственото задължение е станало съзнателно.

Обратно, законът не допуска същата кондикция, ако изроденото правно задължение е изпълнено, макар длъжникът да не е знаел, че може да не го изпълнява (несъзнателно). Кондикцията е недопустима при съзнателното изпълнение на нравствено задължение. Тя е недопустима при несъзнателното изпълнение на едно дегенерирало правно задължение. Това разграничение е справедливо.

3.4. Примери.

В категорията на изродените граждански задължения, т.е. сред тези, чиято претенция е погасена (извън случая, когато тя е погасена по давност) могат да се посочат задълженията, които са парализирани с едно възражение за присъдено нещо. С решението е признато, че дълг няма, а всъщност такъв има. Но длъжникът плаща въпреки решението. Платеното не е недължимо. Плаща-

нето на дълг по истинската му стойност, след като номиналната е намалена вследствие инфлация, спада също тук.

3.5. Действия.

Първо действие. Платеното в изпълнение на нравствено или изродено правно задължение не може да се иска обратно:

а) Който съзнателно е изпълнил един нравствен дълг, не може да иска връщане на престираното (чл. 55, ал. 2 ЗЗД).

б) Който изпълнява едно изродено правно задължение, също не може да иска обратно престираното дори ако не е знаел, че не е длъжен да престира. Този извод следва от чл. 118 от ЗЗД. Там се казва, че ако "длъжникът изпълни задължението си след изтичане на давността, той няма право да иска платеното обратно, макар в момента на плащането да не е знаел, че давността е изтекла". Това разпореждане е установено за един специален случай - за погасеното по давност вземане, превърнало се с това от гражданско в такова без иск за изпълнение. Но в това разпореждане се крие една обща идея, която трябва да се пренесе и приложи съответно към всички случаи на изпълнение на такова задължение.

Второ действие. Обещанието да се изпълни едно погасено по давност задължение е напълно валидно и превръща задължението в напълно валидно гражданско задължение - имаме отказ от давност.

Трето действие. Понеже е валидно обещанието за изпълнение на едно погасено по давност задължение, валидна е новацията на такова задължение.

Четвърто действие. Недопустимост на компенсацията. Двете вземания при компенсацията трябва да бъдат действителни. Ако Х има едно задължение без иск за изпълнение към У и У има едно гражданско задължение към Х, У няма да може да компенсира това свое задължение с вземането си без иск за изпълнение към Х, но Х ще може да компенсира гражданското си вземане със задължението, за което няма съдима претенция. Относ-

но давността важи чл. 103, ал. 2 от ЗЗД – „Прихващането се допуска и след като вземането е погасено по давност, ако е могло да бъде извършено преди изтичането на давността.”

II. ПРАВНИ СПОСОБИ ЗА ЗАПАЗВАНЕ НА ДЛЪЖНИКОВОТО ИМУЩЕСТВО

1. Упражняване правата на длъжника от кредитора.

1.1. Понятие за косвения (сурогационния) иск.

Понятието за косвения (сурогационния) иск може да се извлече от предметното съдържание на разпоредбата на чл. 134 ЗЗД. Тя гласи, че „кредиторът може да упражни имуществените права на длъжника, когато неговото бездействие заплашва удовлетворението на кредитора, освен ако се касае за такива права, упражнението на които зависи от чисто личната преценка на длъжника”. Следователно сурогационният иск е средство за запазване на длъжниковото имущество, когато длъжникът бездейства, не упражнява правата си и това води до намаляване на имуществото му, което от своя страна застрашава удовлетворяването на кредиторите вземания. Наименованието не е точно, тъй като не винаги правата се упражняват чрез иск, а и при извънсъдебно упражняване е нужно овластяване от съда.

Погледнато от малко по-друг ракурс косвеният иск може да се дефинира и като самостоятелно право на кредитора да действа като субституент – да търси правна защита на чуждо право от свое име. Кредиторът обаче трябва да действа в интерес на длъжника, защото правните последици настъпват за него (той действа от свое име, но за чужда сметка). Длъжникът не е лишен от възможността сам да упражни правото си.

1. 2. Характеристика, цел и функции на института.

Всички имоти на длъжника съставляват общо обезпечение на кредиторите му. Но длъжникът може с бездействието си да намали общото обезпечение на кредиторите си - да застраши тяхното удовлетворяване. Той може да не проявява никакъв

стремеж да реализира или запази правата си. Например да не прекъсва давност, която тече в негова вреда, да не приема открито в негова полза наследство и т. н. Може да е възприел подобно пасивно поведение, защото вижда, че няма лична полза да се грижи за тези права, които при неплатежоспособността му ще служат единствено за удовлетворение на кредиторите му.

Тази небрежност на длъжника към собствените му права е достатъчно основание за всеки негов кредитор да упражни тези права от свое име - чрез иск или извънсъдебно.

Искът, с който кредиторът упражнява правата на бездействащия си длъжник, се нарича непряк иск, или сурогационен иск, или още косвен иск. Непряк или косвен, защото правата на длъжника не се упражняват пряко от него, а от неговия кредитор. С решението на този иск ще се внесе в длъжниковото имущество онова, на което длъжникът има право. От това имущество кредиторът ще получи онова, което има да взема.

Явно е, че искът има две функции: една предохранителна и една подготвителна. Такава е функцията и на онова упражнение на длъжниковите права, което се осъществява без иск. Такава е функцията на целия институт въобще: да запази целостта на длъжниковото имущество и така да подготви ефикасното удовлетворяване на кредитора.

1.3. Приложно поле.

1.3.1. Кои права може да упражнява кредиторът?

Кредиторът може да упражнява всички имуществени права на длъжника освен тези права, упражнението на които зависи от чисто личната преценка на същия (чл. 134 ЗЗД). Например:

Вещните права. Кредиторът може да упражни всички вещни права и искове на длъжника си, по-специално неговия ревандикационен или негаторен иск; неговия иск за делба на съсобствен имот и т. н.

Облигационни права. Кредиторът може да упражни всички права на вземане на длъжника си - например да предяви правата,

които произтичат от съдебното отстранение; или от непозволено-то увреждане на длъжника, или от неоснователното обогатяване в негов ущърб; да търси вложената или заета от длъжника вещ; да иска плащане на покупна цена, която се дължи на длъжника, или на наем и изобщо да иска изпълнение на задължения на трети лица към длъжника; да иска унищожението на договор, сключен от длъжника при грешка, противоправно заплашване, измама или при крайна нужда и явно неизгодни условия и т. н.

Други имуществени права. Кредиторът може да упражни всички други имуществени права на длъжника си - неговите права върху нематериални блага, неговите потестативни възможности: да прави изявление за разваляне на договор поради неизпълнението му, да реализира длъжниковото право на изкупване. Той може да иска издаването на изпълнителни листове по съдебни решения, постановени в полза на длъжника; да встъпи в процес като трето лице-помагач; да иска да му се разреши да приеме наследство, паднало се на длъжника му като наследник по закон, или да иска то да бъде прието под опис; да прави съобщения на застрахователя; да прави изявления за компенсация; да съобщава извършена цесия; дори да плати дълг на длъжника, за да се избегне неизпълнение от негова страна (макар че това е изпълнение на задължение) и т. н.

1.3.2. Кои длъжникови права кредиторът не може да упражнява?

Кредиторът не може да упражнява:

Неимуществените права на длъжника си. Тези права не служат за общо обезпечение на кредиторите. За това и кредиторите нямат никакъв интерес да ги предявяват. А щом нямат интерес да ги предявяват, нямат и право да направят това. Затова кредиторът не може да упражнява:

исковете за гражданско състояние на длъжника си (Например исковете за оспорване на бащинство, въпреки че при успешен изход на иска отпада задължението за издръжка; Също и

при иска за оспорване на припознаване - чл. 38 СК, нито иска за установяване на бащинство на брачно дете (чл. 41 СК) и т. н.;

брачните му искове (напр. чл. 28 СК - иск за по-голям дял от съпружеската общност; чл. 105 СК – специално основание за отмяна на дарения, направени във връзка или през време на брака и т.н.);

иска му за отмяна на осиновяване и т. н.

Имуществените права на длъжника от чисто личен характер, тези които са *intuitu personae*, т.е. тези права, които са с оглед личността на длъжника. Чл. 134 от ЗЗД не позволява на кредитора да упражнява тези имуществени права на длъжника, чието упражняване зависи от една чисто лична преценка на длъжника. Затова кредиторът не би могъл да предяви иска за отмяна на дарение на основание чл. 227, буква "б" и буква "в" от ЗЗД или неговия иск за морални вреди (чл. 52 ЗЗД) ; нито да приеме завет, направен на длъжника; или да упражни правото му на разваляне на договор за издръжка поради лошото му изпълнение от другата страна. Вещното право на ползване на длъжника също не може да се упражни от неговия кредитор, тъй като то е непрехвърливо, неотчуждимо и ненаследимо, и се учредява с оглед личността.

Имуществените несеквеструеми права на длъжника. Кредиторът не може да упражнява такива имуществени права на длъжника си, срещу които не може да се насочи принудително изпълнение. Тези права не се включват в общото обезпечение на кредиторите. Безполезно е да се подготвя принудителното изпълнение по отношение такива права, спрямо които принудителното изпълнение е изобщо изключено. Например кредиторът няма да може да отблъсва претендиращи от трети лица вещни права върху единственото му жилище, щом то съгласно чл. 339 от ГПК е несеквеструемо.

1.4. Предпоставки за упражняване на длъжниковите права.

За да може кредиторът да упражни правата на длъжника си, необходимо е да бъде установено:

че той наистина е кредитор и

че има интерес да упражни длъжниковите права.

1.4.1. Качеството „кредитор“ (едно вземане).

Кредиторът е установил, че наистина е такъв щом докаже, че има каквото и да е вземане към длъжника.

Съществува спор дали и кредиторът с условно или срочно вземане може да упражни правата на своя длъжник. Тези, които смятат, че разглежданото право съставлява един способ за принудително изпълнение, естествено изискват вземането на кредитора не само да бъде изискуемо, но дори да бъде в изпълнителна форма. Обратно, тези, които виждат в упражняването на длъжниковите права един способ за обезпечение, признават това право и на кредитора с условно или срочно вземане. Правилно е да се смята, че упражняването на правата на длъжника от кредитора съставлява един способ за обезпечаване на кредитора. Чрез упражняване правата на длъжника само се запазва за имуществото на същия всичко онова, което спада към това имущество и което може да бъде загубено за същото поради длъжниковата небрежност. Интерес да бъде запазено в цялост длъжниковото имущество имат и кредиторът с изискуемо вземане, и кредиторът със срочно вземане, и кредиторът с условно вземане. Като се има предвид тази охранителна функция на сурогационния иск, става ясно, че за да се допусне той, не е необходимо да се знае какъв е размерът на вземането на кредитора, нито дали то е срочно или условно, дали е хирографарно или обезпечено, дали е парично или не, дали е или не е още облечено в изпълнителен лист (аргумент и от Постановление на Пленума на ВС № 1 от 1965 год.). Това, което е необходимо и достатъчно, е да бъде установено, че този, който иска да упражнява чуждо право, наистина има вземане срещу титуляра на това право.

1.4.2. Правен интерес (активна легитимация).

На второ място, трябва да бъде установена активната легитимация на кредитора, че той има интерес да упражни правата

на длъжника си - интерес да запази в неговия патримониум имуществени права, които принадлежат на неговия длъжник; интерес, който единствено оправдава съда да го овласти (по реда на обезпечаване на исковите) да упражни онова право на длъжника, за което не може да се предяви иск (чл. 134, ал. 3 ЗЗД). Ал. 3 на чл. 134 от ЗЗД още веднъж съвсем ясно подчертава обезпечителната роля на разглеждания институт.

Такъв интерес е налице:

Когато длъжникът бездейства – не упражнява правата си (а не при лошо упражняване!). Неговата небрежност, нехайството му съставляват достатъчно основание за упражняване на неговите права от кредитора му. Не е бездействие обаче, когато длъжникът не сключва изгодни сделки, с които да увеличи имуществото си. Не е процесуална предпоставка кредиторът да подкани длъжника сам да упражни правата си.

Когато длъжникът не може да удовлетвори своите кредитори от другите си имоти – при опасност за удовлетворяване на вземането на кредитора поради недостатъчност на останалите активи на длъжника (причинна връзка с бездействието) Кредиторът обаче не е длъжен да доказва това обстоятелство. Този, който смята (ответникът по иска), че правата на длъжника се упражняват неоснователно, трябва да докаже, че длъжникът има достатъчно имоти, за да удовлетвори кредиторите си. Ако такива имоти има, то очевидно бездействието на длъжника, каквото и да е то, няма да причини вреда на кредитора и затова последният няма интерес да упражнява длъжниковите права, с което само би стеснил свободата му.

1.5. Лично право или представителство?

Кредиторът може да упражни правата на длъжника си по два начина: чрез иск или извънсъдебно. И в двата случая се поставя въпросът: от чие име действа кредиторът? От свое име или от името на длъжника? Негов представител ли е той? Този въпрос е спорен.

По-разпространено е схващането, според което кредиторът упражнява чуждо материално право от свое име и на свое самостоятелно правно основание. Като предявява иск въз основа на длъжниковото материалноправно отношение, кредиторът не функционира като представител на длъжника си. Именно защото не го представлява, затова - доколкото длъжниковите права се предявяват чрез иск - длъжникът задължително "се призовава като страна" в процеса (чл. 134, ал. 2 ЗЗД).

1.6. Страни по иска.

Искът - когато длъжниковото право се упражнява чрез иск - се предявява от кредитора. Той е ищец, процесуален субституент на длъжника, самостоятелна страна в процеса: като предявява длъжниковото материалноправно отношение от свое име и на свое самостоятелно основание, той защитава свои собствени интереси - интереси, които не са противоположни, макар да не са тъждествени с тези на длъжника, който в последна сметка е титуляр на упражняваното право. Кредиторът е активно легитимиран в процеса, щом са налице посочените по-горе условия за упражняване на правата на длъжника.

Искът се предявява от кредитора срещу третото лице (длъжник на длъжника му). Това трето лице е ответник по иска. Правното положение на същото не се променя от това, че искът срещу него е предявен не от неговия кредитор, а от кредитора на кредитора му. Затова третото лице може да противопостави на кредитора всички възражения, които би могъл да противопостави и на длъжника.

Съгласно чл. 134, ал. 2 от ЗЗД в процеса се призовава и длъжникът. С това той става страна в процеса, но не и ответник. Кредиторът не предявява иска си срещу длъжника, а наред с него - за правото на длъжника си. Длъжникът заема положението на съищец и издаденото решение ще има действие и по отношение на него. Затова съдът служебно го конституира – чл. 15, ал. 3 ГПК

(„По делото, по което едно лице е предявило чужди права, се призовава като страна и лицето, чието право е предявено“).

Процесуалните права на кредитора обаче не съвпадат по обем с тези на длъжника - неговия съищец - а са по-ограничени в сравнение с тях. Само длъжникът може да се разпорежда с предмета на спора, например да се спогажда с ответника (третото лице), стига да не действа в ущърб на кредиторите си. Кредиторът-ищец няма такова право на разпореждане. Той търси защита на чуждо материално право и не може да се разпорежда с чуждото право.

1.7. Действие на решението по сурогационния иск.

1.7.1. По отношение на кредитора.

Уважаването на иска по чл. 134 от ЗЗД цели да върне в патримониума на длъжника онова, което му се дължи. Кредиторът, който упражнява длъжниковите права, не може просто да прибере присъденото на длъжника. Той може да се удовлетвори от присъденото по установения от закона ред, важещ за всеки кредитор. Ако например кредиторът е упражнил иска за разваляне на продажбата, която длъжникът му е сключил, и искът бъде уважен, последицата от този иск ще бъде връщането на продадения имот в имуществото на длъжника, където той ще служи за общо обезпечение на всички кредитори. Кредиторът-ищец ще може да възбрани имота на длъжника си и да го изнесе на публична продажба. Получената сума ще служи за съразмерното удовлетворение на всички кредитори.

1.7.2. По отношение на останалите кредитори.

Длъжникът може да има и други кредитори. Каква ще е силата на решението, издадено по сурогационния иск по отношение на тях?

Основното правило в гражданския процес е, че съдебните решения имат относително действие. Те имат значение само за страните, които са участвали в процеса, техните наследници и правоприменици (чл. 220, ал. 1 ГПК – „Влязлото в сила решение е

задължително за страните и техните наследници и правоприменици, за съда, който го е издал, и за всички други съдилища и учреждения в Републиката”). А кредиторите на длъжника - освен този, който е водил иска - не са участвали в процеса. Следователно за тях решението няма никакво действие.

Колкото и да е логичен този извод, той не е верен. Сурогационният иск цели да запази за имуществото на длъжника онези права на длъжника, които биха се загубили вследствие на нехайното поведение на длъжника към тях. Със сурогационния иск следователно се упражняват правата на самия длъжник. Претендира се това, на което самият длъжник има право. В неговия патримониум се получава онова, което и самият длъжник би получил, ако би завел сам иска срещу своя длъжник. Щом това е така, щом, от друга страна, кредиторите имат еднакво право върху имуществото на техния длъжник, то ясно е, че решението по косвения иск ще ги ползва. Те ще могат да посегнат върху това, върху което и без друго имат право - върху имуществото на длъжника си.

Само че кредиторът-ищец, чрез усилията на когото те може би получават удовлетворение, ще има право да получи направените разноси по водене на делото по предпочитание (чл. 136, ал. 1, т. 1 ЗЗД – „Ползват се с право на предпочитително удовлетворение... вземанията за разноси по обезпечаването и принудителното изпълнение, както и за исковете по чл. 134 и 135 - от стойността на имота, за който са направени, спрямо кредиторите, които се ползват от тези разноси”).

Следователно кредиторите нямат голям интерес да предявяват искове по чл. 134 от ЗЗД, за да упражняват правата на длъжниците си, щом и другите кредитори на същите ще се нареждат на готово да делят съразмерно това, което благодарение на усилията на един се запазва за длъжниковия патримониум. Затова и сурогационният иск не е много често употребявано на практика средство.

1.7.3. По отношение на длъжника.

Ще има ли постановеното решение сила на присъдено нещо по отношение на длъжника му?

Кредиторът трябва да призове длъжника, чиито права упражнява, като страна в процеса. По този начин решението добива сила на присъдено нещо и спрямо участващия в процеса длъжник (чл. 220 ГПК). Ако обаче искът е бил отхвърлен поради липса на активна легитимация на ищеца - поради това, че не е кредитор, - решението няма да има сила на присъдено нещо за длъжника.

1.7.4. По отношение длъжника на длъжника (третото лице).

Срещу него се води процесът. Той е ответник и има същото правно положение в процеса, каквото би имал, ако искът би бил предявен от самия длъжник. Затова може да противопоставя на кредитора-ищец същите възражения, които би могъл да противопостави и на длъжника, чиито права се упражняват. Той може да си служи със същите доказателства, по-специално да противопоставя документите, в съставянето на които е участвал длъжникът. Следователно и за него като страна по делото постановеното съдебно решение по един сурогационен иск има силата на присъдено нещо.

1.8. Отграничения от други правни фигури.

Искът по чл. 134 от ЗЗД няма широко приложение, защото законодателството ни е поставило на разположение на кредитора други, по-удобни правни средства в служба на интересите, заради които той би предявил косвения иск.

Искът по чл. 320 от ГПК. Кредиторът може да запази вземанията на длъжника си за свое удовлетворение, като си послужи с общите правила за обезпечаване на исковите по Гражданския процесуален кодекс (чл. 308-322 ГПК). Той може да наложи заповед за вземането, което длъжникът има към трето лице. В тридневен срок, считан от връчване на заповедното съобщение, третото лице трябва да съобщи на държавния или частния съдебен изпълнител: дали признава вземането, върху което се налага заповедта, за основателно и готов ли е да го плати; има ли претенции

от други лица върху същото вземане, както и наложен ли е запор и по други изпълнителни листове върху това вземане и по какви претенции (чл. 391 във връзка с чл. 320 ГПК). Ако третото лице не оспорва задължението си, то трябва да внесе дължимата от него сума на съдебния изпълнител или да му предаде вещите на длъжника (чл. 391, ал. 3 ГПК). В случай че то дължи, а заяви, че не дължи, кредиторът "може да предяви срещу третото задължено лице иск за сумите или вещите, които то отказва да предаде доброволно" (чл. 320 ГПК). След връчване на запорното съобщение третото задължено лице не може да престира валидно на длъжника. Ако престира, излага се на опасността да плати дължимото втори път (чл. 346, ал. 3 ГПК).

По този начин за кредитора се открива всъщност възможността да упражнява правата на длъжника си, без да прибегва до косвения иск. Тази възможност представлява за него немалко удобство. Защото докато при предявяването на косвения иск той трябва да докаже собствената си активна легитимация (качество-то си на кредитор), това не е необходимо, за да упражни иска по чл. 320 от ГПК. Налагането на запора едновременно го легитимира за предявяването на иска по чл. 320 от ГПК.

Чл. 393 от ГПК. В същото благоприятно положение по отношение активната си легитимация се намира кредиторът и ако реши да си послужи с възможностите по чл. 393 от ГПК. Той може да запорира вземанията му, ако вече се е снабдил с изпълнителен лист срещу длъжника си. Запорираното вземане може по избор на кредитора или да му се предаде за събиране, или да му се предаде вместо изпълнение (чл. 393 ГПК – „Запорираното вземане се предоставя на вискателя за събиране или, по негово искане, му се дава вместо плащане. Когато вискателите по изпълнителното дело са няколко, вземането се предоставя за събиране на вискателя, по молба на когото е образувано делото, а ако той не желае - на друг вискател, който направи искане за това”).

Косвеният иск трябва да се разграничава и от преките искове, уредени като изключение: на наемодателя към пренаемателя – чл. 234, ал. 3 ЗЗД – „Пренаемателят е задължен спрямо наемодателя само за наема, който той дължи при завеждане на иска, без да може да противопостави плащанията, които е направил преждевременно”; при встъпване на нови лица в правоотношението: превоз (чл. 374 ТЗ) – „Ако превозвачът извърши превоза изцяло или отчасти с участието на други превозвачи, той отговаря за действията им до предаването на товара. Всеки следващ превозвач встъпва в договора и трябва да упражни правата на предходните превозвачи, които са посочени в договора за превоз. Всички превозвачи отговарят солидарно.” и др.

Отграничение се налага и от изпълнителя на завещание (чл. 45 ЗН) – „Завещателят може да възложи на едно или повече дееспособни лица да изпълнят завещателните му разпореджания. По искане на всеки заинтересуван районният съдия по мястото, където е открито наследството, може да определи срок за приемането на назначението, след изтичането на който, ако назначението не бъде прието, се счита, че назначеният се е отказал”, както и от управителя на незаето наследство (чл. 59 ЗН) – „Когато лицето, което има право да наследява, е с неизвестно местожителство или макар местожителството му да е известно, но не е поело управлението на наследственото имущество, районният съдия, служебно или по искане на заинтересуваните, назначава управител на наследството. Управителят трябва да направи опис на наследственото имущество. Той предявява и отговаря по исквете относно наследствените имущества и задължения. За изпълнение на наследствените задължения, на заветите и за продажба на наследствените имоти той трябва да иска разрешение от районния съдия”. Както е видно от цитираните разпоредби, основното различие между кредиторът, който упражнява правата на длъжника си и изпълнителя на завещание и управителя на незае-

то наследство е, че последните двама наистина упражняват чужди права, но вече като представители.

1.9. Упражняване на правата на длъжника.

1.9.1 Съдебно упражняване на правата на длъжника.

Съдебното упражняване на правата на длъжника от неговия кредитор става чрез иск, възражение, действия по принудително изпълнение. В този случай кредиторът се конституира като процесуален субституент, той е главна страна, длъжникът също е ищец, а третото лице (длъжника на длъжника) е ответник.

1.9.2. Извънсъдебно упражняване на правата на длъжника.

Има права, за чието упражняване не се предявява иск - например изявление за разваляне на договор, за прихващане и т. н. Кредиторът може да упражни и тези длъжникови права, но само след като бъде овластен за това от съда по реда на обезпечителното производство с обезпечителна заповед (чл. 134, ал. 3 ЗЗД). При извънсъдебното упражняване на правата на длъжника трябва да се съобрази и разпоредбата на чл. 316, ал. 1, буква „в“ ГПК – „Обезпечението се извършва: ... чрез други подходящи мерки, определени от съда, включително и чрез спиране на изпълнението.”

2.Отменителен (Павлов) иск.

2.1 Понятие.

Отменителният иск се нарича още Павлов иск (action Pauliana) или ревокаторен иск. Наименованието „иск” е условно, схематично, тъй като кредиторът разполага не с процесуално, а с материално право – отменителният иск е уреден в чл. 135 ЗЗД, а не в ГПК. Специалните правила относно този иск са уредени също в материални закони – чл. 56 от ЗН и чл. 647-649 ТЗ.

2.2. Функции и същност.

Павловият иск е способ за запазване на длъжниковото имущество от кредитора, когато е застрашено удовлетворяването на вземането му, вследствие на действия или бездействия на длъжника. Кредиторът има самостоятелно право да иска действията на длъжника, които го увреждат, да не могат да му се проти-

вопоставят. Това право на кредитора е потестативно (преобарзуващо) – вторично, упражнява се с едностранно волеизявление на кредитора по съдебен ред, води до правна промяна, до промяна в правния мир.

2.3. Исторически бележки.

Проблемът за защита на кредиторите срещу действия на длъжника, които могат да осуетят или да затруднят тяхното удовлетворение, се е поставял още пред римското право. Но макар и историческата връзка между нашата *actio Pauliana* и римското право да не подлежи на съмнение, разликата между модерните и римските разрешения е чувствителна. А и в Рим положението не е било еднакво в различните епохи на развитие.

1. Класическото римско право, е правело известни разграничения между действията, чрез които длъжникът е могъл да увреди кредиторите си.

Освобождаването на роб *in fraudem creditorum* е било нищожно. Това правило, установено с познатата *lex Aelia Sentia* е имало огромно практическо значение при римския стопански строй, основан върху робството.

При отчуждения в ущърб на кредиторите преторът им е давал, след *missio in bona*, така наречения *interdictum fraudatorium* срещу приобретателите, в случай че те са знаели за измамата. А след като се назначи *curator bonorum*, т.е. управител на имуществото на несъстоятелния длъжник, преторът му е давал *restitutio in integrum* и — на основание на нея — *actiones rescissoriae*, които също като интердикта, са водели до възвръщане на отчуждения имот в имуществото на длъжника.

2. Юстиниан е слял интердикта, реституцията и ресцисорните искове в един единствен институт — *actio Pauliana*. Този иск се е водел не от отделните кредитори, а от *curator'a* и е имал абсолютно действие: след уважаването му приобретателят е пресатавал да бъде собственик по отношение на всички, а имотът е

служел за удовлетворение на всички кредитори, защото кураторът е действал в техни общ интерес.

3. Правилата на 33Д произхождат исторически именно от Юстиниановата *actio Pauliana*. Но Павловият иск на чл. 135 33Д не се води вече общо за всички кредитори от един *curator*. Всеки от кредиторите може да го упражни поотделно. Затова, и по силата на релативното действие на съдебното решение, отменяването ползва само кредитора, който го е искал. Което значи, че отмененото действие се прогласява за недействително само по отношение на ищеца по Павловия иск. За останалите кредитори то остава действително, освен, разбира се, ако и те го атакуват. Тази съществена разлика между нашето и Юстиниановото право е, както изглежда, косвена историческа последица на обстоятелството, че в нашето право принудителното изпълнение не се извършва вече общо от *curator bonorum*, а от всеки кредитор поотделно. Но каквито и да са историческите причини, които са я предизвикали, тази разлика ясно показва, че не всички разрешения на Юстиниановата компилация могат да бъдат валидни и до днес. Толкова повече, че някои от тези разрешения са били, от своя страна, само остатък от особеностите на по-старата класическа система.

2.4. Приложно поле (отменени правни действия).

Чл. 135 от 33Д постановява, че "кредиторът може да иска да бъдат обявени за недействителни спрямо него действията, с които длъжникът го уврежда, ако длъжникът при извършването им е знаел за увреждането. Когато действието е възмездно, лицето, с което длъжникът се договаря, трябва също да е знаело за увреждането."

Под термина "действия, с които длъжникът го уврежда", трябва да се разбират всякакви правни действия на длъжника. С иск по чл. 135 от 33Д могат да бъдат атакувани:

Всякакви договори на длъжника: възмездни: продажба, цесия, заем (обезпечен или не) , делба, наем, спогодба, контрак-

тация и т.н.; безвъзмездни: дарения, поръчителство (когато е безвъзмездно) , даване зестра, опрощаване, когато прикрива дарение, и т. н.

Всякакви едностранни правни сделки на длъжника: например отказ от наследство, отказ от право на изкупуване на собствен имот, отказ от давност, изявление за заличаване на ипотека, едностранно учредяване на ипотека за гаранция и т. н.

Всякакви правни действия, например плащане.

Но не могат да бъдат атакувани от кредиторите онези сделки на техния длъжник, които нямат имуществен характер; сделките му с такива имуществени права, чието упражнене зависи от личната преценка на длъжника; сделките му относно негови несеквестрируеми права. Тук важи изцяло казаното по-горе относно сурогационния иск.

2.5. Легитимарни кредитори.

Кои кредитори могат да предявят отменителния иск? Всеки кредитор - хирографарен или обезпечен - може да води иска по чл. 135 от ЗЗД. Дори приносителят на запис на заповед, прехвърлен му в залог, може да води този иск, макар да не е кредитор по записа. Записът му дава право да събира сумата и заедно с това да прави всичко необходимо, което обезпечава събирането му. Приносителят на записа ще функционира като процесуален субституент на кредитора.

Не е необходимо кредиторът да представя изпълнителен лист за вземането си, за да може да предяви отменителния иск. Качеството му на кредитор следва не от изпълнителния лист, а от облигационното отношение, което го свързва с длъжника. Изпълнителният лист само констатира това негово качество.

Отменителният иск не принадлежи обаче на онзи кредитор, чието вземане е възникнало след сключването на атакуваната с иска сделка. Кредиторът може да атакува сделката на длъжника си само ако тя е сключена, след като той е придобил качеството на кредитор. Например Б ипотекира имота си, след като А е

вече станал негов кредитор. Доказването на обстоятелството, че вземането предшества атакуваната сделка, тежи върху кредитора, който атакува същата.

Отменителният иск ще бъде допустим, макар и атакуваната сделка да е сключена, преди кредиторът да е придобил това качество, ако тя е извършена с единствената цел да бъде лишен кредиторът от обезпечението, на което е могъл да разчита. Например длъжникът продава имота си, а след това сключва заем. Прави това в съгласие с купувача на имота, за да лиши заемота-теля си, който нищо не знае за това отчуждение, от обезпечението, на което той е могъл да разчита.

Тези заключения се налагат от ал. 3 на чл. 135 от ЗЗД, където се казва, че: "когато действието е извършено преди възникване на вземането, то е недействително, само ако е било предназначено от длъжника и лицето, с което той е договарял, да увреди кредитора". Доказването на вредата и на общото намерение за увреждане тежи върху кредитора, който иска обявяването на недействителността.

2.6. Пасивна легитимация.

Увреденият кредитор трябва да предяви отменителния си иск срещу длъжника и лицето, с което длъжникът е договарял. Завеждането само срещу третото лице не би довело до отхвърляне на иска.

Кредиторът трябва да докаже всички условия на иска. Кои са те?

2.7. Предпоставки на иска (Фактически състав).

За да може да бъде предявен с успех, отменителният иск са необходими две условия: обективно и субективно.

2.7.1. Обективно условие: увреждане.

Необходимо е правното действие на длъжника, което кредиторът иска да отмени, да го уврежда. Увреждането е обективна предпоставка на иска. Кредиторът е увреден, най-общо казано, когато длъжникът с правните си действия е създавал или увеличил

платежната си неспособност. Ако не е такъв резултатът на действията му, отменителният иск е недопустим. А това показва, че искът е в известен смисъл субсидиарен: третото лице, срещу което е насочен, може да твърди и да докаже, че длъжникът има достатъчно имоти, за да удовлетвори кредитора си, поради което не е необходимо да се прибягва до отменителния иск.

Как длъжникът може да създаде или увеличи своята неплатежоспособност?

Длъжникът може с действията си направо да намали своето имущество, което служи за общо обезпечение на неговите кредитори. Намалено, то може да се окаже недостатъчно за тяхното удовлетворение. В резултат кредиторите са увредени. Длъжниковото имущество се оказва намалено не само когато е намален активът, но и когато е увеличен пасивът на същото. Ако длъжникът извърши дарение или дарствено опрости свое вземане, тези негови безвъзмездни сделки очевидно намаляват актива му: той дава нещо, без да получава друго на среща. Ако длъжникът поеме чуждо задължение, сключи заем или обремени имота си с ипотека, той пак намалява имуществото си, понеже увеличава неговия пасив. Вследствие на тези длъжникови действия удовлетворението на неговите кредитори може да стане проблематично.

Длъжникът може с правните си действия да не намали общото обезпечение на кредиторите му, а само да затрудни тяхното удовлетворяване. Една продажба на недвижим имот например, направена по действителната цена на имота, не намалява имуществото на длъжника. Но тя затруднява удовлетворението на кредиторите, защото докато недвижимият имот е налице и не може да бъде преместен и укрит, паричната сума, получена от продажбата, лесно може да бъде укрита. В този случай кредиторът може да се окаже увреден от длъжниковите действия, щом не може да бъде удовлетворен от имуществото на длъжника си.

2.7.2. Субективно условие: знание за увреждането.

Не е необходимо нито намерение да се вреди, нито някакво измамливо съгласие между длъжника и третото лице. Това, което законът иска, е съвсем ясно изразено в текста: длъжникът да знае за увреждането, т. е. да съзнава по време на извършване на правното действие, че с него ощетява кредиторите си, че създава или увеличава неплатежоспособността си или затруднява удовлетворяването на своите кредитори. При това:

а) Ако правната сделка е едностранна - отказ от наследство, отказ от вещно право, заличаване на ипотека и т. н., - само длъжникът трябва, а и може да има съзнанието, че с нея уврежда кредиторите си. Това е достатъчно, за да може да бъде обявена сделката за недействителна.

б) Обратното е, ако извършената от длъжника правна сделка е двустранна - договор. В този случай се налага правото на кредиторите да искат отменяването на увреждащите ги договори на длъжника им да бъде съчетано с интересите на третите лица, които добросъвестно са сключили тези договори с длъжника и са придобили права от тях. За да отговори на тази нужда, законът провежда разграничения: в зависимост от това, дали договорът е безвъзмезден или възмезден, и в последния случай - според това, дали контрагентът на длъжника е бил добросъвестен или не.

Ако договорът е безвъзмезден, необходимо и достатъчно е само длъжникът да е съзнавал, че с тази сделка уврежда кредиторите си, за да може същата да бъде обявена за недействителна. Няма значение, че третото (дарено) лице не знае това. Макар добросъвестно, то няма да бъде защитено и предпочетено пред кредитора. Защото то е получило нещо без нищо насреща и нищо не губи, ако трябва да върне безвъзмездно полученото. Докато кредиторът е дал нещо на длъжника срещу това, което има да взема от него, и губи всичко, ако не бъде удовлетворен. Очевидно интересът на кредитора заслужава повече уважение, отколкото този на дарения.

Ако договорът е възмезден, необходимо е длъжниковият контрагент също да знае, че договорът уврежда кредитора. Контрагентът на длъжника се намира поначало при условия, еднакви с тези на увредения кредитор. И той (както кредиторът) е дал нещо на длъжника, за да получи насрещна престация. Затова правната сделка на длъжника може да бъде обявена за недействителна спрямо длъжниковия контрагент, само ако той е бил недобросъвестен, ако той е знаел, че с тази сделка длъжникът уврежда кредиторите си, че тя изключва или затруднява тяхното удовлетворяване. Следователно знанието на третото лице (контрагент на длъжника) има същото съдържание, каквото има знанието на самия длъжник. Ако например контрагентът знае, че продавачът му има дългове и че с продажбата на единствения си секвестрируем имот той прави невъзможно удовлетворяването на кредиторите си или го затруднява твърде много - в този случай искът може да бъде предявен с успех и срещу него.

2.8. Презумпция за знание

2.8.1. Същност.

Ал. 2 на чл. 135 от ЗЗД установява една оборима презумпция за знание на увреждането. В този текст се казва: "Знанието се предполага до доказване на противното, ако третото лице е съпруг, низходящ, възходящ, брат или сестра на длъжника."

Счита се, че съпругът, низходящият, братът или сестрата на длъжника, които са договаряли с него (след като той станал длъжник), знаят, че тази тяхна сделка уврежда кредитора. Счита се, че и длъжникът знае това. Предполага се знанието - субектната предпоставка на иска. Не се предполага вредата на кредитора за разлика от чл. 140 от стария ЗЗД, който установяваше още една презумпция за симулация (за безпаричност) на сделката.

2.8.2. Цел на презумпцията.

Тази презумпция поставя кредитора в много благоприятно положение. Тя го освобождава от нуждата да доказва, че длъжникът и контрагентите му знаят, че извършената между тях сделка

уврежда кредитора. Законът е доказал това вместо него. Кредиторът е длъжен да докаже само, че има вземане, че то предхожда сделката, че тази сделка го уврежда и че тя е сключена между лица, намиращи се в посочените родствени отношения. Искът му ще бъде уважен.

2.8.3. Оборимост на предположението.

Презумпцията на ал. 2 на чл. 135 от ЗЗД е оборима. Както длъжникът, така и неговите роднини-контрахенти могат да доказват, че не са знаели за увреждането, което сделката им ще предизвика. Обърната е тежестта на доказването: вместо ищецът-кредитор да доказва знанието, ответниците трябва да доказват незнанието си.

2.9. Отменителен иск, предявен чрез възражение.

Чл. 135 от ЗЗД дава право на кредитора да иска обявяването за недействителни спрямо него правните действия на длъжника му, които го увреждат.

Това право той може да предяви във формата на иск, предявен срещу длъжника и лицето, с което длъжникът е договарял.

Кредиторът може да предяви правото си и във формата на възражение. Върховният съд не е взел ясно становище относно допустимостта или недопустимостта на възражението. В Р. № 198-53-I-2 той заявява, че е необходимо "искане", за да се приложи чл. 135 от ЗЗД. Но едно искане може да бъде предявено както във формата на иск, така и във формата на възражение. Например кредиторът е насочил принудителното си изпълнение срещу конкретен длъжников имот. Трето лице твърди, че преди започване на принудителното изпълнение е купило този имот от длъжника и на това основание предявява иск срещу кредитора - за освобождаване имота от принудителното изпълнение - Вискателят (кредиторът) може да му противопостави възражението, че сделката, на която третото лице се позовава, е сключена при условията на чл. 135 от ЗЗД и затова не може да му се противопостави.

2.10. Действие на решението (правни последици).

2.10.1. Общо действие.

Искът по чл. 135 от ЗЗД не е вещен иск. Кредиторът не придобива никакви вещни права над вещите и имуществата, предмет на атакуваната от него сделка. Отменителният иск не е иск за вреди и загуби. Кредиторът няма право да иска от третото лице щетата, която той е понесъл от сключването на атакуваната сделка. Отменителният иск е иск за относително унищожение на сключената във вреда на кредитора сделка. Той е иск за обявяване атакуваната сделка за недействителна относно кредитора, който я атакува. Това подчертава текстът: "Кредиторът може да иска да бъдат обявени за недействителни спрямо него действията. ..." Понеже недействителността е относителна, тя ползва само кредитора, относно когото е обявена – този, който я е поискал. Спрямо този кредитор длъжникът се поставя в положението отпреди сделката, т.е. налице е ретроактивност, обратна сила.

В правната литература се приема, че в чл. 135 от ЗЗД е уредена относителната недействителност на договорите, тъй като недействителността по този текст се проявява само спрямо кредитора, а не и спрямо третите лица. Това означава, че относителната недействителност по чл. 135 от ЗЗД няма действие спрямо третите лица и следователно не поражда правни последици спрямо тях.

2.10.2. Между кредитора и длъжника.

Искът не променя тяхното правно положение. С обявяване на атакуваното правно действие за недействително излязлото от имуществото на длъжника активно перо все едно се завръща в това имущество и кредиторът-ищец (само той) има право да се удовлетвори от него по реда на изпълнителното производство.

По този повод проф. д-р Живко Сталев пише: "Измамливо сключената сделка има след уважаване на отменителния иск същото правно положение както сделката, сключена относно запорирана или възбранена вещ." Авторът има предвид разпорежданятия на чл. 346 от ГПК, който установява една относителна не-

действителност на сделките на длъжника, извършени след запора, спрямо вискателя – „Извършените от длъжника разпореждания със заповираната вещь или вземане след запора са недействителни спрямо вискателя и присъединилите се кредитори, освен ако третото лице приобретател може да се позове на чл. 78 ЗС. Когато изпълнението е насочено върху недвижими имоти, недействителността важи само за извършените след вписване на възбраната разпореждания. Вискателят и присъединилите се кредитори могат да искат плащане от третото задължено лице, въпреки плащането, което то е направило на длъжника, след като му е било връчено заповното съобщение.”

2.10.3. Между кредитора и другите кредитори на длъжника.

Обявената недействителност ползва само онзи кредитор, в чиято полза тя е установена. Недействителността е относителна и до размера на вземането на кредитора, който атакува. Другите кредитори не се ползват от недействителността: за тях длъжниковото правно действие е валидно, действително.

2.10.4. Между кредитора и третото лице.

Атакуваното правно действие се унищожава само относно кредитора, който е предявил отменителния иск, и само до размера на вземането му. В останалата част сделката продължава да е в сила за третото лице.

Но третото лице е знаело, че сделката уврежда кредиторите. То не е проявило онази добросъвестност и почтеност, която очаква от него етиката. Това негово поведение не трябва да бъде правно безразлично. Правото държи сметка за етичността на известно поведение. То репримира неетичното поведение. Затова третото лице трябва да понесе известни неблагоприятни правни последици. Това постановява чл. 135, ал. 4 от ЗЗД. Кредиторите, в чиято полза е обявена недействителността, се удовлетворяват от сумата, получена при принудителната продажба преди третото лице, ако то участва в разпределението с вземане, произтичащо от обявяване на недействителността. Ако например длъжникът Б

е продал на А една къща и кредиторът К атакува тази сделка и я обяви за недействителна, К ще може да продаде къщата на публична продажба. При разпределение на получената сума и А ще предяви своето вземане за платената цена за къщата. Но той ще бъде удовлетворен несъразмерно с К, - едва след като К бъде напълно удовлетворен. К ще се третира "като привилегирован, макар да е хирографарен кредитор".

2.10.5. Между кредитора и третото лице – контрагент на контрагента на длъжника.

За него не важи правилото „с отпадане правата на праводателя отпадат правата на правопреемника", но при условие, че това трето лице е придобило имота възмездно преди вписване на исковата молба за обявяване на недействителността. Така предвижда изр. 3 на чл. 135, ал. 1 от ЗЗД.

Например длъжникът Д продава на А имота си. И двамата са недобросъвестни: знаят, че увреждат кредитора на Д, а именно К. Но А препродава имота на третото лице Т. След това кредиторът К предявява иск за обявяване на недействителността. Този иск няма да успее. Третото лице Т ще бъде запазено, само ако е купило, преди да бъде отбелязана исковата молба на К. От направеното отбелязване то вече вижда, че за този имот има спор, и го купува на свой собствен риск.

2.10.6. Между длъжника и контрагента му.

Сделката между тях е действителна, но контрагентът има иск за съдебно отстранение, ако се касае за продажба.

2.11. Отграничения.

2.11.1. Отменителният иск и искът за разкриване на симулация.

Между отменителния иск и иска за разкриване на симулация съществуват прилики и разлики.

С отменителния иск се атакува една действителна, съществуваща сделка. При симулацията сключената сделка е прикривана, несъществуваща. Последствията на симулираната сделка не

се желаят от страните. Симулираната сделка е недействителна, именно защото няма съгласие между страните, за да настъпят последиците ѝ, а не поради това, че противоречи на закона или на добрите нрави (Р.№ 903-53-I). Няма например нищо противно на закона или на добрите нрави в продажбата, която прикрива дарение (Р.№ 309-53-I-1; Р.№ 26-55-IV). Възможно е, разбира се, симулираната сделка да се извършва, за да се постигне един непозволен, забранен от закона резултат. Например Х прехвърля имота си, за да не плаща издръжката, която дължи (Р.№ 119-53-I-1). Тази сделка ще бъде нищожна на основание чл. 26, ал. 1 от ЗЗД.

2.11.2.Отменителният иск и искът по чл. 56 по ЗН.

Според чл. 56, ал. 1 от ЗН: „Кредиторите на лицето, което се е отказало от наследството, могат да искат унищожението на отказа в своя полза, доколкото не могат да се удовлетворят от имуществата на наследника”, като искът може да се предяви в едногодишен срок от узнаването за отказа, но не по-късно от три години от отказа (чл. 56, ал. 2 ЗН). Следователно основната отлика между отменителния иск и иска по чл. 56 от ЗН е, че последният има за предмет отказа от наследство, който уврежда кредиторите на наследника-длъжник.

2.11.3.Отменителният иск и исковете по чл. 647 – 649 ТЗ.

В Търговския закон (чл. 647 – 649) са уредени специални предпоставки в производството по несъстоятелност. Освен в предвидените от закона случаи могат да бъдат обявени за недействителни по отношение кредиторите на несъстоятелността следните извършени от длъжника правни действия и сключени сделки:

безвъзмездна сделка, с изключение на обикновено дарение, в полза на свързано лице с длъжника, извършена в 3-годишен срок преди откриване на производството по несъстоятелност;

безвъзмездна сделка в полза на трето лице, извършена в 2-годишен срок преди откриване на производството по несъстоятелност;

възмездна сделка, при която даденото значително надхвърля по стойност полученото, извършена в двугодишен срок преди откриване на производството по несъстоятелност;

погасяване на парично задължение чрез прехвърляне на собственост, извършено в 3-месечен срок преди началната дата на неплатежоспособността, ако връщането би довело до увеличаване на сумата, която кредиторите биха получили;

учредяване на ипотека, залог или друго обезпечение, което е извършено в едногодишен срок преди откриване на производството по несъстоятелност в полза на необезпечено дотогава вземане;

учредяване на ипотека, залог или друго обезпечение, което е извършено в двугодишен срок преди откриване на производството по несъстоятелност в полза на необезпечено дотогава вземане на съдружник или акционер;

сделка, която е извършена в двугодишен срок преди откриване на производството по несъстоятелност и уврежда кредиторите, по която страна е свързано лице с длъжника.

Легална дефиниция на понятието „свързани лица” се съдържа в § 1 от Допълнителните разпоредби на ТЗ.

При сделка, по отношение на която са приложени разпоредбите на чл. 646 или 647 ТЗ, даденото от третото лице се връща, а ако даденото не се намира в масата на несъстоятелността или се дължат пари, третото лице става кредитор.

Предявяването на отменителен иск по ТЗ може да се извърши от синдикът, а при негово бездействие – от всеки кредитор на несъстоятелността, в едногодишен срок от откриване на производството. При предявяване на иск от синдика предварително държавна такса не се събира. Ако искът бъде уважен, следващата се държавна такса се събира от осъдената страна, а ако искът

бъде отхвърлен, държавната такса се събира от масата на несъстоятелността. Иск по чл. 645, 646 и 647 от ТЗ, както и иск по чл. 135 от ЗЗД, свързан с производството по несъстоятелност, се предявява пред съда по несъстоятелността.

2.12. Практическо значение.

Практическото значение на отменителния иск също не е много голямо. То е по-голямо само от това на косвения иск. Не може да се мисли, че този институт ще има в бъдеще широка употреба. Той се прилага главно в отношенията между граждани. При повишение на етичното съзнание институтът ще загуби приложение и по отношение на тях.

ЛИТЕРАТУРА

Андреев, М., Римско частно право, София, 1992 г.;

Апостолов, Ив., Облигационно право, част I, Общо учение за облигацията – фототипно издание, С., 1990 г.;

Димитров, Кр., Лекции по облигационно право, четени в ЮФ на РУ „Ангел Кънчев“;

Калайджиев, А., Облигационно право – обща част, С., 2005 г.;

Кожухаров, Ал., Облигационно право – общо учение за облигационното отношение – нова редакция на проф. П. Попов, С., 2002 г.;

Марков, М., Облигационно право – помагало от поредичата “Modus studendi”, С., 2007 г.;

Павлова, М., Относителна недействителност на сделките, сп. „Правна мисъл“, бр. 5/1974 г.;

Сталев, Ж., Граждански процес, II, С., 1952 г.;

Чолов, Р., Римско частно право, С., 2000 г.;

**Дарение. Понятие и видове. Сключване и
форма. Действие и отмяна
Велислава Атанасова Ачева**

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

I. Понятие, форма и видове:

Дарението е съглашение между дарител и надарен, дарителят да отстъпи нещо безвъзвратно и безвъзмездно на надарения, който го приема в резултат, на което имуществото му се увеличава, а това на дарителя намалява.

Днес дарението е уредено като договор (съглашение), а не е едностранна сделка, както изглежда на пръв поглед. В основата на тази уредба (че дарението е договор) стои идеята, че никой не може да придобие имуществена облага без да се е съгласил за това.

Договорът за дарение е изрично уреден в чл. 225 ЗЗД, а разпоредбите се съдържат в особената част на облигационното право. Първоначално в римското право дарението не е било приравнено на другите сделки, а е било считано само като „акт“. То е могло да се осъществи с различни правни способности. По-късно в римското право дарението става договор, разбира се трябва да вземем под внимание факта, че в римското право не е била оформена пълноценна договорна теория, с каквато си служим днес. В някои кодекси като Френския Граждански кодекс и Италианския граждански кодекс дарението е поставено в наследствено-то право. Това се обяснява с близостта на дарението със завещанието, ето защо в миналото дарението у нас е било уредено в отменения Закон за наследството.

Член 225, ал. 1 ЗЗД определя дарението като договор, с който „дарителят отстъпва веднага и безвъзмездно нещо на да-

рения, който го приема”. Следователно, за да е налице дарение, необходимо е съгласие между дарителя и дарения, по силата на което дарителят с дарствено намерение отстъпва нещо безвъзмездно и безвъзвратно на дарения, който го приема, в резултат на което имуществото му нараства, а това на дарителя намалява.

Съгласието на страните относно безвъзмездността на отстъпването е необходим елемент на дарението. Дарение има само тогава, когато дарителят, подтикнат от най-различни съображения (благодарност, любов, привързаност) , които образуват правното основание на дарението е съгласен нещо да премине от неговото имущество към имуществото на надарения без насрещен еквивалент. Необходимо е той да има намерение да дари и да изяви воля в този смисъл. От своя страна надареният трябва да е съгласен да получи безвъзмездно това, което дарителят му отстъпва. Иначе няма дарение. Подареното за надарения е една облага, а никой не може да бъде принуден да получи каквато и да е облага против волята си. Следователно дарението не е едностранен акт – едностранна правна сделка, а договор – едностранен и безвъзмезден.

Че договорът за дарение е безвъзмезден няма съмнение и обикновено това се казва изрично в законодателствата. То изразява икономиката на договора – едната страна обеднява, а другата се обогатява. Обаче не само дарението е безвъзмезден договор. Такива са и заемът за послужване, безлихвеният заем, влогът, поръчката.

Договорът за дарение е едностранен – дарителят дава, а дареният получава. Когато дарението се осъществява спонтанно или както казва закона „веднага” няма място за никакви последици, съставляващи изпълнението на договора. В някои случаи обаче могат да възникнат задължения за дарителя или за дарения. Така се поражда въпросът: изменя ли се едностранният характер на договора, ако възникне задължение за дарителя и за дарения? Важното в случая е какъв е признакът, по който се определя дали

един договор е едностранен или двустранен. Разграничението може да се основе на икономиката – когато тя е едностранна, макар и да могат да възникнат обратни задължения, това не изменя същността на договора и не го прави двустранен. При истинския двустранен договор взаимните задължения са самостоятелни, със собствена икономика. Като основен пример за възможни двустранни задължения се сочи дарението с тежест. При него се поражда задължение за дарения да изпълни възложената му тежест. Така се получава особена двустранност. Ако изхождаме от едностранното икономическо действие на договора, би трябвало да ограничим изпълнението на тежестта в рамката на подареното. Ако това е така, няма съмнение, че възложеното задължение на дарения не е насрещна престация и не представлява самостоятелен икономически резултат, произтичащ от патримониума на дарения.

В закона е застъпено още, че подареното трябва да се отстъпи „веднага и безвъзвратно“. Дарителят обеднява с подареното, за да се обогати надареният с него. Необходимо е обедняването и свързаното с него обогатяване да настъпят веднага. Това не трябва да се разбира в смисъл, че надареният трябва да влезе във владение на подареното веднага, а че е необходимо той веднага да придобие едно право върху него, макар това право да е срочно или условно. Затова, ако дарителят не може да отстъпи веднага правата си върху подареното било защото то още не съществува, било защото той сам няма право върху него, няма дарение. Няма дарение и когато дарителят издава запис на заповед на надарения, защото с този запис той само обещава нещо за бъдеще, но нищо не отстъпва веднага, а обещанието за дарение не произвежда действие. Няма дарение и ако дарителят задържа собствеността и владението на вещите, които подарява, за да преминат те след смъртта му върху надарения. В тази хипотеза дарителят изобщо нищо не е отстъпил веднага – той е задържал всичко – и собствеността, и владението на подарената вещ – и

може да се разпорежда с нея така, че при смъртта му тя да липсва в наследството. Такъв договор би бил завещателен договор, недопустим по нашето право.

Обогатяването на надарения трябва да бъде безвъзвратно, т.е. надареният окончателно да придобие подареното. Дарителят не може да отмени веднъж направеното дарение и да иска връщане на подареното. Вярно, че законът допуска в някои случаи отмяна на дарението по искане на дарителя. Но във всички тези случаи отмяната на дарението е допустимо само на такива основания, които не настъпват по волята на дарителя.

Дарение е налице, само когато то обогатява надарения. Този имуществен прираст може да бъде от различно естество – може да се заключава в това, че на надарения е прехвърлена собствеността върху една вещ, че е учредено вещно право в негова полза, че му е прехвърлено вземане или му е опростено едно задължение, че дарителят плаща негов дълг или го замества в дълг, че дарителят се отказва да предяви свое право и т.н. Във всички случаи имуществото на надарения се увеличава с нещо. От друга страна, дарението намалява имуществото на дарителя. Затова отказът от наследство не е дарение в полза на другите наследници. Чрез него отричащият се само пропуска да придобие нещо – не намалява имуществото си, а пропуска да го увеличи.

ОБЕЩАНИЕ ЗА ДАРЕНИЕ

Законът създава особена охрана на дарителя. Той трябва да бъде напълно свободен и необвързан юридически да извърши дарението. Това е рационалната цел на разпоредбата на чл. 226, ал. 1 ЗЗД, че „обещанието за дарение не произвежда действие”. Тя ни внушава, че се отнася за едностранно обещание от страна на дарителя. По същество едностранното волеизявление произвежда действие само в определени от закона случаи, а за обещаване от дарителя да извърши дарение няма никаква разпоредба. Следователно онзи предварителен договор, с който едно лице се

задължава спрямо друго да го дари, би бил нищожен. Ако обаче има обещано дарение и бъде изпълнено обещанието, началната нищожност не оказва никакво влияние. Дарението, извършено в съответната форма или по допустим от закона начин, произвежда изцяло действието си.

ОТГОВОРНОСТ НА ДАРИТЕЛЯ

На пръв поглед не може да се мисли за отговорност на дарителя към дарения. Обещанието за дарение не поражда последици, според чл. 226 ЗЗД. Затова въпрос за пряко изпълнение, т.е. за сключване на договора за дарение, не се поставя. Но той може да възникне при непрякото дарение. Когато се дарява чрез договор в полза на трето лице, дареният може да изяви съгласието си да получи престацията и от този момент насетне той е овластен да иска изпълнение от обещаателя. Понеже в такъв случай има непряко простиране отговорността на дарителя се изчерпва с отговорността на обещаателя към третото лице. А какво е положението, ако подарената вещ има недостатъци? Да си представим, че дарителят предаде вещ, негодна за ползване. Според случая може да се приеме, че дарение няма, ако вещта е само бreme чрез наличието ѝ в дома на дарения. Но от този факт дареният не може да тегли последици в тежест на дарителя, дори дарителят да е знаел за негодността на вещта. Той пак няма отговорност. Друг е въпросът вече, ако от някой недостатък бъдат причинени вреди на дарения. Тогава имаме отговорност. Ако дарителят е знаел недостатъка на вещта и е мълчал, трябва да отговаря.

СКЛЮЧВАНЕ НА ДОГОВОР ЗА ДАРЕНИЕ

За сключване на договор за дарение важат някои особени правила, които се отклоняват от общите. Те се отнасят до дееспособността на страните, до предмета на дарението, до съгласието на страните и до правното основание на дарението.

- Дееспособност – в договора за дарение участват две лица: който дарява – дарителят и който получава – надареният. Първият обеднява; вторият се обогатява с подареното. Затова и изискванията относно способността да се прави и получава дар са различни. Всяко физическо лице може да получава дар. Ако надареният е малолетен или пълно запретен, законният представител ще получи дара от негово име; а ако е непълнолетен или ограничено запретен – самият той със съгласие на родителя, респективно попечителя си. Всяко юридическо лице може да бъде надарено – държавата, държавно предприятие, кооперация и обществена организация.

Не всеки обаче може да дарява. Недееспособните не могат изобщо да сключват лично сделки, дори безвъзмездни. А щом не им е позволено да сключват дори сделки, които не намаляват имуществото им, с още по-голямо основание не може да им бъде позволено да сключват сделки, които намаляват имуществото им. Но не само недееспособните не могат сами да даряват. Не могат да даряват от името и за сметка на недееспособните и техните законни представители. Такъв представител трябва да управлява имуществото на недееспособния, а не да се разпорежда с него. Чл. 73, ал. 3 СК забранява извършването на дарение от ненавършили пълнолетие лица. Според закона такова дарение е нищожно. Нищожността обхваща както хипотезата на извършено дарение от името на малолетния, така и дарение извършено от непълнолетен, независимо дали е налице санкцията на родител, респ. попечител. Забраната в това отношение е абсолютна. Тя се основава на презумпцията, че дарственият акт е неблагоприятен за дарителя. Изключение е предвидено само за даренията от страна на встъпил в брак непълнолетен. Съгласно чл. 12, ал. 3 СК с встъпването си в брак той се еманципира, т.е. става напълно дееспособен с едно изключение – може да се разпорежда с недвижим имот само с разрешение на районния съд по местоживеещото му.

Държавата е способна да подарява имотите си, защото нейната правоспособност е неограничена. Но има известни обекти, които могат да бъдат собственост само на държавата. Това са посочените в Конституцията имоти. Тях държавата не може да подарява. Парите, вещите и имотните облаги, които държавата безвъзмездно отстъпва на юридически лица, са особен вид дарения под тежест. Те са отстъпени на съответните юридически лица с определена цел: за да се подпомогнат същите в резултатното осъществяване на дейността им. Това забранява на надареното юридическо лице изобщо да се разпорежда, вкл. и безвъзмездно, с отстъпеното.

- Предмет на дарението – най-различно може да бъде това, което дарителят отстъпва веднага и безвъзмездно на надарения. Предмет на дарението може да бъде и плащането на дълга на надарения от дарителя, и поемането на този дълг от дарителя. Предмет на дарение могат да бъдат изобщо всички имуществени права. Може да се подарява движима или недвижима вещ, вещно право, ценна книга, наследствена съвкупност и т.н. Едно единствено условие трябва да бъде налице – необходимо е този, който подарява, да бъде титуляр на правото, което веднага и безвъзмездно отстъпва – собственик на веща, кредитор на вземането и т.н. Никой не може да подарява чуждото. Дарението на чужда вещ или на чуждо право е нищожно най-малко защото подареното не може да бъде отстъпено веднага. Затова никой не може да подарява бъдещо имуществено право.

- Съгласието и формата му – между дарителя и надарения, респективно техните представители, трябва да се постигне съгласие: първият трябва да се съгласи да отстъпи нещо веднага и безвъзмездно; вторият – да го приеме. Простото съгласие не е достатъчно. Съгласието на страните по договора за дарение трябва да бъде облечено във формата на нотариален акт, ако се подарява недвижим имот. Такъв договор за дарение прехвърля собственост, а „договорите за прехвърляне на собстве-

ност...върху недвижими имоти трябва да бъдат извършени с нотариален акт". Иначе са недействителни. Същото важи и за договора, с който се подаряват вещни права върху недвижими имоти – право на ползване, на застрояване, сервитут за преминаване и т.н. Съгласието на страните при договор за дарение на движими вещи трябва да бъде облечено в писмен документ с нотариално заверени подписи на дарителя и на надарения. Неспазването на тази форма повлича нищожност на дарението. Но дарението на движимости може да се извърши и чрез тяхното предаване. Смята се, че предаването и получаването на подарената движимост достатъчно свидетелстват за намерението на дарителя да я подари и за решението на надарения да я приеме в дар. Дарение на ценни книжа е необходимо да бъде извършено във формата, в която тези книжа се прехвърлят. В противен случай то би било нищожно. Съгласието на страните може да бъде свързано с различни модалитети: срокове, условия, тежести.

- Правното основание – всеки договор трябва да има правно основание. Без такова основание той е нищожен. Всеки, който купува, се задължава да плати цената на купуваната вещ, защото иска да я придобие. Това е неизменната цел на всеки купувач; всеки, който продава, се задължава да прехвърли собствеността върху една вещ, защото иска да получи цената ѝ. Това е неизменната цел на всеки продавач. Тази постоянна и неизменна цел на задължаването наричаме правно основание. Тя е по принцип идентична за всички договори с едно и също наименование: тя е идентична при всички договори за продажба, при всички договори за наем и пр. Тя е необходим елемент на всеки договор.

Правното основание трябва да се различава от мотивите на сделката, които нямат правно значение. За правото е безразлично защо „X” е купил или защо „Y” е продал, защото мотивите на различните купувачи и продавачи не са еднакви. При дарение то е иначе. И то трябва да има правно основание. Но тук правното основание се покрива с мотива. Наистина всеки дарител жертва

нещо с единствената цел да надари. Но тази цел, взета сама за себе си, не е правното основание на дарението. Подбудите на дарението са единственото негово основание. Можем да не се интересуваме защо „X” е купил, но не можем да не се интересуваме защо „X” е надарил, колкото и различни да са тия подбуди при различните дарители. Това е така, защото, ако мотивът на едно дарение е противен на закона или на добрите нрави, самото дарение е нищожно. Когато някой прави дар другиму, за да наруши закон или защото е вече нарушил закона, този по-далечен мотив, тази по-далечна цел – неизразена в договора – се отразява върху валидността на дарението. То е нищожно.

ВИДОВЕ ДАРЕНИЯ

- Обичайно дарение – този вид дарения невинаги са предмет на правна уредба. В повече от случаите те са не само резултат от отношенията между хората, но остават извън правното внимание. Обичайните дарения се отличават според повода, по който са направени, лицата, между които се правят, и предмета на подаръка. Когато се говори за повод на дарението, се мисли за определени събития в живота. Става дума за тържествени, радостни дни, които се празнуват, близките биват канени, а те от своя страна се считат етично задължени да поднесат подарък. Това обаче не е юридическо задължение, а етично или, още по-слабо казано, произтичащо от възприетите добри отношения между определен кръг хора. Терминът „обичайно” буди в съзнанието ни и представата за обичая като възможен източник на право. В случая се има предвид само създаден навик. Поводът за даряване е различен в зависимост от съществуващите отношения между лицата. Не толкова видът на предмета, колкото стойността му може да служи като разграничителна граница между обикновено и обичайно дарение. Направеното обичайно дарение не нахвърлява съществено патримониума на лицето и затова поначало то не подлежи нито на прихващане, нито привнасяне. В нашата

доктрина е изказано разбирането, че обичайните дарения се отнасят за немного скъпи предмети и се правят със средствата от текущите доходи на дарителя. Връзката между дарителя и дарения може да бъде различна – родство, приятелство и т.н. Тази връзка обаче трябва да бъде видима и призната от възприетия морал.

- Възнаградително дарение – у нас то само бегло се споменава в чл. 227, ал. 2 ЗЗД. Това е дарението, което дарителят прави в знак на признателност и като възнаграждение за вече получени услуги или за услугите, които ще получи, но срещу които този, който прави услугите, няма право на възнаграждение. Характерен белег на възнаградителното дарение е взаимната връзка между дарител и дарен в начална и в обратна посока. Кръгът, в който се развива началното и обратното дарствено отношение, се определя в зависимост от конкретната обстановка. Смисълът на възнаградителното дарение е да ликвидира едно създадено отношение, да установи един своеобразен баланс в отношенията дарител-дарен.

- Дарение с тежест – дарението е с тежест, когато дарителят възлага на надарения редица обременявания било в свой собствен интерес, било в интерес на трето лице или дори в интерес на самия надарен. Във всички случаи тежестта, която съпровожда дарението не е главната му цел. Тя е странично свързана с дарението, без да съставлява възмездие за него. Тежестта е едно задължение на благодетелствания да изпълни нещо. При договора за дарение тя е въпрос на изрично споразумение между дарител и дарен. Предметът на престацията може да бъде, както при всяко задължение: да се даде нещо, да се извърши нещо или да не се извършва нещо.

Дареният отговаря имуществено само в границите на подареното. Главното е същността на договора за дарение. Той е безвъзмезден и цели да обогати дарения. Когато тежестта изчерпи подареното, вече няма дарение. Немислимо е дареният да от-

говаря със собственото си имущество, за да изпълни възложена-та му тежест. Все пак тежестта е правно задължителна. Всеки заинтересуван има иск за нейното изпълнение. Договорът е източник на този иск. Заинтересуван е, на първо място, дарителят и неговите наследници. Те имат право да искат да се престира на трето лице, ако тежестта предвижда да се престира на трето лице. А и самото трето лице има такъв иск; то е заинтересувано да получи уговореното в негова полза. Но то не може да иска развалянето на дарението поради неизпълнение на тежестта, защото не е страна по договора за дарение.

Съгл. Чл. 226, ал. 3 ЗЗД дарението е нищожно, ако тежестта е невъзможна. Невъзможността при задълженията бива начална и последваща. При начална невъзможност няма съмнение, че дарението е нищожно. При последваща невъзможност положението е друго. Когато има обективна последваща невъзможност за изпълнение, дареният се освобождава. Дарението би било нищожно и ако уговорената тежест противоречи на закона или морала.

- Непряко дарение – в някои случаи преминаването на облагата става чрез посредничество на друго лице или пък дарителят поставя в ход един причинен ред от сделки и други действия, в резултат на които постига облагодетелстването на дарения. В такива случаи се говори за непряко дарение. Причините, поради които се прибегва до този начин на даряване са различни: предметът на дарението не е в патримониума на дарителя; избягване на формата; заобикаляне на евентуална запазена част от други бъдещи наследници и т.н.

- Дарение чрез договор в полза на трето лице – договорът в полза на трето лице е само механизъм за осъществяването на дарението. По своята същина той няма собствена характеристика на отделен вид договор в смисъл на видово понятие към договора изобщо, а е само специфичен способ за постигане на различни икономически и юридически цели. Уговаря се между уговарящия и

обещателя, че ще бъде извършена една престация на трето лице. Какво е основаниято за престиране, е въпрос на начални и последващи отношения. Възможно е началното отношение, наричано отношение на покритие между уговарящия и обещаателя, да има различен произход. Дарение може да се осъществи само чрез последващото отношение между обещаателя и третото лице и тогава приключва със самото дарение от уговарящия на третото лице. Дарението е завършено в момента, когато третото лице приеме дареното. Това приемане може да стане и конклюдентно. Предметът на дарението чрез договор в полза на трето лице е само онова, което е излязло от патримониума на дарителя.

- Дарение между съпрузи – съгласно СК всеки съпруг свободно се разпорежда с личното си имущество, включително и спрямо другия съпруг. Няма съмнение, че с личен имот може да се прави дарение. Въвеждането на семейната имуществена общност е съпътствано с меродавни съображения, че тя е императивна и не може да бъде отменена по съгласие на съпрузите. Това гласи и постановлението на ВС: „Недействителни са договорите между съпрузи, докато трае бракът, чрез които се намаляват имуществените права на единия съпруг, или се увреждат интересите на децата от брака, като се заменя общата собственост върху вещите и правата върху вещи, предмет на такива сделки, с индивидуална собственост на единия съпруг спрямо тях.” Има основание да се приеме, че при уреждане на отношенията между съпрузите законът не се намесва там, където икономическият размер е незначителен. Когато интересът е незначителен правото отстъпва на други правила. Друг е въпросът, ако предметът на дарението има крупна стойност, има характер на инвестиция или лукс. Мярката на всяко семейство е подвижна. Не трябва да има съмнение, че прогласената от ВС нищожност на сделки, които накърняват имуществената общност и превръщат общи вещи в индивидуални, е израз и на програма. На имуществената общност се

отдава идейно значение, но дарения между съпрузи с общи вещи от незначителна стойност все пак са допустими.

- Дарения на съпрузи – даренията на съпрузи създават проблеми, особено когато се правят по време на сватбеното тържество. Атмосферата е наситена с добри намерения и се правят подаръци от едната и другата страна. По-късно, при възникнал конфликт, се поражда въпросът: кому е подарената вещ, на двамата или на единия. В практиката на ВС се явиха решения, според които подареното е на онзи, чиито сродници са дарителите. Средна позиция заемат решения, при които се работи с презумпция, основана на близостта, а към това се изисква и конкретно доказване на намерението за установяване принадлежността на вещта. В трети решение се прие, че има обратна презумпция – за общност. Трудно е да се изгради една постоянно действаща презумпция, че подареното е лично или общо в зависимост от предварително съществуващите отношения на дарителя към единия или към двамата съпрузи. Близостта е сериозен показател, но не е единствен. Важното е какво е било намерението на дарителя. Във връзка с това съществен тълкувателен показател е наличието на имуществената общност. Тя като институт е вече дълбоко вкоренена в съзнанието на населението. Знае се поначало придобитото е общо. Обаче, когато трето лице подари на съпрузите без никаква уговорка, но вещта може да се ползва по предназначението ѝ само от единия, би трябвало да се счита, че тя е лична на ползвателя. Предназначението като явен и обективен признак трябва да предопредели и насоката на дарението. Във всеки друг случай подареното става общност.

- Дарение на обща вещ от единия съпруг без съгласието на другия – съгл. Чл. 22, ал. 2 СК разпореждането с обща вещ става съвместно от двамата съпрузи. Искат ли да дарят, трябва двамата да сключат договора. По чл. 22, ал. 3 СК обаче е възможно само единият да извърши разпоредително действие с недвижима вещ. Тогава сделката поражда действие за другия, ако в

6-месечен срок от узнаването той не го оспори по исков ред”. Безспорен навик е станал в практиката на нотариусите винаги да проверяват дали участникът в сделката е в брак и оттам да се осведомяват дали предметът не е имуществена общност. Законът има предвид случай, когато нотариусът сгреши. Ако все пак има извършено дарение би трябвало да приемем, че има незавършен фактически състав, защото липсва съгласието на другия съпруг. Вместо това законът казва, че сделката „поражда действие”, при условие че не бъде оспорена в срок. От това следва, че сделката не е незавършена, а оспорима. Законът фактически овластява всеки един от съпрузите да извършва действия на разпореждане, но под условието да се получи изрично или мълчаливо съгласие на неучаствалия съпруг. Последницата от прогласяване на недействителността на сделката са взаимните задължения за връщане. Те се уреждат по общите правила. По-особено е положението на третото лице за направени разноски и подобрения. Спрямо дарителя дареният може да бъде добросъвестен или недобросъвестен в зависимост от това, дали е знаел истината или не. За неучаствалия съпруг дареният няма повече права от недобросъвестен владелец. Затова, макар да е добросъвестен спрямо дарителя, той не може валидно да упражни право на задържане спрямо неучаствалия.

- Даряване чрез опрощаване на задължение – кредиторът може да опрости на длъжника задължението чрез договор с него. Кредиторът обеднява с изчезването на вземането, а длъжникът се обогатява чрез намаляване на пасива му. Опрощаването на задължението на един от солидарните длъжници обаче освобождава и останалите, освен ако кредиторът си е запазил правата спрямо тях, в който случай задължението им се намалява с частта на облагодетелствания. Кредиторът опрощава на единия, т.е. иска само на него да създаде облага, но по закон тя се разпростира и към останалите, а кредиторът няма никакво лично отношение с тях. Запазването или незапазването на права към другите и въз-

действието на опрощаването за тях не изменят дарственото намерение, когато опрощаването е направено с такава цел. Приема се, че дарственото опрощаване не се подчинява на формата, предписана за договора за дарение.

ОТМЯНА НА ДАРЕНИЕТО

Поначало дарението е неотменимо, безвъзвратно. Дарителят не може да го отмени, нито да си запазва правото или средствата да стори това. Това заключение следва от чл. 225, който предвижда, че дарителят отстъпва „веднага“ нещо. То следва и от чл. 227 ЗЗД. Не може да се дари и да се задържа подареното. Но този принцип не е без изключение. Изключения от него могат да бъдат договорно установени. Съществуват и законни основания за отмяна на даренията. Може да бъде уговорено например, че дарителят ще си вземе обратно подарената вещ, ако надареният почине преди него. Възможни са най-различни хипотези, стига да не се касае за някакво чисто потестативно условие, с което дарителят би могъл да анулира дарението, когато поиска.

Съществуват и законни основания. Тук спадат най-напред трите случая, посочени в чл. 227 ЗЗД. По искане на дарителя дарението може да бъде отменено: а) ако надареният умишлено убие или се опита да убие дарителя, негови съпруг или негово дете, или е съучастник в такова престъпление, освен ако действието е извършено при условия, които изключват наказуемостта; б) ако надареният набеди дарителя в престъпление, наказуемо с лишаване от свобода не по-малко от три години; в) ако надареният отказва да даде издръжка на дарителя, от която той се нуждае, стига надареният да е в състояние да я даде. Във всички тези случаи се касае за непризнателност. Добрите намерения, мотивът на дарението е компрометиран, неосъществен и на дарителя трябва да се даде право да иска отмяна на дарението – на него или на наследниците му, ако е починал. Но това висящо състояние не трябва да трае до безкрайност. Дарителят трябва в едно-

годишен срок, откакто му са станали известни основанията за отмяната на дарението, да реши дали ще действа. При това предварителният отказ от това право на отмяна е недействителен.

Все защото мотивът на направеното дарение е отпаднал, защото сме поставени при хипотезата на дадено с оглед на едно основание, което не се е осъществило, отменят се даренията между съпрузи при прекратяването на брака им поради развод – а не и при фактическа раздяла. Тези дарения са били направени във връзка и по време на брака и с оглед на брачната връзка. Отпадането на същата лишава направените дарения от правно основание, от морално и етично оправдание, затова те се отменят. Не всяко дарение, направено по време на брака обаче подлежи на отмяна. Отменят се даренията със значителна стойност, освен ако отмяната противоречи на морала. Дарителят на брачно дарение може да бъде както съпруг, така и негови близки. Искът за отмяна на брачното дарение може да се предяви до изтичане на една година от развода.

Дарението може да бъде отменено или намалено и по искане на низходящите, родителите и съпруга на дарителя, ако той е накърнил с него тяхната запазена част от наследството.

Отмяната по чл. 227 ЗЗД има обратно действие. Счита се, че дарение не е било правено. Подареното трябва да се върне заедно с всички плодове. Но подареното може да е било отчуждено на трети лица. Техните права не могат да се засегнат от отмяната на дарението, ако те са придобити преди отбелязване на исковата молба за отмяната. Но това не освобождава надарения да върне на дарителя всичко, с което се е обогатил.

ЛИТЕРАТУРА

Кожухаров Александър. Облигационно право”, С., 1996 г.
Цончев Кръстю– “Договор за дарение”, С., 2001 г.

Подходи на правната наука

Веселин Гецов Гръцманов

ВЪВЕДЕНИЕ

Правото е социално явление и като такова то е тясно свързано с живота на При определяне на най-важните подходи на науката за правото към своя обект трябва да започнем от дефинирането на значението и мястото на двата най-важни нейни дяла - Общата теория на правото и Философията на правото, които противопоставяйки се, интегрират в себе си теми от понятийния си арсенал. Доминирането на позитивните науки в края на XIX век налага Общата теория на правото като научен предмет, който притежава очевидни предимства пред енциклопедизма със склонността му да трупа факти без да ги анализира и пред Философията на правото, която често отделя правото от неговите понятийно-технически механизми, в стремежа си да открие правото, като идеал, а не като реалност. Въпреки това философският подход налага своите основания и има голямо отражение в правната наука като способ, който осмисля тясно-юридическото във всеобхватно знание, чиито обект е безспорно позитивното право като обществен феномен със своите конкретни проявления - закони, съдебни решения, юридически актове, но и с категоричната заявка, че съществуват абсолютни правни концепции, които са вечни и универсални.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Самата същност на правото, като явление не на нематериалната природа, а на духовната човешка дейност, отправя правната наука в сферата на философския подход. Само чрез него могат да бъдат получени отговори на редица фундаментални

за правото въпроси като идейните основания на правото, както и източника и произхода на правото.

Исторически погледнато философският подход към правната наука търпи драматичен развой: от доминиращия интерес към естественото право (*jus naturale*) през XVП-XV111 век на Хуго Гроций, Томас Хобс, Самуил Пуфендорф, Декарт, Лайбниц. Правна философия, прилагаща дедукцията и априорното съждение (Имануел Кант „Действай така, че твоята свобода да бъде съвместима със свободата на всички и на всекиго“) , през рационализма и деизма в епохата на Просвещението. Интересът вече е безвъзвратно обърнат към реално съществуващото позитивно право, което бива облагородено с идеите за свободата и отъждествяването на законите на битието със законите на разума (Хегел, Русо, Монтескьо, Лок). За да достигнем до модерните технологични времена на XIX и XX век, където правната наука и философия бяха обогатявани с диалектически, психологически и социологически похвати.

Историческата гледна точка към философските измерения на правото може да бъде и смислово разграничителен. Ракурс, който да групира правните доктрини и школи, съобразно отношенията им към основанията и целите на правото в две всеобхватни групи -идеалистическа и позитивистка.

2. Като най-характерни белези на философско-идеалистическата правна традиция могат да бъдат посочени редица „естествено правни“ тенденции, предпоставящи природата, традицията, социалното равенство и екзистенциалната свобода пред буквата на закона и държавната доминация, била тя абсолютистка или облагородена чрез връзката суверен представителство.

Най-общо тенденциите в това направление могат да бъдат проследени от Античността през Средновековието и Просвещението до наши дни. Естествено смисълът, който стои зад тях носи съществени разлики.

В „идеалната държава“ на Платон прозира стремежът към хармонизиране на отношенията закон - справедливост, за да могат гражданите на полиса да открият удовлетворение в съжителство с останалите.

В „Никомаховата етика“ и „Политика“ на Аристотел естественият ред диктува нормата за справедливост, а тя се извежда от наблюдението над правните явления. Тук без съмнение личи разграничението между естественото право и реалносъществуващия във всеки полис човешки закон.

В Древен Рим идеята за съществуването на изконно идеално право бива продължена в практиките на Цицерон и Квинтилиан.

Християнството и Средновековието въздигат Библията като първоизточник на морални ценности и право, главно в съчиненията на Св. Августин и Тома Аквински. Те виждат в естественото право легитимната връзка между божествения закон, изразен в свещените книги и всеки човешки закон.

Подходът, който схоластиката дава към правната мисъл през X - XII век, главно Болонската глосаторска и постглосаторска школи, може да бъде определен като обръщане поглед наново към римската юридическа традиция (*corpus juris civilis*) и тълкуването на нейните текстове при разглеждане на делата. Статуквото наложено от сакралната връзка Библия -закон преживява повече от хилядолетие. Крещящи форми на антихуманност (епитемийни наказания, инквизиция, преследване на еретици) съпътстват правосъдието.

С началото на Хуманизма през XIV век се възражда интересът към традициите на класическата юристпруденция от римско време. Учените прависти от тази епоха осъзнават нуждата от разделяне на църквата от правния ред. Реформационните движения и Контрареформацията поставят за един кратък период огромен брой, търсещи решение философско-правни спорове, осмислящи

в нова светлина мястото на човека в универсума, както и на законът, като човешко дело.

Борбата за рецепиране на римското право се води главно в университетите - Париж, Витенберг. Теологически и правни диспути задаващи нов правно-обществен дневен ред. Еразъм и Лутер отхвърлят опекунството на теологията над правото. През XVI век школата на елегантната юристпруденция (Якоб Куяций, Хуго Донел) във Франция налага елегантен литературен стил във воденето на дела и акцентира чрез метода на екзегетиката върху голям брой правни текстове от римско време. В последствие тази историческа правна школа задълбочава разработките си главно в областта на съдебното практикуване.

В Германия пък през XVII век школата на практиците върви по обратния път. Те отричат римското право за сметка на интереса си към местните законодателни традиции. Йоахим Минзингер, Андреас Гаил, Бенедикт Карпозов наред с практикуването са и блестящи аналитици на правната теория. Слагат се и първите жалони на частното, наказателното и държавното право, както и на процесуалната наука.

3. През XVII век стъпвайки на достиженията на хуманизма в правната теория се слага началото на нова правна школа - естественоправната. Търсенията и са свързани с изнамирането на онзи изначален закон, който може да уреди отношенията между хората и обществата според едно вечно и неизменно право, издигнато над всички превратности на историята. Тези учени считат, че човешката природа е източник на това право и ясно го разграничават от позитивното право, действащо във всеки конкретен исторически момент. Вече споменахме за подобно разделение още при Платон, Аристотел и Цицерон. Справедливото е естествено заложено в човешката природа идея доразвита впоследствие и от Св. Августин и Тома Савински под формата на общи правни принципи, които Бог е заложил във всеки човек. Еманципирайки се донякъде от достиженията на Античността, теоретици-

те на класическата теория на естественото право Гроций, Туфендорф, Томазий и Хобс залагат на рационализма и отричат божествената предпоставеност и определят като естествено правото, което отговаря на естествения разум или разумната природа на човека. Естественият разум е израз на неписан закон според Гроций, непозитивният закон произтича и съгласува себе си с поставеността на неписания кодекс на естественото право. „Позитивното право не може да заповядва нещо, което естественото право забранява, нито пък да забранява нещо, което това право заповядва“. Гроций достига дори до създаването на естествено правен кодекс.

Други основополагащи принципи, изграждащи един такъв кодекс, са свободата, справедливостта и равенството като правни основания.

В трактатът си „Левиатан“ Хобс извежда принципа на стремежа към мирно съществуване на хората в обществата и залага върху този естествен принцип своята система от естествено правни закони. Държавната подредба трябва да подпомага с всичко този принцип, а човек трябва да вижда в правото свободата да прави или да не прави нещо.

Концепцията на Пуфендорф за естественото право визира нуждата от различно съжителство между хората в обществото и отказ от възможността да навредиш на другия. При Пуфендорф се достига до идеята за равенството като същност на справедливостта, членовете на обществото трябва да признават един на друг възможността за равна изява и съществуване, предпоставка, която той счита за най-важния общественостроителски принцип.

Осмисляйки достиженията на тази правна школа трябва да отбележим, че тя допринася много в науката с идеята за свободата и равенството като правни основания както и с възгледът, че обществата се изграждат върху принципите за равни права и свободи за всички свои членове. Достиженията на тази школа стават основата, върху която стъпват, както дейците на Просве-

щението, така и привържениците на Либерализма. В областта на правната теория този научен подход обогатява неимоверно учението за държавата, както и систематизира правното познание. Друг важен принос на това направление е изключителната роля, която то играе в трансформирането на феодалните общества в духът на Просвещението. Всички съвременни конституционноизграждащи принципи - свобода на словото и печата, свобода на личността, неприкосновеност на личността и нейната собственост, свобода на вероизповеданието и съвестта водят началото си именно от тук. Естественоправният подход става и преход към позитивния правен принцип, а не волята на абсолютната власт и нейните закони.

През XVIII век този научен подход намира продължението си в трудовете на Русо и Кант в насока, не толкова към човешката природа, а към истинската правна същност.

Най-важното достижение на Русо в правен аспект е идеята за „обществения договор“, който чрез справедливостта, като критерий за разграничаване на право от неправо, извежда идеята, че човек се ражда свободен, а държавата трябва да осигурява чрез правото на ненакърнимостта на тази естествена свобода право. Цел и смисъл на правото трябва да бъде постигането на щастие чрез общата воля на всички, закрепена в този обществен договор, конституционно установен по пътя на гласоподаване - „Законът произхожда от свободния човек, търсещ щастията си“. Философията на Русо отключва процеси, които са задържани от векове и имат изключителна сила и енергия. Великата френска революция, Войната за независимост на САЩ, а преди него и Английската буржоазна революция и Войната за независимост на Нидерландия са събития, които сами по себе си генерират правни идеи и ценности, а не са само тяхно следствие. Те създават правния универсум на модерния свят с неговите правила и механизми за разделение на властите, конституционната подредба на обществените процеси, управлението чрез представителство на съсловията, праворазда-

ване без оглед на произход, хуманизиране на наказанието, ограничаване на абсолютната власт на монархията.

Теорията на Кант за правото като еманация на човешкия разум дава превес на изграждащия човешката етика нравствен закон, който дава превес на човешкия практически разум да конституира правните принципи. Най-общо в правото Кант съзира предпоставките за създаването на един общ закон, който да отчита свободата на хората и да изисква от тях да не накърняват правото на свобода на другия. В разработването на своето учение Кант излиза далеч от рамките на естествената школа и навлиза в сферата на емпиричните разработки относно правото и става база за зараждащата се позитивна правна мисъл.

4. Историческата правна школа формално възниква в началото на XIX век, но нейни наченки могат да бъдат открити много преди това. Тя е вдъхновила и идеите за конституиране на държавата, като силен национално дефиниран организъм, зародили се в Европа през епохата на Романтизма. След Френската революция и наполеоновите войни Германия остава политическо и териториално идейно-разнородно пространство. Романтизмът в изкуството се превръща в катализатор на политически и правни идеи, които целят консолидация на обществото под знамето на старата историческа слава и народни традиции.

Историческата правна школа възниква в такъв момент и неин най-виден представител е Савини. Той приема, че правото е продукт на народното съзнание, а не на отделната личност и подобно на езика и обичаите трябва да се изследва и обоснове от гледна точка на историята. Правото според Савини произлиза от народната фантазия. То възниква като спонтанно явление, а не е израз на персонална воля. Неговият живот е динамичен и променящ се съобразно историческата епоха и е неуместен стремежът да се ограничи в позитивен документ, то трябва да се развива по естествен път, а не волево. Народният дух е източник на правото, той издига наложили се в историческото развитие на народа

правни норми. Според историческата правна норма правото до голяма степен се припокрива като понятие с народа, а позитивното право е съвкупност от всички правила в даден исторически момент. За историческата правна школа е характерен още и стремежът да бъде въвлечено правото като национално-консолидиращ елемент в борбата за еманципиране на малките народи от абсолютистките империи. Относно проблемът за конкретното възникване на правото, като обществено явление Савини счита, че подобно на езика и другите народни обичаи и традиции, правото е органически свързано с същината и характера на народа. Трудът на юристите само систематизира вече сътвореното в народната душевност. Най-важното, което един юрист трябва да постигне, е да долови от миналото народния дух за справедливост, отразен в обичайното право и да го приложи в настоящето.

Въпреки, че излиза далеч от разбирането за право, което естествено правната школа има историческата школа запазва някои от нейните най-характерни похвати, но като цяло подходът в правната наука, който тя налага е изключително положителен, защото погледът е обърнат към позитивния правен ред на съответната страна, а не към абстрактни философски понятия.

5. При определяне основанията на правото позитивистите разчитат на практическия опит и отричат изцяло всички рационалистически априорни съждения на естествено правната школа. Позитивистите считат, че правото е социален или исторически факт, който трябва да се изучава емпирично, а най-преките производни на това основание са воляизявлението, принудата и признаването. „Действащото право“ е подложено на непрекъснати промени, съобразно историческата епоха за разлика от „Валидното право“. Основна разграничаваща максима за тази школа става трудно доловимата езикова сентенция за разликата между „правото на закона и закона на правото“. Съществен е приносът и в посока на ясното дефиниране на целта на правото като преследване на законност на всяка цена, дори и със сила, идеи коренно

противоположни на хуманистите и Просвещението, които отхвърлят нуждата от задължителна подчиненост на онзи, който издава законите. Трансформирането на силата в право е съществен недостатък на подобен възглед (правото на закона върху юмука).

Въпреки всички тези драматични исторически и идейни различия между гореизложените подходи към правната наука трябва да отчетем, че полезните и рационални моменти в тях могат и създават една здрава основа за Общата теория на правото да развива себе си като наука, съчетаваща както философска, така и чисто практическа правна материя. Така подходът на естествено-правната школа в наши дни загърби философстването върху априорни факти и остана да съществува в рамките на естествено-правния метод, като принцип, който обслужва и помага на позитивното право. Така идеята за справедливостта се свързва отново с позитивното установяване на закона, а сблъсъкът между човешките права и волята на законодателя беше загладен в смисъла на "Правото и закона са рационален израз на закона за справедливостта и равнопоставеността".

6. Като ново направление в правната наука правната социология тепърва конституира свои методи и конкретизира обекти и теми за изследване. Тя изследва правното явление от гледна точка на причините, които го зараждат и на последиците, които то има върху обществото. Най-известни представители на това направление в правната мисъл са Карбоние, Макс Вебер, Поунд. Вниманието на тези изследвачи на правото е насочено към разкриване на същността на "юридическия феномен и правните институти. Значението на тази школа и личи най-добре там където тя очевидно подпомага законодателя при оценката на общественото мнение за даден закон. Тя може да подготви общественото мнение за ефективно правополагане и правоприлагане.

Императивност на правото
Виктор Руменов Антов,
Денислав Валентинов Христов

ВЪВЕДЕНИЕ

Правото е социално явление и като такова то е тясно свързано с живота на обществеността. Обществото и общественият живот биха били невъзможни, ако всеки има свободата да постъпва и да живее така, както си иска. Всички знаем, че само тогава, когато членовете на обществото развиват своята дейност в определени рамки, когато всеки координира собственото си поведение с поведението на всички останали членове на обществото, общественият живот става възможен. Според това всяко съжителство, всяко сътрудничество и значи всяка общественост са немислими без направляван начин на действие, без регулираща норма. С оглед на тази функция на правото в социалния живот се разработват и основите, и особените правни понятия, с които си служим в теорията и практиката на правото. Големи майстори в това отношение са били старите римляни. Те са учители по юридическо мислене на всички народи на Запада и на останалия културен свят. С разработката на правните понятия в римското частно право е вървяла и разработката на цялата тази система от понятия, която по-късно ляга в основата на изучаването на самото частно право, но и на цялото римско право и след това и на правата на народите на Запада и на останалите народи, които разработват по-късно своето право по образеца на правата на тези народи. Обръщайки поглед върху който и да било проблем от теоретичните постановки на Общата теория на правото би следвало предварително да изясним сложността на самото явление право,

както и неминуемата обвързаност и преплетеност на неговите елементи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Правото като основен и ненадминат в силата и общопризнатостта си обществен регулатор във вида, в който го познаваме днес, преминава през няколко различни стадии на установяване и налагане. Единно мнение за първоначалното възникване на правото и до ден днешен не е установен, хипотезите са много. Диференцират се предимно на принципа на първопричината за установяване на подобна регулация. Отличават се: -божествена теория-възникване на правото по божествена воля; -договорна теория, свеждаща появата на правото до съзнателен човешки акт; -икономическа теория, свързваща възникването на правото с определен етап от икономическото развитие на обществото, с конкретни фактори; -историческа теория, виждаща правото като спонтанно социално явление, подобно езика, отразяващо духа на народа; -марксистко-ленинската доктрина, обясняваща появата на правната регулация като необходима, вследствие възникването на частната собственост и класовото разделение на обществото - и не на последно място-психологическата теория, която обяснява сложния феномен на човешкия разум-потребността на хората да се подчиняват на една власт, на един ред и установени правила. Единен отговор на вечния въпрос за първопричината и произхода на явлението на този етап не може да бъде даден, тъй като правото се проявява на много и различни пластове, прието е в науката, че то съществува под няколко различни форми.

2.Обективно право - С оглед на особената функция на правото в живота се отбелязват и онези две негови правни страни, които па своето понятие винаги са характеризирали развитието му, колкото в различните моменти на своя исторически живот отношението между тях и да е било различно поради различните тенденции в духа на времето, които са способствали за развитието повече на една страна, отколкото на друга.Когато правото на-

лага задължения и признава претенции или права, ние го схващаме като норма и в такъв случай говорим за право в обективен смисъл, за обективно право, *norma agendi*. Тази характерна особеност на правото изтъква правния ред като съвкупност от предписания, които владеят живота на хората в обществото и уреждат правоотношенията между тях, техния общественорправен живот. В този си вид правото определя рамките, в които членовете на обществото следва да развиват своята дейност в съгласие с дейността на всички останали членове на обществото. Или другояче казано, правните предписания са положени в обществения живот на хората, които нормират този живот от гледище на правото, като определят правилата и нормите на неговото правно уреждане.

3. Субективно право - Но ние можем да схванем правото и непосредствено като претенция за правна власт, която обективното право признава на хората в техните взаимни отношения в обществото. В такъв случай правото се разглежда в негово отношение с човешката личност, която проявява или е в състояние да прояви определен начин на действие. В такъв случай говорим за правото в субективен смисъл, за субективно право, *facultas agendi*. Тази характерна особеност на правото изтъква втората страна на правния ред, която се състои в отделните права, с които нормите на обективното право осигуряват защитата и задоволяването на справедливите интереси на отделните членове на правната общност. Поради това, че тези отделни права стоят винаги в определено отношение с личността на човека, на субекта ние го наричаме субективни права за разлика от обективното право, което определя със своите норми условията, при изпълнение на които те се появяват. И тъй като субективните права на отделните членове на обществото ограничават сферата на свобода на действие на другите членове на обществото, обективното право със своите норми определя в действителност и правните задължения на тези членове, като поставя тези задължения като положения на правото в корелативна връзка със субективните права.

4. Исторически бележки върху субективното и обективното право. - Когато говорим за правото, винаги трябва да имаме предвид тази разлика между обективното и субективното право, защото само така можем да си изясним и научно да обхванем и останалите правни понятия, а заедно с тях и цялата материя на правото. В своето най-общо значение понятието за обективно право ни разкрива правото като съвкупност от правни положения, наречени още предписания, норми или правила, а понятието за субективно право ни разкрива правото като съвкупност от субективни права и правни задължения, изразени в своята корелативна връзка в правоотношенията на хората и санкционирани от обективното право.

5. Тенденции в развитието на обективното и субективното право. - Историята на субективното и обективното право отбелязва главно две тенденции в тяхното развитие. И двете са тенденции преди всичко в развитието на правото изобщо. Едната тенденция обаче изтъква предимно значение на обективното и субективното право, другата - на субективното пред обективното. Едната може да се проследи най-вече във времена, когато правото вече се е създало, другата може да се установи предимно във времена, когато правото се е намирало в процес на създаване. Когато правото и държавата се създават окончателно, правото като норма, която налага задължения и признава права, а държавата като орган на правото, обективното право придобива по-голямо значение. Предимството на обективното право пред субективното е съпровождало живота на държавата, като се е разширявало или стеснявало в зависимост от разширяването или стесняването на държавната власт. В борбата, която водят субективното и обективното право в защита на своите интереси, личността и групата се отнасят към правото като към свое завоевание, което се разширява или намалява в размера, в който те са били в състояние да отстояват своята свобода и независимост.

6. Връзката между субективното и обективното право. - Двете тенденции в развитието на обективното и субективното право, които историята ни дава, стоят в тясна връзка с духа на времето. Развитието на субективното право е владеело правото във времента, когато новото е измествало старото, когато общественият живот се е променял под напора на нови идеи за истината и справедливостта и когато индивидуализмът е владеел духовете на времето. Обективното право, напротив, е преобладавало в общественорправния живот, когато е настъпвало успокоение, когато борбата за новото е отстъпвала на мирното развитие на правото с неговото непринудително уважение към създадените вече закони. Следователно не може да се приеме, че причините за този ход на нещата са били иманентно свързани със същината на обективното или субективното право, а с духа на времето, с борбата, която се е водела за обновлението на общественорправния живот между духа на реформите и революцията, от една страна, и духа на консервативното подражания, от друга страна. Изучаването на тези две тенденции в историята на развитието на правото ни навежда и тук на мисълта, че те са само тенденциите в развитието на двата основни момента на едно и също влияние. Ние не трябва само да се подчиняваме на законите, но и да ги оживяваме и да съдействаме за тяхното обновление.

Императивността на правото включва две страни: задължеността към него, основана на легитимността и неговата задължителност, основана на институционалността. Това са две страни, необходимо присъщи на едно и също явление и когато връзката между тях теоретично се скъса, обяснението на социалната валидност на правото става едностранчиво и неприемливо.

Резултатът, както сочи професор Лъчезар Дачев, се свежда до това, че всеки път, когато се търси съдържателното легитимиране на правото, се стига до постулат, който е безкрайно абстрактен, практически безполезен и в крайна сметка ненужен.

Така е, когато правото се изчерпва с нормите и по-различно, когато потърсим основанията за неговата императивност извън тях.

Легитимността и институционалността обуславят императивността на правото, но според нас легитимността е “по-силното основание”. Това е ясно от факта, че исторически и логически институционализирането на правото идва след неговия модел и не го променя. Повлияните от Х.Келзен опити да се сведе социалната валидност на правото до неговата юридическа валидност не доведоха до успех. Не може да се отрече, че правото като социално явление е социално благо. Въпросът е дали ценността на правото се осъзнава като положена или наложена; като желан, нужен ред или като задължителен ред. Нашата теза е, че съгласието за ред чрез дискурс, обособен като право, му придава легитимност, прави го важно като императивен порядък. Институционалността допълва императивността на правото с официална задължителност. Макар и схематично ще се опитаме да докажем нашата теза, съпоставяйки я с обратими по смисъл твърдения.

Императивността на правото произтича първо от задължителността на диалога, извън него право не съществува. Обменът и разпределението на всички блага не задължителен, но е задължително тяхното осъществяване чрез дискурс. Реализирането на този вид обществени отношения хората трябва да осъществяват чрез дискурс. Правата, свободите, задълженията трябва да се осъществяват чрез диалог. Субективното право е призната свобода, но в диалога, извън него е произвола.

Правото е вид социален регулатор. В обществото съществуват и действат и други социални регулатори. Правото трябва да бъде разграничено от тях, да бъде разпознато. Това става чрез неговата нормативност. Всеки човек е свободен да определя своето поведение, но тъй като живее в общество в повечето случаи поведението му е определено от външни за него фактори, които се определят като регулатори. Някои от тези регулатори действат инцидентно в определен момент, други случайно. Според профе-

сор Лъчезар Дачев , има и други регулатори, които действат трайно като нормативни социални регулатори. Човешкото общество съществува в режим на цикличност (повтарящи се процеси, условия и действия). Трайното, повтарящо се поведение на хората определят и обективната нормативност на социалния живот. Тази обективна нормативност е качество на общественото взаимодействие. Връзките между хората и взаимодействията между тях и природата не могат да се избегнат, да се насочат, определят, да се моделират. Тъй нареченото обществено съзнание отразява и възпроизвежда обективната нормативност като изготвя модели на поведение, които хората трябва да следват при повтарящи се ситуации. По този начин обективната нормативност в човешкото взаимодействие се типизира чрез нормативни регулатори.

Според професор Лъчезар Дачев изводът е, че нормативността е относима и приложима към масови и трайни поведенчески акции. Тя идва от момента на типизация, масовостта, повторемостта. Това е валидно за всички социални нормативни регулатори включително и за правото като един от тях. Според професор Лъчезар Дачев единични, случайни действия не могат да бъдат предмет на нормативно уреждане. Общественото съзнание, установява различни нормативни регулатори, които от една страна възпроизвеждат обективната нормативност и я коригират. Запазва се възпроизводствения обективен характер на условията, запазва се и обективния характер на връзката между условията и действията, но се променят самите действия. Професор Лъчезар Дачев казва, че те се насочват, определят или се нормират. Нормирането представлява отмерване, полагане на мяра. На основата на социалния опит и с развитието на цивилизацията общественото съзнание формира, изработва основни начала, съобразно, с които се определя и мярата. Мярата се установява като правило за поведение, което следва и обслужва обективната нормативност на явленията и по този начин самата тя получава своята нормативност. Правилата изразяват отмереното, масово

повтарящо се поведение. Отмерването има за цел да изключи алтернативните варианти на поведение. То е определено и затова се възпроизвежда от съзнанието на индивида като дължим. Различни автори определят тези правила като норми, а от тук и социални регулатори, които установяват правила за поведение като нормативни, съдържащи норми. В действителност понятията нормативност и правило не са тъждествени. Професор Лъчезар Дачев казва, че нормативността е задължителна връзка между едно обективно възникващо явление, представляващо условие и отмереното в правило поведение, което представлява дължима последица.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Правото се разпознава и като нормативен регулатор и чрез своята институционалност. Институционализирането на социалните норми им придава официална нормативност. По този начин нормите стават задължителен и императивен ред. Правната институционалност се основава на държавата. Правото налага задължителна императивност, защото волята която поражда правото, е проекция на държавата. Държавата не създава правото, но го институционализира в правни източници. Така обвързването на правото с държавата и неговото институционализиране чрез държавновластнически юридически актове му придават властност и задължителност. Правото започва да важи по силата на държавната власт и да съществува като императивен ред. Тази императивност се гарантира със санкции, които са насочени срещу всяко отклонение, неспазване, неподчинение или нарушение на реда. Затова правото стриктно гарантира в изключителни случаи възможните отклонения от социалния ред. Правото носи в себе си и правила, които определят редът за защита и за самозащита. От една страна правото има своя защита в лицето на държавата. Правото се превръща в принудителен ред. Единствено държавата може да налага правомерна принуда.

ЛИТЕРАТУРА

Конституция на Р.България

Проф. Милкова, Д. – “Обща теория на правото”

Проф. Ташев, Р. – “Обща теория на правото”

Действие от чуждо име без представителна власт

Галена Стефанова Стефанова

ВЪВЕДЕНИЕ

Представителството е извършване на правомерни правни действия за друго лице и от негово име с непосредствено действие за него. Сравнително пълно определение за понятието представителство се съдържа в чл. 36 от ЗЗД. В текста са посочени основните признаци на представителството. За наличието на представителство е необходимо кумулативното съществуване на четири признака:

- правен субект – представител, който извършва правните действия;
- правен субект, от чието име представителят извършва правните действия – представляван;
- представителят извършва правни действия за сметка на представлявания;
- последиците от правните действия на представителя възникват направо за представлявания.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Причините, които са довели до възникване на правната фигура на представителството са от различно естество като условно могат да се разделят на две категории:

1.1 Когато е налице невъзможност непосредственият титуляр на юридическите права и задължения да ги реализира сам, тъй като той не може да формира правнорелевантна воля и да я манифестира навън. Такава невъзможност е налице при непълнолетни и поставени под запрещение лица, както и при колективните правни субекти.

1.2. Когато представляваният по съображения за целесъобразност и удобство не желае сам да реализира правата си, въпреки че е дееспособен.

От двете групи причини, обективно съществуващи в обществото са се породили и двата основни вида представителство: законно и договорно. Налице е и легално разделение в чл. 36, ал. 1 от ЗЗД: “ по разпоредба на закона или по волята на представлявания”. Терминологията, използвана за обозначаване на двата вида представителство, е до голяма степен условна, тъй като и двата вида се основават на законова разпоредба, но при договорното представителство е необходима и изричната воля на представлявания. Затова в теорията видовете представителство се обозначават по-точно като задължително и доброволно. Делението на представителството, следователно, се основава на различните фактически състави, които го пораждат.

2. Законно е онова представителство, във фактическия състав за възникването на което се включва само правна норма, без да е необходима външно проявена воля на представлявания. Законното представителство е свързано главно с първата група причини за възникването на представителството. При съществуваща принципна невъзможност на титулярите на юридическите права и задължения да ги реализират сами, законодателят е въвел редица правни норми, с които е определил представителите на тези лица и обема на тяхната представителна власт. Юридическите факти, които водят до възникване на законно представителство са многобройни и разнородни. Най-често срещаните хипотези на законно представителство са: родителите спрямо малолетните си деца и настойникът по отношение на поставения под пълно запрещение. И в двата случая представляваните са напълно недееспособни, така че могат да упражняват правата си само чрез друго дееспособно лице - техен законен представител.

Що се отнася до родителите на непълнолетния и попечителя на ограничено запрещения, те не са техни законни предста-

вители, тъй като не заместват изцяло волята на представлявания, а дават съгласие за извършените от тях правни действия. В тези случаи, за да настъпят правни последици за ограничено дееспособните лица, следва да се кумулира волята им с тази на техните попечители.

По отношение на юридическите лица, в нормативните актове, уреждащи тяхното устройство, се съдържат конкретни правни норми за лицата или органите, които ги представляват, напр. чл. 26, ал. 1, т. 1 от Закона за кооперациите – “Изпълнителният директор, а когато не е назначен такъв, председателят на управителния съвет, представлява кооперацията; чл. 10 от Закона за юридическите лица с нестопанска цел – “Юридическите лица с нестопанска цел се представляват от управителния си орган”; чл. 44, ал. 1, т. 14 от Закона за местното самоуправление и местната администрация – “Кметът на общината представлява общината пред физически и юридически лица и пред съда” и др .

Въпросът за представителството на юридическите лица е спорен в правната теория. Според някои автори (В. Таджер) между юридическото лице и органите му няма представително правоотношение, тъй като органът е част от самото юридическо лице, следователно органът на юридическото лице не е нито доброволен, нито задължителен представител.

3. Във фактическия състав за възникване на договорното представителство се включва изрично изразената воля на титуляра на юридическите права и задължения да бъде представляван от определено лице. При доброволното представителство представляваният сам избира представителя си и определя обема на неговата представителна власт. Доброволното представителство възниква чрез упълномощаване. Упълномощаването е едностранна сделка, сключва се с волеизявление на упълномощителя и произвежда незабавно действие. В основата на упълномощаването обикновено стои някакво друго правоотношение между упълномощителя и пълномощника, оформено в дого-

вор помежду им, но за възникване на представителството е достатъчен фактът на упълномощаването.

Договорното представителство може да е налице както при дееспособните физически лица, така и при юридическите лица. Юридическите лица, освен представител по закон, могат да имат и представител по пълномощие. ТЗ въвежда понятието “търговско представителство”, което далеч надхвърля пределите на представителството по гражданското право, но по своя характер е договорно представителство.

4. Един от основните въпроси във връзка с представителството, на който правната теория би следвало да обърне особено внимание предвид значението му за правоприлагането, е въпросът за границите на представителството. Този въпрос следва да се разглежда в два аспекта – 1) принципна допустимост и недопустимост и 2) обем на представителната власт – по количествени, времеви и пространствени признаци. Предмет на представителството могат да бъдат само правомерни правни действия. Представителство, което има за предмет извършване на престъпления или на неправомерни юридически действия въобще, или пък неизпълнение на правни последици, е принципно невъзможно и правно недопустимо. Несъвместимостта между представителството и неправомерността е абсолютна и не търпи никакви отклонения /в този смисъл реш. 2315 на I г.о. на ВСРБ, сб. Съд. Практика 1963 г./ Както личи от определението, представителството може да има за предмет само юридически, но не и материални действия

Допустимостта и приложното поле на представителството не са изрично определени в закона и следва да се извеждат чрез тълкуване на отделни правни норми. Поначало представителство е допустимо при всички правомерни правни действия, следователно недопустимостта е изключение. Това изключение се налага от естеството на някои правоотношения, които поради строго личния си характер не могат да се извършват чрез представител.

От друга страна, в случаите, когато представителство е допустимо, обемът на представителната власт на представителя може да е различен и той се определя от правната норма (при законното представителство) или от волята на представлявания при конкретния акт на упълномощаването (при договорното представителство).

5. Въпросът за границите на представителната власт е свързан с последиците от извършване на правни действия от чуждо име без представителна власт, тъй като в определени случаи тези действия могат да породят правни последици за мнимия представяван. Възможни са следните случаи на действие от чуждо име без представителна власт: а) лицето да е имало представителна власт, но тя да е отпаднала (напр. упълномощаването е оттеглено, детето е навършило 14 г.) б) представителната власт на представителя може да е отпаднала с обратно действие (напр. при унищожаване на упълномощаването поради пороци във волята) в) упълномощаването да е нищожно (напр. не е спазена формата за действителност) г) представителят е извършил правни действия, които надхвърлят обема на представителната му власт д) лицето няма представителна власт, то само се представя за представител.

В изброените случаи се говори за мним или лъжлив представител (*falsus procurator*). Една от хипотезите (г) се отличава с това, че представителят има представителна власт, но тя не е достатъчна – превишаване на представителната власт (*excessus mandati*).

Правните действия, извършени от представителя без представителна власт, нямат юридическо действие за представлявания и за третото лице. На лице е т.нар. хипотеза на висяща недействителност – сделката е нищожна, но може в един последващ момент да бъде потвърдена и да стане напълно действителна и то от момента на сключването ѝ. Потвърждаването на сключената без представителна власт сделка (т.нар. ратификация) е

уредено в чл. 42, ал. 2 от ЗЗД. То е едностранно волеизявление на мнимия представляван, с което той *post factum* потвърждава извършените правни действия. Потвърждаването може да се извърши лични или чрез представител. Ако на лицето, което е действало без представителна власт, допълнително бъде предоставена такава, то трябва с ново волеизявление да потвърди извършените от него правни действия, за да предизвикат те последици за представлявания. За потвърждаването се изисква същата форма, която е предвидена за упълномощаването за сключване на договора (респ. други правни действия) – чл. 42, ал. 2 от ЗЗД. Потвърждаването не е ограничено със срок в закона, но то трябва да бъде дадено съобразно изискванията на практиката. Узнаването на извършеното без представителна власт действие не означава неговото потвърждаване (в този смисъл Р-911"а"/83 г. на I г.о. на ВС). Възможно е обаче потвърждаването да стане и чрез такива действия, които недвусмислено показват, че представляваният е съгласен правните последици да настъпят за него (напр. той е извършил плащане по сключения без представителна власт договор).

6. Юридическото лице е вторичен правен субект, то винаги се създава от други субекти и не съществува без наличие то на правна норма, която да му признава и създава това качество. Ка-то творение на правото юридическото лице няма собствена воля, а нуждата от участие в оборота (с оглед на която е създадено) се удовлетворява чрез включването на физически лица в процеса на волеобразуване и волеизявяване. Тези физически лица образуват самостоятелно или колективно органите на юридическото лице. Чрез своите органи юридическото лице участва в гражданския и търговския оборот. Органът е иманентна част на юридическото лице, то е самото юридическо лице. Волята на органа е воля на юридическото лице. Поставя се въпросът, съществува ли представително правоотношение между органите на юридическото лице и самото юридическо лице и може ли изобщо да се говори за

органно представителство. По този въпрос не съществува единодушие в правната доктрина.

Органното представителство се определя като особен – трети вид представителство наред с доброволното и законното представителство. Юридическото лице няма право да избира дали да има органи, то е длъжно да ги конституира. Законът определя органите на юридическите лица и обема на представителната им власт. Всяко юридическо лице, което формира органи, извършва правни действия чрез тях, те заместват неговото волеизявление, защото самото волеизявление, защото самото юридическо лице няма воля и не може да формира валидно волеизявление. Органът е иманентна част от юридическото лице.

При мнимото представителство е възможно мнимият представител да се представя за орган на дружество или да действа като лице, упълномощено от органа да извършва правни действия. Когато едно лице действа като орган, потвърждаването не го превръща в орган на юридическото лице, това могат да направят само оправомощените субекти и само занаяпред. Потвърждаването само валидира действието без представителна власт. Потвърждаването на правните действия е в правомощията на органа, компетентен да извършва съответното правно действие / решение № 2772 /1978г.1г.о.ВС1/.

Общата правна уредба на вписването в търговския регистър се съдържа в Търговския закон, в Гражданския процесуален кодекс и в Наредба №14 от 1991г. за водене и съхраняване на регистрите за вписванията. Търговския регистър е въведен за да отговори на нуждите на търговския оборот и по-конкретно - на необходимостта от узнаване на обстоятелствата, които в най-голяма степен интересуват лицата, встъпващи в правоотношения с търговеца. Търговския регистър е публичен и общодостъпен. Органите на търговските дружества подлежат на вписване в търговския регистър. Вписването се извършва на хартиен носител в околните съдилища. Вписването може да бъде с оповестително или с

конститутивно действие. Когато вписването е с оповестително действие, обстоятелството поражда действие от момента на извършването му, а спрямо трети добросъвестни лица – от момента на вписването му в търговския регистър. Когато вписването има конститутивно действие, правната промяна, свързана с обстоятелството, подлежащо на вписване, настъпва в момента на вписването. Третото лице не може да се позовава от обстоятелството преди неговото вписване и да черпи права за своето знание. Действието на вписването е оповестително. В първата директива /чл.2/ е посочен един минимум от обстоятелства, които търговските дружества са задължени да оповестяват. Това гарантира интересите и на най-заинтересованите от дейността на дружеството – кредиторите и другите трети лица.

Подлежащите на вписване обстоятелства при представителството на търговските дружества са систематизирани в чл.490, ал.1, б."в" ГПК.

7. Търговският управител-прокуристът и търговският пълномощник спадат към търговските пълномощници на търговеца /ТЗ/. За разлика от търговския представител те действат винаги от името на търговеца. При прокуриста представителната власт е най-широка в сравнение с останалите търговски пълномощници, тъй като прокуриста има право да извършва всички правни действия свързани с търговското знание на търговеца. При прокуриста се наблюдават две относително самостоятелни правоотношения – упълномощаването като едностранна сделка и договорът между търговеца и прокуриста, от който произтичат правата и задълженията на страните. Представителната власт се придобива от упълномощаването, тя дава право на прокуриста да действа от името на търговеца. Упълномощаването е формална сделка - изисква се писмена форма с нотариална заверка на подписа на упълномощителя. С упълномощаването се сключва и договор, по силата на който прокуристът се задължава да извършва правните действия.

Прокуристът подлежи на вписване в търговския регистър. От съществено значение за валидността на сделките, извършени от прокуриста, е видът на вписването – конститутивно или оповестително. Мним прокурист е налице в случаите, когато действа, преди да е вписан в търговския регистър и след заличаването му от търговския регистър. В този смисъл моментът на вписването внася сигурност за третите лица.

В доктрината се споделя и обратното виждане, според което вписването на прокуриста има оповестително действие. Поддръжниците на това становище смятат, че ако се приеме наличието на конститутивно действие на вписването на прокуриста, ще се стигне до неблагоприятни за търговеца правни последици с оглед на знанието на третото лице за съществуването на прокуриста и възможността от злоупотреби от страна на прокуриста, упълномощаването, на когото е оттеглено, но продължава да е вписан в търговския регистър. По същия начин ще е противопоставима ще е прокурата спрямо лице, което знае за наличието и но тя все още не е вписана.

Интерес представлява съпоставката между прокуриста и изпълнителните членове на акционерното дружество с оглед на момента на придобиване на представителната власт. За прокуриста това е моментът на вписването му в търговския регистър.

8. Представителната власт на търговския пълномощник се определя от това, което търговецът е изявил в упълномощаването. Следователно обемът на представителната власт му се определя от търговеца и действията му извън тези рамки ще са недействителни. Ако търговецът не е определил обема на представителната власт на търговския пълномощник, смята се, че, че той може да извършва всички действия, които са свързани с обикновената му дейност / чл.26, ал.1ТЗ/. Това са действия, които търговецът обичайно извършва, без да се ограничава от предмета на дейността в съдебния регистър, защото те могат да бъдат потесни и по-широки от предмета на дейност. Упълномощаването

трябва да е в писмена форма с нотариална заверка на подписа / чл.26, ал.1ТЗ/. Липсата на форма ще доведе до извършване на действия без представителна власт. За определени действия на търговския пълномощник се изисква изрично упълномощаване на търговеца. Такива са: отчуждаване и обременяване с тежести на недвижими имоти, поемане на менителни задължения, вземане на заем и водене на процеси. При липса на изрично упълномощаване от търговеца пълномощникът ще действа без представителна власт. Ако търговският пълномощник извърши отчуждаване или обременяване на недвижим имот на търговеца от негово име, без да е упълномощен, той ще действа без представителна власт и ще намерят приложение разпоредбите на гражданското право. Потвърждаването на сделките се извършва в писмена форма с нотариална заверка на подписа на търговеца. Търговският пълномощник не подлежи на вписване в търговския регистър. Прокуристът и обикновеният търговски пълномощник не могат да сключват без съгласието на търговеца търговски сделки за своя или за чужда сметка в пределите на упълномощаването. Ако търговецът е знаел за това при сключването на договора, смята се, че е изразил съгласие с продължаване на дейността на прокуриста или пълномощника. Ако не е знаел за това за това, търговецът има две възможности – или да иска обезщетение, или да заяви, че смята сключените сделки за негова сметка. Заявлението трябва да се отправи както до прокуриста, съответно пълномощника, така и до трето лице / чл.29, ал. 2 ТЗ/. Това една уредена от закона хипотеза на право на поемане на правоотношението от страна на търговеца, който, без да е упълномощил представителя, по силата на закона има право да стане страна в правоотношението с трето лице. Не можем в случая да говорим за мнимо представителство, защото прокуристът, съответно търговският пълномощник, действа от свое име и за своя или чужда сметка при сключването на сделката с третото лице. Като санкция за нарушаването

на лоялността им към търговеца е въведено това негово право *post factum* да стане страна по договора с третото лице.

9. Вниманието заслужава и разпоредбата на чл. 43 ТЗ. От систематическото тълкуване на разпоредбата на чл. 43 ТЗ следва, че тя се отнася само до действия на лице, което е търговски представител.

Търговският представител е самостоятелен независим търговец, който по занятие сътрудничи на друг търговец при извършване на търговската му дейност (чл. 32 ТЗ). За разлика от търговския пълномощник, който е в подчинено положение спрямо търговеца (принципала), търговският представител е независим от принципала. По нашето законодателство, търговският представител може да е упълномощен от търговеца да сключва сделки от негово име или да действа от свое име, но за сметка на принципала.

В случаите, когато търговският представител извършва правни действия от името на търговеца, упълномощаването се извършва по гражданското законодателство, т.е. формата на упълномощаването зависи от формата на сделката, за която то се дава (чл. 37 ЗЗД). Вътрешните отношения между търговския представител и търговеца се уреждат в писмен договор (агентски договор).

Разпоредбата на чл. 43 Ш+ предвижда, че принципалът ще бъде обвързан от договорите, които търговският представител е сключил, без да е упълномощен за това, ако са налице следните предпоставки.

Първо, търговският представител сключва договори от името на търговеца, без представителна власт. В закона е посочено, че става дума за договори. Това могат да бъдат граждански и търговски договори. Възниква въпросът, отнася ли се разпоредбата и по други правни действия – например да извършва изпълнение от името на принципала, да компенсира от името на принципала. Тъй като става дума за заключение, то не може да се

тълкува разширително и следва да се прилага само до сключване на договори.

Второ, добросъвестност у трето лице, с което мнимият търговският представител сключва договори. Изискването включва само незнанието на третото лице, че търговският представител няма представителна власт. Не се изисква то да не е било длъжно да узнае този факт.

Третото, уведомяване на принципала за сключения договор. В Търговския закон е посочено, че уведомяването трябва да се извърши от търговския представител или трето лице. Налице е различна редакция между чл. 43 ТЗ и чл. 301 ТЗ. По чл. 43 ТЗ се изисква търговецът да бъде уведомен за сключваната сделка без представителна власт от търговския представител или от третото лице. По чл. 301 ТЗ се изисква търговецът да не се противопостави "след узнаването", без да се посочва задълженият да му съобщи това субект. Смятам, че чл. 43 ТЗ няма за цел да ограничи търговеца в начините на узнаване за сключената сделка без представителна власт. По-скоро в чл. 43 ТЗ е закрепено задължение на търговския представител да му съобщи за сделката, а тъй като заинтересовано от съдбата на сделката е и трето лице, то има право да съобщи на търговеца.

Четвъртото, липсата на отхвърляне от страна на търговеца. Ако принципалът реши да отхвърли договора, той трябва да съобщи това на търговския представител и на третото лице. Необходимо е търговецът изрично да се противопостави на извършената сделка, като заяви ясно, че не я приема. Ако волеизявлението съдържа неяснота, ще се смята, че сделката е породила правни последици. По същия начин се тълкува и липса на волеизявление от страна на търговеца, което се смята за съгласие с извършената сделка.

Това разрешение е създадено, за да се осигури бързината на оборота и да се гарантират интересите на третите добросъвестни лица.

В нашия Търговски закон не е уредено изрично, че след изтичане на срока на договора той се превръща в безсрочен, ако страните продължават. Следователно, ако след изтичането на договора търговския представител продължава да сключва сделки от името на търговеца, той ще действа като мним представител. Тъй като няма качеството “търговския представител”, ще намери приложение чл. 301 ТЗ доколкото сделката е търговска, а в останалите случаи гражданското законодателство. В Директива №86/653 на ЕИО за координиране на законите на държавите-членки, отнасящи се до самостоятелните търговски представители, в чл. 14 е предвидено, че ако след изтичането на срока на договора страните продължават да изпълняват задълженията си по него, той ще се смята продължи като договор без определен срок.

10. В търговското право се наблюдават някои различия в уредбата на мнимото представителство. Общата уредба на извършване на търговска сделка без представителна власт се съдържа в чл. 301 ТЗ. Разпоредбата на чл.301 ТЗ се отнася до извършването само на търговски сделки от едно лице без представителна власт. За разлика от чл.43 ТЗ в хипотезата на чл.301 ТЗ добросъвестността на третото лице е правно илеревантна. От редакцията на чл.301 ТЗ могат да се направят няколко извода:

За да е валидно потвърждаването на действия без представителна власт, не е необходима специална форма, както е по гражданското право – чл. 42 ЗЗД. Законът е възвел мълчанието на мнимо представлявания търговец в съгласие / приравнил го е на потвърждаване/ в случай, че той не се противопостави веднага, след като е узнал за извършването на правни действия без представителна власт. Това не лишава търговеца от възможността изрично да потвърди тези правни действия.

Правните действия на мнимия представител ще породят правни последици за мнимо представлявания търговец само ако бъдат потвърдени от него или от негов представител било изрично, било чрез непротивопоставяне – мълчание веднага след узна-

ването. В случай на непротивопоставяне от страна на мнимо представлявания търговец правните последици от действията без представителна власт ще се породят в неговата правна сфера с обратна сила – така, както е по гражданското право. До момента на узнаването и евентуалното потвърждаване от търговеца правни последици за него не се пораждат – налице е висяща недействителност, която ще бъде премахната с непротивопоставянето от страна на търговеца веднага след узнаването. Мълчанието в случая е приравнено на съгласие с оглед на осигуряване бързината на търговския оборот, за да се избегне, неопределеността в правните отношения между субектите на търговското право. В правната литература се застъпва и противното становище, а именно, че при много представителство на търговското право правните последици настъпват за търговеца още от момента на тяхното извършване от мнимия представител. Поддържа се, че за извършване на действия без представителна власт в търговското право е налице „висяща действителност“, обратно на гражданското право, където е налице висяща недействителност. В случаи на противопоставяне от търговеца правните последици ще отпаднат с обратна сила, тъй като действа „оборимана законна презумпция, че от момента на самото им извършване действията се смятат за потвърдени от търговеца“. Възприемането на това разрешение означава, че правните последици вече са се породили и в случай на противопоставяне ще отпаднат с обратна сила. За мнимо представляване не е все едно дали правните последици вече са се породили в неговата правна сфера и ще отпаднат с обратна сила и дали не са се породили, но ще се породят с обратна сила. В чл.301 ТЗ законодателят е уредил един случай на придобиване на правни последици на мълчанието на едно лице, като го е приравнил на потвърждаване с оглед на особеностите на търговското право като отрасъл, обслужващ бързината на търговския оборот. Това мълчаливо потвърждаване от мнимо представлявания търговец в никакъв случай не дава основание да се смята, че още

при извършването на правни действия от мнимия представител са се породили правни последици за мнимо представляващия търговец.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Както видяхме, представителството може да има за предмет всяко правомерно и правно релевантно действие. Недопустимостта на представителството е изключение от общото правило. Тя е установена от правната норма или поради правната и нравствена същност на визираното правно действие, или пък по съображения за целесъобразност.

Недопустимостта на представителството във всички случаи не почива върху една радикална правна или фактическа невъзможност да се замени правно необходимата воля на представлявания с квалифицираната психологична воля на представителя. Тя не почива и на една непреодолима несъвместимост между представителството и визираните действия. Тя се дължи на определени качества на тези действия, установени на базата на нравствени ценности, конституирани от правната норма като правни ценности (т.нар. официален морал), или пък установени по съображения за практическа целесъобразност. В следствие на това, недопустимостта на представителството по отношение на някои правомерни правни действия се мени по време и по място. Така например римското право не допуска представителство в областта на облигационното право (където то има много широко приложно поле днес), изхождайки от идеята, че облигационната връзка обвързва тези, които са я създали. Средновековното феодално право пък допуска сключване на брак чрез представителство. Полето на допустимост на представителството (съответно границите на представителната власт) е исторически обус-

ловено и следва промените в морала и развитието на обществените отношения. .

ЛИТЕРАТУРА

1. Димитрина Милкова, Обща теория на правото, С., 2001
2. Витали Таджер, Гражданско право на НРБ Обща част, дял II, С., 1973
3. Лиляна Ненова, Семейно право – тълкувателен справочник, С., 1990
4. Христо Тасев, Българско наследствено право, С., 2000
5. Александър Кожухаров, Облигационно право, С., 1993
6. Емил Златарев и Веселин Христофоров, Търговско право, С., 1997
7. Живко Сталев, Българско гражданско процесуално право, С., 2000
8. Таня Йосифова, Мнимо представителство, Сиби 2005, С. 2005

Източници на правото

Деница Иванова Алекова

ВЪВЕДЕНИЕ

Предметът Обща теория на правото изучава правото като социално явление. Правото се изучава от гледна точка на причинно-следствената връзка, с което се търси обяснение на неговия социален характер, причините, които пораждат правото. От духовен характер правото е специфично от другите социални явления с това, че е нормативно явление. Нормативността не се заключава само в нормите. Правото като социално явление чрез нормативното обяснява различни модели на поведение, които носи и представлява. Системата на общата теория на правото включва няколко групи въпроси, свързани с понятието за правото: обясняване на източниците на правото; правните субекти; модели, които правото носи; правна норма; правно явление; правни редове. Това различава общата теория на правото от останалите правни науки.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Правото може да бъде обяснено като се използват два подхода: описателен и обяснителен. Когато се използва описателният подход правото се представя като даденост, включват се външните белези на правото. Обяснителният подход е насочен към формиране на понятия, в които е отразена същността на правото. Битието се нуждае от ред, а смисълът на реда е да съхранява живота. Хората живеят в общност и това налага да поддържат взаимодействието между самите тях, както и действията им по отношение на природата. Тази необходимост хората постигат в последствие спазването и съхраняването на ред, насочен към

поведение по определен начин. Той изразява регулирането на положението.

2. Исторически се формират два модела на налагане на ред, които по-късно се използват: каузално регулиране и нормативно регулиране. Нормативното регулиране е по-ефективно от каузалното, защото нормите са абстрактни, те се отнасят до всички хипотетични и потенциални ситуации от обществената реалност. Те имат задължителен характер, който не трябва да бъде наново потвърждаван, за всеки отделен случай, а точно обратното – отделният случай се подвежда под „знаменателя” на общия случай.

Значителна част от обществените отношения са нормативно уредени и се подчиняват на определени правила за поведение. Те определят това, което е добро или зло, позволено или забранено; определят стил или модел за социално поведение. Между тях особено значение имат правните и моралните правила за поведение. Моралните норми се създават в процеса на продължително, еднообразно отношение към проблемите на доброто и злото. Правните норми са продукт на държавната дейност. Те не са самопроизводни, а се създават като за целта се съставят и приемат съответни юридически нормативни актове. Съставянето на юридически нормативни актове е сложна и деликатна дейност. Всеки юридически акт, за да бъде приет трябва да бъде съставен, а преди това съответно подготвен. Прилагането се извършва от компетентен орган, който е определен от конституцията или със закон. Предмет на нормотворческия драфтинг са юридическите нормативни актове. Самите нормативни актове разкриват основните белези на юридическите актове. Те са съзнателно волеизявление на правов субект, което поражда правни последици: права и задължения. С нормативните актове компетентните органи формират правни правила за поведение. Чрез нормативните актове в правната система на държавата се създават, изменят, до-

пълват и отменят правни норми. Това ги превръща в юридически източник на правото.

3. С терминът „източник на правото” в общата теория на правото се означават три различни понятия, всяко с отделен смисъл. В исторически смисъл историческите източници установяват исторически факти и имат познавателно значение, защото дават информация за правните норми, регулирали обществените отношения в определен исторически период. Тези норми вече не притежават юридическа сила, не са задължителни и не пораждат правни последици. В материален смисъл като източник на правото служат факти от социалната действителност, които са извън правото и се явяват основание за приемане на различни правни норми. Източник на правото във формален смисъл са начините на създаване и изразяване на правните норми. Под източник на правото следва да се разбира „утвърдените в една система на правото процедури и актове като критерий за валидност на съдържащите се в тях норми”. Източниците на правото обхващат два елемента – юридическите актове и процедурите по тяхното създаване. Ние ще разгледаме първия елемент – юридическите актове.

Юридическите актове представляват битието на правната нормативност, оформено като специфична „словесно-документална форма”. Те са израз на обективната закономерност в правното регулиране и функционират като вътрешни иманентни черти на правото. Правото се конституира и съществува в специфичен формално закрепен вид – като система от взаимно свързани юридически актове. Чрез тях правната нормативност се институционализира и официализира като основен държавнонормативен регулатор.

Материалните източници на правото се определят като извори на правото. Това разграничение са налага поради тяхната различна роля. Изворите на правото са „онова скрито място, където се е родило правото, преди да излезе на повърхността”. Венелин Ганев говори не общо и абстрактно за извори на правото, а

за извори на положителното право. Според него тяхната задача е в установяването на началата на нормите на положителното право и техните атрибути. От друга страна, ролята на изворите е да установят историческите данни, въз основа на които след научна преценка да се изведат факти, които не могат да се възприемат по друг начин.

Източниците на обективното право същевременно се явяват източници, от които се черпи познание за различните видове субективни права и свободи. Те се съдържат в юридически нормативни актове като установени от правните норми правила за поведение, гарантирани с държавна защита.

4. Източниците на правото съдържат валидни правни норми, а валидните правни норми могат да бъдат открити единствено в легитимните за определен правен ред източници. В това двойно съотношение се състои практическото значение на източниците. За съдията откриването на релевантната за решаването на казуса правна норма практически означава откриване на източника, в който тя се съдържа. В същото време доказването на юридическата сила и действието на тази правна норма де улеснява благодарение на факта, че тя се намира в източник на правото.

Придавайки държавна форма на нормотворчеството, правните актове установяват и общозадължителен характер на включените в съдържанието им правила за поведение, и осигурява държавната им защита. От нормативния акт зависи кога правната норма ще започне да действа, защото тя не може да влезе в сила, докато не бъде поставен в действие актът, с който тя е формирана. Самото понятие за нормативен акт в Законът за нормативните актове не е изрично дефинирано. Чрез анализ на текстовете на закона се разбира, че нормативен акт означава приет от компетентен държавен орган от законодателната или изпълнителната власт при спазването на определена процедура акт, който съдържа правни норми с действие във вътрешното право, със-

тавен при спазване на езикови правила и притежава структура, определена в Закона за нормативните актове.

Правните нормативни актове са многобройни и различни по вид, като разкриват и многообразните особености на формата и съдържанието си. Законът за нормативните актове и Указ № 883/1974г. определят и утвърждават някои общи правила и изисквания за формата на нормативните актове, но оставят особеностите и различията за отделните видове актове, защото съществуването на вида означава и съществуване на специфична форма, адекватна на съдържанието му. Конституцията на Република България определя правомощията на съответните органи, очертава и каталога на актовете, издавани от тях. Така според чл. 86 Народното събрание приема закони, решения и обръщения, но нормативни са само законите. Конституцията на Р България от 1991г. регламентира правотворческата дейност на органите на изпълнителната власт. Нормативни актове според Конституцията и ЗНА са: законите; постановленията на Министерския съвет, с които приема правилници и наредби; правилници и наредби, издавани от Министерския съвет; правилници, наредби и инструкции, издавани от министрите.

Не по-малко значение за съставянето на нормативните актове има и тяхното градиране. То се извършва в зависимост от юридическата им сила и степента на нормативната абстрактност на съответния акт. Юридическата сила на съответния нормативен акт се определя от мястото на автора му в политическата система на страната. В зависимост от мястото им по отношение на съответния източник в съвременните системи на правото – законът, източниците на правото се разделят на: надзаконови, закони и подзаконови. Законът има безспорно място на основен източник, надзаконов източник е Конституцията и Международното право, а подзаконови са нормативните актове на Изпълнителната власт и правния обичай.

.Актовете, които правителството приема в изпълнение на своите правомощия, са постановленията, разпорежданията и решенията, като с постановления Министерският съвет може да приема и правилници и наредби (вж. чл. 114 на конституцията). Правилниците и наредбите поначало са актове, които се издават по прилагане на законите - съответно в тяхната цялост или на отделните им разпоредби (вж. чл. 7, ал. 1 и 2 на Закона за нормативните актове).

В конституционните текстове последователно е прокарана идеята за подзаконовия характер на правителствената дейност - в чл. 113, ал. 1 изрично се отбелязва, че тя се извършва "в съответствие с конституцията и законите", а в чл. 114 се подчертава, че Министерският съвет приема своите актове "въз основа и в изпълнение на законите". И това е така, защото върховенството на закона е основен конституционен принцип на съвременната правова държава. Демократичната традиция в конституционната теория и практика разглежда законите като най-добрата гаранция за свободата, тъй като се презюмира, че те са израз на "общата воля" на нацията, от една страна, а - от друга - поради техния характер на общи и абстрактни правила за поведение се смята, че именно благодарение на тях се изключва опасността от евентуален произвол на публичната власт по отношение на гражданите.

Формулата "въз основа и в изпълнение на законите" предполага, че нормативните актове на правителството - постановления, правилници и наредби - ще бъдат подзаконови, т. е. те ще съдържат вторични правни норми, които са производни от първичните законови норми. В този смисъл правителствените актове трябва да се приемат в помощ на закона - "secundum legem" - т. е. да осигуряват прилагането на първичната правна норма, като я доуреждат, доразвиват или допълват, но в рамките на закона

Най-висшият централен орган на Изпълнителната власт е Министерският съвет. Той е колективен орган с обща компетентност. Правомощията му са уредени в конституцията и в Закона за

администрацията. Конституционноправната теория подразделя правомощията на Министерския съвет на две големи групи: политически и административни. В случай важни са административните правомощия на Министерския съвет, които са оказани в чл. 105 и чл. 106 от Конституцията: според тях Министерският съвет:

- ръководи и осъществява вътрешната и външната политика на страната в съответствие с конституцията и законите
- осигурява обществения ред и националната сигурност
- осъществява общото ръководство на държавната администрация
- осъществява общото ръководство на въоръжените сили
- ръководи изпълнението на държавния бюджет
- организира стопанисването на държавното имущество.

Министерският съвет се състои от министър-председател, зам. Министър-председател и членове. Нормативните актове, приемани от Министерския съвет са два вида:

- за изпълнение на законите
- за първично регулиране на обществените отношения в областта на неговата изпълнителна и разпоредителна дейност.

Въз основа и в изпълнение на законите Министерският съвет приема постановления, разпореждания и решения. С постановления Министерският съвет приема правилници и наредби. Тези актове могат да бъдат определени като подзаконови в пряк смисъл, защото се издават на основание на конкретен закон и имат задача да осигурят неговото прилагане и изпълнение.

Министрите също имат правомощие да издават нормативни актове: правилници, наредби и инструкции. Издаването на правилници или наредба от министър е възможно само при изрична делегация от страна на законодателя в закона или от Министерския съвет. Като източник на правото инструкциите на министрите имат ограничено персонално действие, те са задължителни само за подчинените им органи в рамките на системата, която ръководят.

На друга плоскост са органите на местното самоуправление. Съгласно ЗМСМА общинския съвет има правомощието да приема наредби, които уреждат правоотношения в рамките на конкретната община. Органът на изпълнителната власт в общината е кметът, който няма правотворчески функции. Поради това актовете на общинския съвет не могат да се разглеждат като вид подзаконов нормативни актове. Общинският съвет има правомощия да издава наредби, които са нормативни актове, а и някои от техните решения, с които може да се определят местни данъци и такси, или се приема общият и подробните териториално-устройствени планове на общината. Специфично за тези актове е ограниченото им териториално действие: само в рамките на съответната административно-териториална единица и ограниченият им предметен обхват - само относно отношения, касаещи местното самоуправление.

Понякога се смята, че съществуването на празноти в законовата уредба може да бъде запълнено с правилник по прилагането на закона или с наредби. Това обаче не е правилно, защото подзаконовите актове, каквито са правилникът и наредбите, не допълват закона. Те доуреждат разпоредби, които са залежали в съдържанието на закона, и за да улеснят прилагането му.

5. Йерархичността е най-характерната черта на системата на нормативните актове и динамично и исторически променливо явление. Йерархията на нормативните актове е отражение на легитимността на отделните държавни органи като израз на държавния суверенитет.

Йерархията на нормативните актове е легално. установена В зависимост от мястото си в йерархията, нормативните актове имат свой юридически ранг и определен интензитет на своята юридическа сила. В Република България низходящата йерархия на нормативните актове е следната:

1. Конституция на Република България от 1991 г.

2. Решения на Конституционния съд на Република България, с които даден закон се обявява за противоконституционен;

3. Ратифицираните от Република България международни договори;

4. Законите и кодексите, които имат същия юридически ранг, както и законите), които имат еднакъв юридически ранг, независимо от това дали са приети от Великото народно събрание или от някое от обикновените народни събрания;

5. Подзаконовите нормативни актове

Нормативни актове на Министерския съвет, които на свой ред имат следната своя низходяща йерархия:

1. Нормативни постановления (има и ненормативни, индивидуални) ;

2. Правилници (обикновено са за цялостно приложение на закон, но може и да регулират самостоятелно обществени отношения) ;

3. Наредби (обикновено са за частично приложение на закон, но може да регулират и самостоятелно обществени отношения) ;

4. Инструкции по отношение на прилагането на отделна правна разпоредба.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Понятията за различните видове подзаконови нормативни актове са легални понятия. Те се съдържат в ЗНА. Съгласно чл. 6. Министерският съвет издава постановления: когато приема правилници, наредби или инструкции и когато урежда съобразно законите и указите неуредени от тях обществени отношения в областта на неговата изпълнителна и разпоредителна дейност. Съгласно чл.7. ал.1 Правилник се издава за прилагане на закон или указ в тяхната цялост, за организацията на държавни и местни органи или за вътрешния ред на тяхната дейност. В ал.2 се определя съдържанието на наредбите - наредба се издава за

прилагане на отделни разпоредби или други подразделения на нормативен акт от по-висока степен. В ал. 3 се посочва, че с инструкцията висшестоящ орган дава указания до подчинени нему органи относно прилагане на нормативен акт, който той е издал или чието изпълнение трябва да обезпечи.

Значението на легалното дефиниране се крие във факта, че вида на подзаконовите нормативни актове е изчерпателно посочен. Не могат да се издават други видове нормативни актове, а също така не могат да се издават от други правни субекти, освен посочените в ЗНА.

ЛИТЕРАТУРА

Ташев Росен. Обща теория на правото. С., 2004г.

Милкова Димитрина. Обща теория на правото. С., 2001г.

Тропер Мишел. За една юридическа теория на държавата. С., 1998г.

Ганев Венелин. Извори на положителното право. В: Ганев Венелин. Трудове по обща теория на правото. С., 1998г.

Спасов Борис. Съставяне на правни нормативни актове. Варна, 1995г.

Прилагане по аналогия

Десислава Иванова,

Виолина Стефанова

ВЪВЕДЕНИЕ

Най-сериозното си приложение аналогията в правото намира при преодоляването на непълнотите в хода на правоприложния процес. Този процес ще бъде означаван като "аналогия на правните норми". Това наименование в по-голяма степен отразява спецификата на способа, досега повече известен като "аналогия на закона". Последното наименование се е наложило от буквалния превод на способа- *analogia legis*.

В действащото българско право аналогията в това и качество е регламентирана в чл.46, ал.2 от ЗНА. В българското право аналогията на правните норми е претърпяла дълъг процес на историческа еволюция. В определени исторически периоди тя е имала своето приложение във всички правни отрасли и в пълнотата на своите регулативни възможности. В други периоди, включително и днешния, нейното приложение в някои правни отрасли е ограничено. Съществува и разпоредба на чл.46, ал.3 от ЗНА: Наказателна, административна или дисциплинарна отговорност не може да се обосновава съобразно предходната алинея.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Прилагането на правото по аналогия се вписва като извънреден стадий на процеса на прилагане на правните норми. След започване на процедурата по решаване на юридическото дело, на етап на подлежащата на прилагане правна норма, съдията идентифицира и доказва наличието на юридическа непълнота. Правната последица на тази констатация е, че делото не може

да бъде решено без използването на съответни допълнителни способности. Основен способ в случая е аналогията, юридическата аналогия.

Прилагането на този способ също изисква своя процедура с нейните отделни стадии.

На първо място, съдията извършва проучване на въпроса съществува ли изрична законова забрана за прилагане на аналогия. На най- високо нормативно ниво тази забрана е уредена в чл.5, ал.3 от КРБ. На законово ниво тази забрана се съдържа в чл.46, ал.3 от ЗНА. Основанието за тези ограничения за прилагането на аналогията се състои в необходимостта от законоустановеност на съответното правонарушение и санкция, предвидена за неговото извършване. В отделните правни отрасли тази забрана води да специфични правни последици. Като пример може да послужи невъзможността за образуване на наказателно производство за деяние, което не е било обявено за престъпление към момента на извършването му. Унищожаването на компютърни програми и блокирането на дейността на бази данни на държавни учреждения чрез вкарването в тях на вирусен софтуер води до сериозни поражения и блокира дейността им за определен период от време. По пътя на аналогията би могло да се обоснове наказателна отговорност за тези деяния.но поради конституционната забрана за това и разпоредбата в чл.46, ал.3 от ЗНА, както и поради наличието на разпоредбата на чл.9, ал.1 от НК, това не може да се осъществи. Юридическата непълнота ще трябва да се запълни по законодателен път- като се криминализира деянието и се включи в НК наред с останалите престъпни прояви.

Втори стадий на прилагането на аналогията при непълноти се явява издирването на правна норма, която да послужи като юридическа основа за решаването на делото. Правната релевантност на аналогичната правна норма по отношение на правно неуредения казус се обосновава чрез аналогия за съответствието. Търсенето на аналогична правна норма почива на една ръковод-

на идея – съдията се насочва към издаване на такава правна норма, която урежда отношения, сходни в съществените си признаци с тези отношения, които са предмет на конкретния казус. В това се състои основанието на аналогичното прилагане-сходството в съществените признаци, т.е. тези, които обуславят същността, най-важното в състава, структурата, обекта на сравняваните отношения. Повърхностните аналогии не могат да послужат в случая. Тези аналогии се правят най-лесно и стоят в основата на процеса на човешкото мислене. Но аналогията в правоприлагането има своя специфика. Тя почива на две предпоставки: 1) Два случая-уредения и неуредения от правото – да имат същностни прилики, да е налице аналогия на съответствието; 2) съдията да обоснове аналогията, да аргументира нейното прилагане като резултат от извършването на този интелектуален опит в сферата на юридическото.

Като трети стадий от процедурата по прилагането на аналогията на правните норми се обособява проверката за съответствието на аналогична правна норма с целта на нормативния акт, където би трябвало да се намира липсващата правна норма и с правилата на морала. Това изискване е от особена важност. Ако липсва съответствие на аналогичната правна норма с целта на нормативния акт, в който е констатирана юридическата непълнота, прилагането на аналогията на правните норми е невъзможно. Това е така, тъй като всеки нормативен акт се създава с оглед на някаква цел на социалното регулиране и на социалната еволюция. Непълнотата на нормативния акт следва да бъде преодоляна с помощта на правна норма, която е създадена с оглед на цели, съответстващи на целите на нормативния акт, чиято непълнота ще се преодолява. От друга страна съответствието с целта на нормативния акт означава, че с използването на правната норма, уреждаща подобни случаи, не бива да се измества "центърът на тежестта" на нормативния акт, в който е конституирана непълнотата. Не бива де се променя насочеността на нормативния акт,

замисълът на законодателя. Това произтича от изискването за стабилност на системата на позитивното право, за осигуряването на нейното единство и хармонично действие.

Втората предпоставка за прилагането на аналогията на правните норми, чието наличие се проверява на този етап, е то “да отговаря на правилата на морала”. Моралът като критерий за прилагането на аналогията има своето значение, тъй като моралните норми, така както и правните, са част от системата на социалните норми, които регулират обществените отношения. Макар че моралните норми се различават от правните, в чл.46, ал.2 от ЗНА е изразена позицията, че правото не може да бъде “неморално”. Ако прилагането на аналогията на правните норми води до противоречие с правилата на морала, то не може да се използва. Този проблем е предмет на анализ както от правнофилософска, така и от юриспруденциална гледна точка.

Четвърти стадий на процедурата се явява изработването чрез структурно-функционалната аналогия на правило за поведение въз основа на аналогичната правна норма. Това се извършва на базата на заключението, че щом структурата на сравняваните отношения е подобна, подобно следва да бъде и тяхното правно регулиране. Под функции разбираме правните, с които правилото за поведение ще обвърже правните субекти.

Като последен-пети стадий се обособява преодоляването на юридическата непълнота. Създаденият прототип, чрез способа на конкретизацията се трансформира в индивидуално правило за поведение, чрез което се преодолява юридическата непълнота.

Същността на правоприлагането по аналогия показва, че водеща роля при нейното използване има професионалният опит на юристите, които се занимават с решаването на юридически дела – съдиите. В това се състои и най-сериозното свойство на аналогията- тя се обосновава и прилага като опитно знание. Това знание се явява единственият обективно съществуващ път за познание на реалността и реагиране спрямо нея и за възприема-

не на правната действителност и в конкретния случай решаване на делото с помощта на аналогията.

Аналогия на закона

И в исторически, и в сравнителноправен аспект тя е по-добре изследвана разновидност на аналогията. Правната и уредба се съдържа в чл. 46, ал.2 от ЗНА: Когато нормативният акт е непълен, за неуредените от него случаи се прилагат разпоредбите, които се отнасят до подобни случаи ако това отговаря на целта на акта и на правилата на социалистическия морал.

Хипотезата за посочената норма визира непълнотата на нормативния акт, т.е. празнина в правото. Средството, чрез което се преодолява празнината, е прилагането на разпоредби, които се отнасят до подобни случаи. При тази дейност се използват индуктивният и дедуктивният метод на логическо мислене. В резултат на дедуктивното умозаклучение се установява, че липсва правна норма, уреждаща даден факт от значение за правото. Търси се правна норма, която се отнася до юридически факт с общи признаци и неуредения. Не е необходимо пълно тъждество между двата факта – иначе не е нужна аналогия, а ще има "пряко" правоприлагане. Достатъчно е следователно да е налице подобие в съществените признаци. Разликата между двата факта трябва да се отнася до несъществените признаци. В резултат на неуредения случай- факт се подвежда под хипотезата на правната норма и се извличат и нейните последици (права и задължения). В теорията се отбелязва, че при това извличане е необходимо приспособяване към особеностите на неуредения факт- т.е., както случаите са подобни, така и правата и задълженията.

От гледище на формалната логика напоследък аналогията се свежда до традуктивното умозаклучение. То не съвпада напълно нито с индукцията (извеждане на общо правило от многобройни частни положения) , нито с дедукцията (извеждане на извод за свойства и явления или предмети с частен характер от някакви общи положения). При него, сравнявайки два обекта, се

установява сходство между тях по определени признаци и в резултат на умозаключение се пренасят признаци от модела към прототипа. Налице е аналогия на отношения. Трудуктивното умозаключение не отменя необходимостта от индукция и дедукция и се прилага в съчетание с тях. Сравнението на двата обекта и съответното умозаключение се съпътства с търсене на общи признаци от частния случай (индукция) , извличане на нормата, от която после трябва да се изведе заключение за частния случай (дедукция).

Аналогията на закона трябва да отговаря на целта на акта и на морала. Тук моралът е въздигнат в извънправен критерий за преценка при правоприлагането по аналогия.

Аналогия на правото

Според чл.46, ал.2 от ЗНА при липса на разпоредаби, отнасящи се до подобен случай, отношенията се уреждат съобразно основните начала на правото и правилата на морала. Тук трябва да се разграничават две хипотези: от една страна, уреждане на отношенията съобразно основните начала на правото, и от друга- уреждане съобразно правилата на морала. Ще разгледаме последователно и двете.

Основните начала на правото- това са неговите основни принципи. Те са въплътени в правото. Външната им изявна форма е различна: може например да са формулирани като правни норми. Ако не са, тяхното съдържание може да се извлече чрез индукция от комплекс правни норми. Правният принцип не е просто възглед или идея, а е и правило за поведение, подобно на обичая или писаното право.

В ЗНА е формулирано изискването за съобразяване с основните начала на правото, т.е. с общите принципи на правото. По аргумент от по- силното основание е възможно и желателно съобразяването и с отраслови принципи, сред които за гражданското право са тези за недопустимост и неоснователното обогатяване, за обезщетяване на неимуществени вреди по справедли-

вост. мисловната операция в този случай на аналогия е сходна с тази при аналогия на закона, но не е напълно идентична. Неписаният принцип се извежда от комплекс правни норми чрез индукция. След като това стане, от него чрез дедукция се извежда правилото, с което следва да се преодолее празнината.

Като последна възможност за правоприлагане по аналогия на правото, тоест, след като случаят не може да бъде уреден съобразно правните принципи, законът оставя възможността той да бъде решен съобразно с правилата на морала. На тази възможност в правната ни литература не е отделено внимание. При изследване на аналогията на правото има позоваване само на неговите принципи или само споменаване на морала. Особеното в случая е, че се прибегва до едно явление извън правото, каквито са правилата на морала. За отношението между морал и право е писано много. Моралните норми наред с правните са основни социални норми. Подобно на правните, моралните норми също имат своя външна форма на обективизиране. Различията главно се търсят в санкцията при неспазването им. Осъществяването на дължимото поведение при правните норми се гарантира с държавна принуда, докато при моралните санкцията е обществено неодобрение.

Различен е и начинът им на проявление: правните норми регулират главно външното поведение на хората, докато моралните също регулират външно поведение, но голямо значение имат субективните елементи на това поведение- мотиви, намерения. Затова и в моралната оценка решаващи са субективните моменти. Различен е и начинът на възникването им: моралните норми възникват спонтанно, независимо от държавната власт. За разлика от правните те не могат да се отменят по установен от закона ред. Те не са и писани на са и "институционализирани". Моралът в социално нееднородното общество е нехомогенен, а правото е едно за всички.

Макар и различни по своята същност, моралът и правото са близки: и двете са творения на човешкия разум. В различни етапи на развитие между тях се е поставяла или твърде рязка граница, или пък правото се е отъждествявало с морала от представителите на моралната и правната философия. Именно втората част на чл.46, ал.2, изр.2 е индикация за връзката между право и морал. Но независимо от тяхната близост и „преплитане” те остават самостоятелни явления.

Как следва да процедира в този случай правоприложителят? Очевидно логическата операция, описана при аналогията на закона, а дори и при аналогията на правото, когато се решава съобразно правните принципи, тук е неприложима. Във всички изброени досега случаи бе налице дейност, при която се съпоставят два факта и се извежда съответното правило за поведение.

То се съдържа все в правото, в неговите *източници*. Във формално- правен смисъл източниците на правото са неговата външна форма и средство за неговото проявление. Те съдържат правни норми, които имат юридическа сила, т.е. те са правно задължени и неизпълнението им е свързано с правни санкции.

В по- нови общотеоретични изследвания се приема, че не правото определя кои са източниците за дадена национална правна система и че факторите за това са културологични. Само така може да се обясни защо съдебният прецедент или доктрина-та са източник на една правна система, а друга- не. За много от „новите” източници на правото наистина може да се твърди, че по своето естество не подлежат на регламентиране. Това обаче не означава, че трябва да се игнорират случаите, в които законът дава пряка индикация може ли определено явление да се счита за източник.

Следователно, за да се определи какво е значението на морала, е нужно да се види каква роля му отрежда чл.46, ал.2, изр.2 от ЗНА и каква е дейността на правоприложителя в този случай.

При липса на друго указание в закона нравствеността може да се разглежда като източник на право в социологически, философски смисъл, и причината за това се корени в различната степен на задължителност на двата вида норми. Следва да се приеме, че тук самият закон издига морала в един субсидиарен източник на правото. Защо при неуреденост на случая съдията е призван да се насочи в крайна сметка към правилата на морала. Той следва да подведе факт от действителността, намиращ се в сферата на правното регулиране, към някое морално правило, т.е. към явление което поначало е вън от правото. В резултат той следва да изведе като умозаклучение правните последици- съответните права и задължения, или санкция при тяхното неизпълнение.

Аналогията на правните норми (*analogia legis*) при решаването на конкретно юридическо дело

За да изясним как действа аналогията на правните норми (*analogia legis*) , ще си послужим с един примерен казус от областта на гражданското право.

Пред съда е предявен иск. С него ищецът изявява претенцията де бъде прекратено по съдебен ред действието на сключен договор за издръжка и гледане срещу задължение за прехвърляне на недвижим имот и да бъде осъден ответникът да заплати стойността на плодовете, които са били отнети от ищеца при съдебното му отстранение. По този договор ищецът е получател на имота срещу задължението за издръжка и гледане. Насрещната страна по този договор се е оказала недобросъвестна- не е истинският собственик на имота. Имотът е собственост на трето лице, което е инициирало друг съдебен процес за връщане на имота си. По това дело съдът се е произнесъл в полза на третото лице. Ищецът е бил съдебно отстранен от имота. Поради това ищецът претендира и съдът да осъди насрещната страна по договора за издръжка и гледане да заплати и стойността на плодовете, които от своя страна е бил осъден да върне на третото

лице. Тези плодове се изразяват в доходи от наем на недвижимия имот за период от една година.

Компетентният съд образува юридическо дело. Процесът по разглеждане и решаване на делото протича в рамките на определени етапи, тоест водещ принцип е процедурността и формалната определеност на действията на участниците. На първо място, за да може да осъществи правосъдие, съдът се насочва към изясняване на фактическата страна на делото. Въз основа на представените доказателства съдът се убеждава, че ищецът действително притежава съответното облигационно право, което следва да бъде възстановено. От друга страна, събраните по делото доказателства налагат убеждението, че именно посоченият в исковата молба ответник е лицето, отговорно за накърняването на съответното облигационно право. Като следваща фаза от разглеждането на делото (след преценката на доказателствата по делата и доводите на страните) съдът пристъпва към издирване на тази правна норма, в чийто хипотезис в общ и абстрактен вид са описани обстоятелствата, обект на юридическото дело. По този начин, чрез идентифицирането на подходящото правно предписание, ще може да се използва неговата диспозитивна (разпоредителна) част за решаването на делото. Съгласно чл.188, ал.2, ГПК, „Той (съдът- бел. моя, И.К.) основава решението си върху приетите от него за установени обстоятелства по делото и върху закона“. В това се състои т.нар. правна квалификация. Чрез нея фактическите обстоятелства по делото се поставят в регулативната сфера на определена правна норма (или група правни норми- правен институт). В настоящия пример тези норми логично ще бъдат облигационно- правни.

Договорът за издръжка и гледане е ненаименован договор, неуреден в особената част на ЗЗД. Съгласно диспозитивната разпоредба на чл.9 от ЗЗД, „ Страните могат свободно да определят съдържанието на договора, доколкото то не противоречи на повелителните норми на закона и на добрите нрави“. Оттук след-

ва, че липсва правна норма, уреждаща отговорността ба прехвърлителя, ако трети лица имат право на собственост по отношение на имота, което могат да противопоставят на приобретателя по договора за прехвърляне на недвижим имот срещу задължение за издръжка и гледане. Това е следващият, извънреден стадий от развитието на съдебното разглеждане на делото- установяването на юридическата непълнота и търсенето на средства за нейното преодоляване. Диспозитивното начало в гражданското право и в частност в облигационните отношения е основен принцип, но както се вижда, в процеса на развитие на облигационните отношения се появяват усложнения. В настоящия случай една от страните се е оказала недобросъвестна. За да реши делото, съдът извършва правна квалификация на фактическите обстоятелства, установява правния отрасъл и правния институт, където би следвало да се намира подходящата правна норма, но такава няма. Налице е юридическа непълнота в подлежащия на прилагане нормативен акт –ЗЗД.

Съгласно чл.2, ал.1 от ГПК, а и според цялостната логика на изграждане на системата на позитивното право, отказът от правосъдие е недопустим. Съдът е длъжен да реши делото. При наличието на юридическа непълнота в действие влиза разпоредбата на чл.46, ал.2, изр.1 от ЗНА- правоприлагане по аналогия на правните норми (*analogia legis*). Съдът се насочва към издирване на правната норма, която урежда аналогични, подобни фактически обстоятелства при аналогията на правните норми това ще са на първо място норми от същия нормативен акт, намиращи се в някакъв правен институт, уреждащ юридическата отговорност на страните в сходни на разглеждания случаи. В настоящия пример аналогични правни норми се явяват тези, принадлежащи към института на отговорността на продавача при договора за продажба (чл.188- 199 ЗЗД). Тези два вида договори за издръжка и гледане и продажбата, са сходни в своите най- съществени елементи.

Преодоляването на юридическата непълнота се изразява в рамките на горе описаната процедура с нейните отделни фази:

Чрез аналогията за съответствието се обосновава правната релевантност на аналогичните правни норми по отношение на отговорността на прехвърлителя на недвижимия имот по договора за издръжка и гледане.

Договорът за прехвърляне на имот срещу задължението за издръжка и гледане е двустранен- налице са две договарящи страни. Договорът е възмезден- прехвърлителят се задължава да прехвърли собствеността на недвижимия имот, а приобретателят да престира грижи и издръжка. Също така договорът е консенсуален- за сключването му задължително е двете му страни да са постигнали съгласие по всички елементи на договора. Тези свои съществени особености този договор подобен, аналогичен на продажбата. Продажбата е двустранен договор, възмезден, консенсуален договор. Но продажбата е реален договор, за разлика от договора за прехвърляне на недвижим имот срещу задължението за издръжка и гледане, който е алеаторен. Също така договорът за прехвърляне на имот срещу задължение за издръжка и гледане е ненаименован *sui generis* договор. В това се състои разликата между двата вида договори (без нея те биха били тъждествени). Тъй като продажбата е уредена в особената част на ЗЗД, там подробно са регламентирани правата и задълженията, както и отговорностите на страните при неспазване на договора. Така по солата на разпоредбата на чл. 46, ал.2, изр.1 от ЗНА се получава възможност за неуредените правни последици от непълнението на задълженията на прехвърлителя по договора за издръжка и гледане, да се приложат аналогичните разпоредби на ЗЗД, които се отнасят до отговорността на продавача при договора за продажба.

Като следващ етап от процедурата по прилагане на аналогията на правните норми съдията проверява дали са налице изискванията на чл.46, ал.2, изр.1 от ЗНА- съответствие на анало-

гичната правна норма с целта на нормативния акт и правилата на морала. Доказва се, че такова съответствие е налице. Договорът за издръжка и гледане е подобен в същностните си особености с договора за продажба, налице е „съвместимост“, родова близост между тях. Също така прилагането на аналогията в случая не само че не е в колизия с моралните норми, а напротив, е морално оправдано- защитават се субективните права на страна по съглашение, което по редица причини е доказвало своето удобство и социална полезност за гражданите и се ползва активно от тях.

По-нататък съдът пристъпва към изработване на правило за поведение въз основа на аналогичната правна норма. Чрез структурно- функционалната аналогия се пренасят регулативните свойства на аналогичните правни норми по отношение на правно неуредения казус. Съгласно чл.188 ЗЗД, „Продавачът отговаря, ако трети лица имат правна собственост или други права по отношение на вещта, които могат да противопоставят на купувача, освен ако последният е знаел това“. В тази разпоредба е получил нормативен израз правният принцип, че никой не може да прехвърли повече права, отколкото сам има. По настоящето дело съдът приема въз основа на доказателствата, че получателят на имота е бил добросъвестен (не е знаел, че имотът принадлежи на трето лице). Тъй като при прилагането на аналогията на правните норми е налице подобие, а не еднаквост, аналогичната правна норма не се прилага буквално, а се приспособява, моделира за целите на случая. Използва се методът на моделирането, който се изгражда от способа на абстрахирането и способа на конкретизацията. Чрез абстрахирането се достига до най-същественото в регулативните свойства на аналогичната правна норма, за да може тя да послужи като основа за изработването на решение по конкретния казус. Правната норма служи като модел, въз основа на който се съставя правилото за поведение за конкретния случай. Въз основа на този модел се създава прототипът, който впоследствие чрез способа на конкретизацията ще се приложи по

конкретния казус. В случая създаденият прототип ще има следната диспозиция- при двустранни, възмездни, консенсуални съглашения, прехвърлителят на някакво оценимо в пари благо отговаря, ако е бил недобросъвестен към момента на сключване на съглашението. Недобросъвестността се изразява в това, че прехвърлителят на имота не е истинският собственик, а се представя за такъв.

Създаденият прототип чрез способа на конкретизация се превръща в правило за поведение по конкретния казус, въз основа на което съдът основава своето решение и така преодолява юридическата непълнота.

Като юридическа основа на съдебното решение ще послужат правните норми от идентифицирания вече правен институт на отговорността на продавача при договора за продажба (чл.188-199 от ЗЗД). Въз основа на чл.188 и чл.189, ал.1 във връзка с чл. 87 от ЗЗД в диспозитива на своето решение съдията ще формулира разпореждането: Тъй като въз основа събраните по делото доказателства е безспорно установено, че прехвърлението по договора за издръжка и гледане имот е бил към момента на прехвърлянето изцяло собственост на трето лице и получателят на имота не е знаел това, *per analogie* чл.189 във връзка с чл. 87 ЗЗД договорът се разваля, като ответникът (прехвърлителят) се осъжда да заплати на ищеца разноските по договора. За другите причинени вреди прехвърлителят отговаря съобразно общите правила за изпълнение на задължението.

Както се вижда от дадения пример, при аналогията правните норми няма буквално принасяне на съдържанието на аналогичната правна норма по отношение на правно неуредения казус. Винаги е налице известна модификация (Торбов 2002: 300). Чл.189 от ЗЗД гласи: „Ако продадената вещ принадлежи изцяло на трето лице, купувачът може да развали продажбата по реда на чл.87. в този случай продавачът е длъжен да върне на купувача платената цена и да му заплати разноските по договора, както и

необходимите и полезни разноси за вещта". По аналогично създаденото правило за поведение диспозитивно определеното в закона „ може да развали продажбата", е заменено с императивното съдебно разпореждане за развалянето на договора. Задължението на продавача да върне на купувача платената цена също не може да се приложи буквално, тъй като договорът е алеаторен- една от престациите (на осигуряващия издръжка и гледане) не се поддава на точна оценка. Така в диспозитива на съдебното решение ответникът ще бъде осъден да заплати на ищеца определена сума, отговаряща на реално претърпелите грижи и средства за издръжка. Докато средствата за издръжка се поддават на точна икономическа оценка, стойността на положените грижи ще трябва да се определи от съда по правилата на справедливостта. Това е така, защото е налице подобие в същественият признаци на сравняваните договори. Те са подобни, но не са тъждествени. Поради това и закрепената в диспозитивен вид в чл.189, ал.1 възможност за разваляне в диспозитива на съдебното решение ще придобие правна задължителност.

С това обаче примерният казус все още не е решен изцяло, съдебното решение ще трябва да включва и втора част- ищецът има и претенцията *per analogie* чл.191, ал. 1 от ЗЗД да бъде осъден ответникът да заплати и стойността на плодовете, които е осъден да върне на третото лице, и заплащане на разностите по делото. (Както бе споменато, ищецът по делото е бил съдебно отстранен от имота след инициране на процес от страна на третото лице – собственик. Ищецът е осъден да върне на третото лице и стойността на гражданско- правните плодове, които се изразяват в доходи от наем на имота за период от една година. Ищецът също така е осъден да заплати и разностите по това второ дело, по което е ответник.) По тази част от исковата молба съдът приема, че въз основа на събраните по делото доказателства, ответникът *per analogie* чл.191, ал.1 от ЗЗД следва да бъде осъден да заплати и стойността на плодовете, които е осъден да

върне на третото лице, както и заплащане на разносните по това второ дело. Така чрез аналогичното прилагане разпоредбата на чл.191, ал.1 от ЗЗД, където се указва, че „Ако купувачът бъде съдебно отстранен, той може да иска от продавача още и стойността на плодовете, които е осъден да върне на третото лице, и заплащане на разносните по делото“, ще бъде модифицирана така: „Осъжда се ответникът да заплати и стойността на плодовете, които ищецът е бил осъден да върне на третото лице, както и стойността на разносните по делото“. Това е създадената по аналогичен път втора част на правилото за поведение с чиято помощ съдът преодолява юридическата непълнота, изразена в липсата на правна уредба на договора за прехвърляне на имот срещу задължението за издръжка и гледане.

В заключение ще отбележим че аналогията в правото на мира най-същественото си приложение при преодоляването на юридическите непълноти при правоприлагането с помощта на аналогията на правните норми (*analogia legis*). В този случай прилагането на правните норми по аналогия се обособява като извънреден стадий в процеса на правоприлагане. Аналогията като правно-логически способ се вписва хармонично сред останалите подобни способности за рационализиране на юридическите решения. Аналогията на правните норми притежава своя процедура, чрез която способства както за решаване на конкретния казус, така и за внасяне на ред и аргументативна сила в юридическото мислене. Така аналогията на правните норми като микроелемент в цялостната архитектурна на системата на позитивното право и неговите проявления, като родов признак носи и основните белези на своя контекст- процедурност и рационалност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В българската правна теория съществуват различни разбирания за аналогията като способ за преодоляване на непълнотите при правоприлагането. До голяма степен тези различия са

резултат от съответното ниво на развитие на позитивното право и състоянието на доктрината. Не се провежда ясно разграничение между аналогията на правните норми (*analogia legis*) и правопопълващото прилагане на правните принципи (*analogia juris*). Те са различни по своята природа правно-логически способности. Като цяло в доктриналните разработки по проблема е характерно това, че липсва описание и анализ на правно-логическата процедура, чрез която се осъществява аналогията на правните норми във всеки конкретен случай на преодоляване на юридическа непълнота.

ЛИТЕРАТУРА

Христов Веселин. Правоприлагане по аналогия в гражданското право. Сп. „Правна мисъл“ бр. №4/2004

Кьосев Иван. Аналогията на правните норми като способ за преодоляване на непълнотите в правоприлагането. Списание за социални и хуманитарни явления.

Сп. Критика и хуманизъм, С., бр. №1/2004г”

Право на убежище. Международни и вътреш- ноправни актове и институции

Димитър Неделчев Костадинов

ВЪВЕДЕНИЕ

Хората са били принуждавани да бягат, откакто преди векове са започнали да образуват общности. Окуражаващото е, че традицията да се предлага убежище е почти толкова стара, колкото и самото бягство. В старите религиозни текстове често се споменава убежище (*asylum*) – дума от гръцки произход, която означава “без залавяне”, “без насилие” или “без опустошаване”. Платон е написал: “Чужденецът, изолиран от своите сънародници и семейство, трябва да бъде обект на повече любов от страна на хората и боговете”. Отделните държави или лидери са поемали бремето на хората, останали без корен. Тесей, кралят на Атина, казал на Едип, краля на Тебес: “Винаги ще помня, че израснах в къщата на други хора и в чужда страна. Грозяха ме смъртни опасности. Така че, който и да потърси гостоприемството ми, както го правиш ти сега, няма да мога да го откажа”.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Нациите започват да развиват международно съзнание едва през XX век. Усилията за оказване на помощ на бежанците стават глобални. Лигата на нациите, предшественикът на Обединените нации, през 1921 г. назначава известния норвежки полярен изследовател Фритьоф Нансен за първия Върховен комисар за бежанците в света, с мандат да помогне на 800 000 хиляди бежанци, предимно руснаци. Същевременно започва да се оформя наборът от международно бежанско и хуманитарно право с Конвенцията на Лигата на нациите, за международния статут на бе-

жанците от 1933 г., след която идва Конвенцията за статута на бежанците от 1938 г.

Лигата се разпада в края на Втората световна война. В условията на хаоса и последиците от конфликта, първо администрацията за хуманитарни и възстановителни операции на Обединените нации помага на седем милиона човека да се завърнат по домовете си. След това Международната бежанска организация, осигурява преселването на един милион бежанци в нови страни по света. През 1948 г. е обявена Всеобщата декларация за правата на човека, а една година след това – четвъртата от Женевските конвенции относно закрилата на цивилни, попаднали в конфликт. Върховният комисар на Обединените нации за бежанците, агенция с “напълно неполитически характер”, е създадена от Общото събрание на ООН през 1950 г. предимно за да окаже помощ на около един милион бежанци от войната, които все още са разпръснати из Европа. На 28 юли следващата година е приета официално Конвенцията за статута на бежанците от 1951 г., правната база, на която се основава работата на Върховния комисариат за бежанците на ООН (ВКБООН). Това е първият международен договор, покриващ почти всички фундаментални аспекти на живота на бежанците. Той определя термина “бежанец”, посочва всички основни права на бежанците, включително свободата на вероизповедание и придвижване, но също така подчертава задълженията на бежанците към приемащата страна. Една от възловите разпоредби предвижда забрана за връщане или експулсиране на бежанците в страна, където могат да бъдат подложени на преследване.

Първоначалната конвенция преднамерено е ограничена в обхвата си. Тя дава възможност на държавите да ограничат задълженията си до европейски бежанци и не важи за хората, напуснали принудително домовете си след 1 януари 1951 г. С превръщането на бежанския проблем в глобален, става очевидно, че Конвенцията се нуждае от укрепване. През 1967 г. Общото събра-

ние на ООН приема Протокол, относно статута на бежанците, който премахва времевите и географските ограничения в първоначалния документ от 1951 г.

През 1969 г. тогавашната Организация за африканско единство, приема своя собствена либерална конвенция. За пръв път, правен документ разширява обхвата на статута и предвижда признаването му за хора, които напускат родните си места в големи групи и бягат от неща, като външна агресия, окупация или чуждо владичество. Той включва вече общоприетия принцип за “доброволното” завръщане. Следват други международни договори, включително Картагенската декларация от 1984 г., подписана от латиноамериканските страни.

През първите четири десетилетия на своето съществуване ВКБООН винаги е работил на ръба на войни, помагайки на останали без корен хора, да започнат отново живота си, след като са стигнали до безопасност в страни в региона. Операциите на агенцията обаче се променят драматично в началото на 90-те години и в отговор на все по-сложните ситуации на конфликти, служителите ѝ започват да работят в разгара на военните действия на места, като северен Ирак и Балканите.

Терористичните атаки на 11 септември 2001 г. в Ню Йорк сигнализират за промяна на глобалната, политическа и военна дейност. Те довеждат до водената от Америка борба срещу тероризма и войните в Афганистан и Ирак. Милиони бежанци се оказват закрепостени във вихъра на последиците от тези събития. Повече от два милиона цивилни успяват да се завърнат по домовете си в Афганистан, след установяването на новото правителство, но много други остават заплетени в по-строгите мерки за сигурност и ограничения за убежище, въведени от много страни. На срещата, която върховния комисар Рууд Люберс, нарича “най-важната среща за бежанците през последния половин век” страните, подписали Конвенцията (заедно с други нации, неправителствени организации и експерти) се срещат в Женева през декемв-

ри 2001 г. и потвърждават своя "ангажимент да изпълняват пълно и ефективно задълженията си по Конвенцията от 1951 г. и/или Протокола към нея от 1967 г." и обещават да "търсят решения за причините за движенията на бежанци, както и да ги предотвратяват". Конференцията е част от продължаващия процес на ВКБО-ОН, наречен "Глобални консултации по международната закрила", които довеждат до създаването на Дневен ред за закрила – поредица от насоки за правителствата и хуманитарните организации, които да се използват за укрепване на закрилата на бежанците по света. Успоредно с Дневния ред за закрила, Люберс предприема още няколко инициативи, чиято цел е да се обхванат области на закрила, които не са предвидени от първоначалните автори на Конвенцията, да се направи опит за премахване на т.н. "пропаст" между извънредните бежански ситуации и устойчивото развитие за бежанците и опустошените общности, както и да се насърчава, където е приложимо, местното интегриране или преселване на останалите без корен хора. По време на кулминацията през 1994 г., когато бушува конфликтът на Балканите и геноцидът в Руанда и други размирици в Централна Африка, довеждат до милиони разселени лица, ВКБООН оказва помощ и закриля около 27 милиона цивилни. От 50-те години насам той е помогнал на 50-60 милиона човека да започнат отново живота си и междувременно е станал носител на две Нобелови награди за това, което първият Върховен комисар Герит Ян ван Хойвен Гьодхарт нарича опитите му да създаде среда, "в която няма да има хора от която и да е страна, всъщност няма да има групи от каквито и да е хора, които да живеят в страх и нужда".

1. Право на убежище

Бежанец е лице, което е преследвано в родината си. Кандидатът за убежище е лице, което на своя отговорност и без предупреждение идва в страната и моли за защита и признаване на правата му на бежанец. Ако молбата му бъде одобрена, то тогава кандидатът за убежище може да се нарече "бежанец". Според чл.

7 на Закона за убежището и бежанците “Убежището е закрилата, която Република България дава на чужденци, преследвани заради техните убеждения или дейност в защита на международно признати права и свободи.” чл. 8 казва “Статут на бежанец в Република България се предоставя на чужденец, който основателно се страхува от преследване поради своята раса, религия, националност, принадлежност към определена социална група или политическо мнение и/или убеждение, намира се извън страната, чийто гражданин е, или ако е без гражданство, се намира извън страната на постоянното си местоживеене и поради тези причини не може или не желае да се ползва от закрилата на тази страна или да се завърне в нея.” а според чл. 9 “Хуманитарен статут се предоставя на чужденец, принуден да напусне или да остане извън страната си на произход или местоживеене по причина на заплахата за неговия живот, сигурност или свобода, поради насилие, възникващо от ситуации като въоръжен конфликт, както и когато е изложен на опасност от изтезание или други форми на нечовешко или унизително отнасяне или наказание и по тези причини не може или не желае да се завърне в страната си на произход или местоживеене.”

Две конвенции, свързани с правата на човека, намират значително място в международното бежанско право:

1) Конвенцията срещу изтезанието и друго жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание, забранява принудителното връщане в ситуации, където съществува значителен риск от изтезание. Тази разпоредба е абсолютна, за разлика от Чл. 33 на Конвенцията за бежанците от 1951 г., която предвижда обвързаност на закрилата със страх от преследване поради раса, религия, националност, членство в определена социална група или политическо мнение. За разлика от Конвенцията за бежанците, Конвенцията срещу изтезанието не изключва извършителите на определени сериозни престъпления или други лица от своята закрила.

2) Конвенцията за правата на детето, по която почти всички държави в света са страни, се отнася до всички деца без разлика, включително деца бежанци и такива, търсещи убежище. Конвенцията предвижда, че всяко дете, искащо бежански статут, има право на закрила и хуманитарна помощ при упражняването на правата, предвидени в конвенцията или в друг международен акт, по който държавата е страна. Чл. 3 на Европейската конвенция за правата на човека също предвижда закрила срещу принудително връщане в ситуации на заплаха за живота и свободата, без ограниченията на Конвенцията от 1951 г. Повечето от основните права, свързани със закрилата на бежанците са част от основните права, посочени във Всеобщата декларация за правата на човека от 1948 г.:

- право на живот, свобода и сигурност;
- право да се търси и получи убежище;
- свобода срещу изтезание, жестоко, нечовешко или унижително отношение или наказание;
- свобода срещу робство;
- правоспособност на лицата;
- свобода на мисълта, съвестта и религията;
- свобода срещу произволен арест и задържане;
- свобода срещу произволна намеса в личния живот, дома и семейството;
- свобода на мнение и на изразяване;
- право на образование;
- право на участие в обществения културен живот.

Обикновено правителствата гарантират основните човешки права, физическата сигурност на гражданите и отговарят за прилагането им. Когато нямат възможност или не желаят да го правят, често по време на конфликт или граждански размирици, лицата, чиито основни човешки права са заплашени, напускат домовете си, отивайки в друга страна, като по този начин сигурността и закрилата на родината вече не съществуват. Основната

задача на ВКБООН при осигуряването на международна закрила, е да гарантира, че държавите са запознати и действат съобразно поетите задължения, като осигуряват закрила на бежанците и лицата, търсеци убежище. Приемащата страна, е на първо място отговорна за закрилата на бежанците и 145-те държави, страни по Конвенцията и/или Протокола са задължени да изпълняват разпоредбите им.

Държавите нямат право да връщат принудително бежанци на територия, където те биха били в опасност, както и да дискриминират определени групи бежанци. Те трябва да осигурят възможност за бежанците да упражняват своите икономически и социални права, поне в еднаква степен с останалите чужденци, пребиваващи на територията на страната на убежище. По причини от хуманитарен характер, държавите трябва да разрешат другият съпруг или зависимите деца да се присъединят към лицето, на което е даден бежански статут или убежище. Държавите имат задължението да си сътрудничат с ВКБООН.

Бежанецът има право на сигурно убежище. Въпреки това, международната закрила включва в себе си повече от физическа сигурност. Бежанците трябва да получават поне същите права и подпомагане, както и всеки пребиваващ легално чужденец, включително свобода на мисълта, свобода на придвижване, забрана за изтезание и унизително отнасяне. Същото се отнася и за икономическите и социални права. Бежанците трябва да имат достъп до медицинско обслужване, образование и право на работа. При определени обстоятелства, когато няма налични подходящи източници от страна на правителството, напр. при внезапно пристигане на голям брой лица, международни организации като ВКБООН, оказват помощ. Помощта може да включва финансово подпомагане, храна, инструменти, подслон и инфраструктура, като напр. училища и клиники. Посредством програми за създаване на приходи и програми за обучение, ВКБООН полага всички усилия да осигури самостоятелност на бежанците възможно най-скоро.

От бежанците се очаква да спазват законите и правилата в страната на убежище.

Правителствата създават процедури за предоставяне на статут с цел определяне на правното положение и правата на лицата съобразно правната система. ВКБООН може да дава съвети, като част от мандата си, да осигурява закрила на бежанците и да наблюдава прилагането на Конвенцията от 1951 г. Организацията настоява правителствата да приемат бърз, гъвкав и либерален процес, вземайки предвид трудностите при документиране на преследването.

Изпълнителният комитет на ВКБООН, състоящ се от 57 члена приема полезни необвързващи насоки, а наръчникът за процедурите и критериите за определяне на бежански статут, представлява авторитетно тълкуване на Конвенцията от 1951 г. На държави, които не са страни по международните актове свързани с бежанците, но потърсят съдействието на ВКБООН, организацията може да определи индивидуален бежански статут, като предложи подкрепа и закрила.

Лицата, кандидатстващи за бежански статут трябва да изпитват основателен страх от преследване. При масово напускане на страната, какъвто бе случаят с Косово и Големите езера в Африка, може да не е възможно индивидуално разглеждане на случаите. В такива случаи, когато цивилни граждани бягат по сходни причини, може да се окаже подходящо да се направи "групово" предоставяне на бежански статут, като всяко лице се приема за бежанец *prima facie* - с други думи, при отсъствие на доказателства за противното.

Могат ли правителствата да депортират лица, които не са приети за бежанци? Лицата, за които след провеждане на справедлива процедура се установи, че не се нуждаят от международна закрила, се намират в положение сходно, с това на незаконно пребиваващите чужденци и могат да бъдат депортирани. Но ВКБООН настоява да бъде предоставяна закрила на лица,

които идват от държави, опустошени от въоръжени конфликти или ситуация на насилие. Организацията призовава на лицата, чието искане за убежище е отхвърлено да бъде предоставена възможност за преразглеждане преди тяхното депортиране.

При внезапно масово навлизане на хора, държавите често предоставят “временна закрила”. Такъв бе случаят по време на конфликта в бивша Югославия в началото на 90-те години и по-късно в Косово. В тези случаи, системата на убежище бива твърде натоварена. При такива обстоятелства, хората могат бързо да бъдат допуснати до сигурни страни, но без гаранции за постоянно убежище. Тази временна закрила може да работи едновременно в полза на правителството и на лицата, търсещи убежище при определени обстоятелства. Но тя само допълва, а не замества по широките мерки за закрила, включително убежището за бежанци, предвидено в Конвенцията. Временната закрила не бива да бъде продължавана и след разумен период от време, ВКБООН настоява на лицата да бъде предоставено правото да кандидатстват за бежански статут. На лицата, на които бъде отказан статут, трябва да бъде разрешено да останат в страната на убежище до безопасното им завръщане.

Кой може и кой не може да бъде бежанец?

1. Лица, отказващи военна служба. Всяка държава има право да поиска гражданите ѝ да носят оръжие при извънредно положение. Но и гражданите трябва да имат право да възразят. Случаите, при които отказът поради лични убеждения не бъде уважен, или когато конфликтът нарушава международните норми, лицата, отказващи военна служба, които се опасяват от преследване на политически или други основания, могат да отговорят на изискванията за предоставяне на бежански статут.

2. Престъпници. Лице, което след като в справедлив процес е било осъдено за престъпление от общ характер, напусне страната в опит да избегне наказание лишаване от свобода, не е непременно бежанец. Въпреки това, лице, обвинено в това или в

друго престъпление не от политически характер, виновно или не, може също да бъде преследвано по политически или други причини, поради което не е непременно изключено от бежански статут. На следващо място, лица обвинени в политическа активност, могат да бъдат бежанци.

3. Извършители на военни престъпления. Лица, участвали във военни престъпления и нарушения на международното хуманитарно право или правата на човека - включително за престъплението тероризъм, са изключени от обхвата на закрилата, предоставяна на бежанците. На практика, особено по време на масово навлизане на хора, е трудно да бъдат разграничени лицата, заподозрени в сериозни нарушения на човешките права, от добросъвестните бежанци. Това е особено трудно за хуманитарна организация като ВКБООН, която не е нито полицейски, нито съдебен орган.

4. През 90-те години например, известни престъпници живеяха в големи бежански лагери, за граждани на Руанда, в съседни на страната държави. Най-доброто решение е, да се подкрепят инициативи, като тази за Международните трибунали за Руанда и бивша Югославия, пред които да бъдат изправяни престъпниците. ВКБООН има задължението да споделя с тези и други организации на ООН, необходимите факти по тези случаи, като същевременно боравят внимателно с поверителната информация, разкритата от бежанците пред служителите на организацията.

5. Войници. Бежанецът е цивилно лице. Лице, което продължава да извършва военни действия, срещу страната си на произход, от страната на убежище, не се счита за бежанец.

Милиони "икономически" и други мигранти се възползват от прогреса в комуникациите през последните години, за да потърсят нов живот в други, предимно западни държави. Те не трябва да бъдат смесвани, както понякога става, с добросъвестните бежанци, които бягат от преследване, поставящо в опасност живота им, а не по икономически причини. Съвременните мигра-

ционни модели могат да бъдат сложни и да съдържат смесица от икономически мигранти, истински бежанци и други лица. Държавите се сблъскват с трудната задача за отграничаване на отделните групи и осигуряване на подходящо отношение към реалните бежанци – посредством установени и справедливи процедури.

Каква е разликата между бежанците и икономическите мигранти? Икономическият мигрант обикновено напуска страната си доброволно, в търсене на по-добър живот. Ако избере да се завърне у дома, той ще продължи да се ползва от закрилата на своята страна. Бежанците бягат поради заплахата от преследване и не могат да се завърнат в безопасност по домовете си поради определени обстоятелства.

Видове

Българската държава предоставя четири вида закрила:

Убежище – предоставя се от президента на Република България на чужденци, преследвани заради техните убеждения или дейност в защита на международно признати права и свободи.

Временна закрила – предоставя се с акт на Министерския съвет за определен срок, в случай на масово навлизане на чужденци, които са принудени да напуснат страната си на произход поради въоръжен конфликт, чужда агресия, насилие в големи размери или нарушаване на човешките права.

Статут на бежанец – предоставя се от председателя на Държавната агенция за бежанците на чужденец, отговарящ на критериите, определени в Конвенцията за статута на бежанците от 1951 г. (Женевската конвенция) и в Закона за убежището и бежанците.

Хуманитарен статут – предоставя се от председателя на Държавната агенция за бежанците на чужденец, чиито живот, сигурност и свобода са застрашени поради въоръжен конфликт или

опасност от изтезание или други форми на нечовешко и унизително отношение, както и по други причини от хуманитарен характер.

Убежището, статутът на бежанец и хуманитарният статут се предоставят на базата на индивидуално разглеждане на молба, докато временната закрила се определя групово, като всеки член от групата се разглежда *prima facie* (т.е. в отсъствие на доказателства за противното) като бежанец.

Основни права и задължения на кандидатите за статут на бежанец в Република България

Кандидатът за статут на бежанец е длъжен: да изпълнява разпорежданията и да не пречи на длъжностните лица при изпълнение на служебните им задължения; да предаде всички притежавани негови и на придружаващите го малолетни и непълнолетни деца документи, които могат да послужат за установяване на самоличността и гражданството им, както и начина на предвижването и влизането им в Република България; да удостовери самоличността си, датата и мястото на раждане, семейното си положение, както и тези на придружаващите го малолетни и непълнолетни деца чрез декларация пред длъжностно лице, за верността на която носи наказателна отговорност по чл. 313 от НК; да пребивава на адреси, разрешени му от Държавната агенция за бежанците; да не навлиза в граничната зона на Република България без надлежно разрешение; да не напуска територията на Република България без разрешението на Държавната агенция за бежанците; да съдейства за изясняване на неговия случай, като съобщава пълна и достоверна информация на съответните длъжностни лица.

Основни права и задължения на бежанеца:

Бежанецът придобива правата и задълженията на българските граждани, предвидени от Конституцията и законите на Република България, с изключение на: правото да участва в избори за държавни и местни органи на властта; правото да участва в национални и местни референдуми; правото да членува в поли-

тически партии; правото да заема длъжности, за които по закон се изисква българско гражданство; правото да бъде военнослужещ.

Специални права и задължения на бежанеца:

- задължение да се яви в срок от 14 дни в общината на населеното място, в което ще се установи, за да бъде вписан в регистрите;

- право да поиска да се събере със семейството си на територията на Република България;

- възможност за оказване на финансова помощ за настаняване в жилище за срок до 6 месеца от влизане в сила на решението за предоставяне на статут;

- право да придобие българско гражданство при условията и по реда на Закона за българското гражданство;

- право на документ за самоличност и удостоверение за пътуване зад граница.

Чужденците с **предоставено убежище или предоставен статут на бежанец** имат равни права и задължения.

Чужденците с **предоставен хуманитарен статут** имат правата и задълженията на чужденците с разрешено постоянно пребиваване на територията на Република България. Чужденците, по отношение на които е постановена **временна закрила**, имат право на: пребиваване в страната за срока на временната закрила; документ за самоличност; социално осигуряване; храна, подслон, медицинска помощ и обслужване.

3. Международни и вътрешноправни актове и институции. “Бежанският проблем е особено важен проблем за България. Не можем да мислим, че с приемането на един закон, този проблем ще бъде разрешен. Не само национални правни мерки трябва да се предприемат. Националните закони са нужни за разрешаване на проблема, но също така са необходими и международни правни мерки и международноправни разпоредби.” М. Дон-судов, член на българското НС, 1924 г.

Съвременното развитие на международноправните норми на бежанските въпроси, започва с Женевската конвенция за статута на бежанците, приета от ООН през 1951. Женевската конвенция официално признава някои от принципите, установени в правните актове, отнасящи се до бежанците преди II Световна война – споразуменията от 1926 и 1928 г., конвенциите от 1933, 1938 в рамките на Лигата на нациите. Ню Йоркският протокол от 1967 прави някои изменения на Женевската конвенция.

Женевската конвенция е фундаментален международноправен акт. Тя полага основните принципи, които служат за база на националните законодателства. Конвенцията обобщава и доразвива съществуващите международни актове. Тя подсилва хармонизирането на националните законодателства с международното в областта на бежанския статут.

Женевската конвенция поставя изискване за минимална закрила на бежанците, отнасяйки се до хуманното им третиране от страна на приемащата държава. В същото време държавите имат възможност да предоставят и гарантират по-широк обхват от права и привилегии от тези, залегнали в Конвенцията.

Петата координационна среща на Инициативата за академично обучение по бежански въпроси в България /ИАОБВБ/ е организирана от представителството на ВКБООН в България на 29.03.2004 г., в Информационния център на Съвета на Европа в сградата на 'Центъра за изследване на демокрацията'.

Конвенцията не постановява процедурите за предоставяне на бежански статут. Тези въпроси би трябвало да бъдат уредени от националното законодателство на договарящата страна. Някои национални правни мерки и закони, както и актове и разпоредби на международни организации и европейското законодателство, са приети на базата на Женевската конвенция. Така през 1990 г., ЕС приема Дъблинската конвенция, определяща държавата отговорна за разглеждането на молбата за убежище подадена в която и да е страна-членка. Приемането на този правен акт е

едно предусловие на интензивния интеграционен процес, който ЕС предприема, поради нуждата от установяване на обща политика на убежище и имиграционна политика на държавите - членки. Дъблинската конвенция поставя механизмите за регулиране на отношенията между държавите - членки, определяща държавата отговорна за разглеждането на молбата за убежище, подадена в която и да е страна - членка.

В европейското право, бежанските въпроси са уредени от Разпоредбата за явно неоснователни молби за предоставяне на убежище, приета през 1992 г. И Разпоредбата на Европейския съвет за минимални гаранции за процедурите при убежище от 1995 г.

Разпоредбата от 1992 г. Определя европейските критерии за отхвърляне на молбите за предоставяне на убежище, установява процесуалните срокове за обжалване или преразглеждане и поставя правила в случай на предумишлена измама или злоупотреба с процедурите за предоставяне на убежище.

Компетентните органи на държавите - членки трябва да взимат под внимание основните принципи за процедурите, уредени в разпоредбата от 1995 г. Един от важните въпроси е защитата на личните данни на лицата, търсещи убежище, от властите в страната на произхода им.

Има още два основни въпроса, които трябва да бъдат отбелязани в тази част на европейското право, гарантираща ефективни правни мерки на национално и международно ниво. На първо място, ЕС декларира ангажираността си да спазва Женевската конвенция и Протокола към нея, както и други задължения произтичащи от международното право, отнасящи до правото на бежанците и човешките права като цяло. На второ място, ЕС слага ударение върху сътрудничеството с ВКБООН.

Съвременното българско законодателство отнасящо се до бежанците е развито на базата на конституционни норми, Чл. 27 ал. 2 от Конституцията гласи: "Република България дава убе-

жище на чужденци, преследвани заради техните убеждения или дейност в защита на международно признати права и свободи". Чл. 23, ал. 3 от Конституцията възлага на специален закон да уреди условията и процедурите за предоставяне на убежище.

Според изискванията на Женевската конвенция относно бежанския статут (1951 г.) и българската Конституция, през 1996 г. бяха разисквани два законопроекта за бежанския статут. В резултат беше прието, че бежанският статут трябва да бъде уреден в отделен закон, а не като част от Закона за чужденците. Законът беше приет в сила, през 1999 г. (ДВ бр. 21 от 11.06.1999 г.).

Приемането на този закон беше отговор на нуждата на българското законодателство да подготви условията за потенциален поток от бежанци от Косово.

Законът за бежанците е отделен закон със специфичен предмет на уреждане – статута на бежанците, като специфична група чужденци, различна от емигрантите, която се нуждае от специална закрила по хуманитарни причини.

Определението на понятието "бежанец" заема централно място в закона. То е определено в чл. 2 на закона и възпроизвежда основните принципи на аналогичния член на Женевската Конвенция.

Според българския закон, за да бъде предоставен бежански статут:

1. Лицето трябва да е чужденец.
2. Трябва да има основателни причини за страх от преследване.
3. Трябва да е преследвано заради расата, религията, националността си, членство в специфична социална група или политически убеждения.
4. Лицето трябва да е извън държавата, чиято националност притежава, извън страната на постоянното му местожителство.

5. Заради тези причини, лицето не може или не желае да се възползва от закрилата на страната.

Женевската конвенция използва термина “всяко лице” (а не “чужденец”), но това не прави дефиницията по-широка от тази в българския закон. От чл. 1 на Конвенцията става ясно, че бежанците са лица, които са граждани на дадена страна или без гражданство. Чл. 2 от Закона за чужденците съдържа същото значение на термина “чужденец”.

Българското законодателство, както и в международни актове, е базирано на концепцията за закрила на бежанците. По много начини българският закон дава по-висока закрила в сравнение с минималните стандарти поставени от международните актове.

Женевската конвенция например “благоприятно третиране и при всички случаи не по-малко благоприятно от предоставяното изобщо на чужденците”, а чл. 28 на българския Закон за бежанците, гласи: “бежанец, на който е предоставен бежански статут, трябва да получи правата и задълженията на български гражданин”. Изключение се прави по отношение на:

1. Активното и пасивно избирателно право
2. Правото за заемане на постове в държавната администрация, за които законът изисква българско гражданство
3. Право на участие в армията
4. Други ограничения, предвидени в закона.

Според българския закон, бежанците имат същите права като българските граждани и не се нуждаят от специално разрешение за работа на територията на Република България, което е необходимо за другите чужденци.

Следните разпоредби доказват концепцията за закрила:

1. Създаването на специализирана агенция, чиито обхват на дейност е изключително свързан с проблемите на бежанците – Агенцията за бежанците

2. Правото на всяко лице на достъп до процедурата за предоставяне на бежански статут:

- всеки чужденец може да заяви желанието си за предоставяне на бежански статут. Формата на заявлението е без значение - може да бъде устно или писмено

- заявлението може да бъде направено пред институции, които нямат правомощията за разглеждането му и тези институции са задължени да го предадат на компетентния орган. Не е необходимо кандидатът за бежанец да прави ново заявление.

- Всяка молба се разглежда индивидуално, без значение дали лицето е част от семейство.

3. Изискването, че само квалифицирани представители на органите трябва да се занимават с правата на бежанците е заложено в закона. Целта е, да се гарантира, че лицата, упражняващи тези професии имат необходимите познания, умения и ангажираност за такъв вид работа.

4. Важна гаранция е правото на обжалване пред независим съд – законът предвижда възможността, актовете на Агенцията за бежанците, за предоставяне или отнемане на бежански статут, да се обжалват пред ВАС. Това е гаранция за справедливо и безпристрастно решение.

5. Принципът за цялост на семейството: дефиницията на термина “бежанец” включва съпруг/съпруга и непълнолетните деца на бежанеца. Те получават статут автоматично.

6. Принципът *in dubio pro fugitivo* - всяко съмнение е в полза на бежанеца. Принципът е предвиден в чл. 56 ал.2 “липсата на достатъчно доказателства за преследване трябва да бъде отсъждано в зависимост от специфичните доказателства и не може да бъде независим аргумент за отказване на бежански статут”.

Изброените норми не изчерпват закрилата и гаранциите, които предвижда българското законодателство. Законът за бежанците не разрешава всички проблеми, свързани с бежанския статут, нито премахва причините за бежанските потоци. Радикал-

но решение на бежанския проблем е дал Димо Хаджидимов през 1924 г., който казва: "истинското и сериозно решение на бежанския проблем ще бъде постигнато, когато няма да има нито един бежанец, когато всички хора или по-голямата им част ще имат възможността да се завръщат свободно в страните си, когато спрат да бягат."

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всички имат право да търсят и ползват в други страни убежище от преследване. Опитът досега показва, че преобладаващата част от хората, принудени да избягат от страната на произход по причини на преследване или други сериозни заплахи за живота или свободата си, не правят това извън границите на близкия до дома им регион. Някои предпочитат Европа, въпреки различните пречки пред влизането им в отделните страни. Граничният контрол, визовите режими, санкциите за превозвачите и засичането в открито море, могат да помогнат на държавите в управлението на миграционните потоци, но само като краткосрочни защитни мерки и със сериозни неблагоприятни последици за режима на международна закрила. Несъмнено суверенно право на държавите е да регулират влизането и пребиваването на чужденци. Възниква проблем, когато легитимните мерки за имиграционен контрол не осигуряват адекватно необходимото изключение, по отношение на бежанците, за получаване на достъп до територията и процедурите за убежище.

Когато едно лице трябва по необходимост да упражнява човешкото си право да търси убежище, третирането и съдбата на това лице, които са в ръцете на държавата, са въпрос на международното право и задължения, а не на определената от тази държава имиграционна политика. Освен това третирането на лицата, нуждаещи се от международна закрила на територията на държавата, се управлява не само от тези инструменти, които са предназначени конкретно за целта, но и от по-широки междуна-

родни и регионални договори за правата на човека и дори от правилата на обичайното международно право.

Установените принципи и стандарти в международното право, в областта на убежището и правата на човека, трябва да предоставят нужната информация за подобряване на обхвата и съдържанието на развиващата се обща европейска система за убежище. Система, която ще стане още по-ефективна, съобразена с правата и способна да предотвратява злоупотребата с институцията на убежището. Система със справедлива, работеща организация на разпределянето на отговорността, изградена така, че да намали очевидните различия в нивата на закрила на бежанците между Европа и света на по-бедните държави, приемащи преобладаващата част от глобалното бежанско население. От Европейския съюз и неговите държави - членки зависят гаранциите за това, дали развиващата се обща система за убежище няма просто да подсили ограничителните тенденции от 90-те години, а ще постави закрилата на бежанците, отново на основите на правата на човека.

ЛИТЕРАТУРА

Бежанско право в България, 1998 г., публикация на представителството на ВКБООН в България.

В. Цанков “Право на убежище и статус на бежанец в Република България”, София 1998 г.

Право на убежище и статут на бежанец в Република България. Нормативни актове и документи, 2000 г., под редакцията на Каролин Шпанут и Цветана Каменова.

Бежанците днес и утре, 2000 г. – 2003 г., издание на Български Хелзински комитет и Представителството на ВКБООН в България; тримесечно издание.

Действие на юридическите факти

Елена Емилиянова Русева,

Иван Игнатов Донеv

ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието „юридически факт“ е употребено и дефинирано от В.Савини в труда му „Система на съвременното римско право“. Това понятие има ключова роля в континенталното правно мислене, което по своята природа е дедуктивно и се използва като отправна точка за решаването на съдебни казуси, т.н. юридически силогизъм. С помощта на юридическия силогизъм решението на делото се получава, като конкретни факти по казуса се „подвеждат“ под общото правило, установено в правната норма.

Разбирането за естеството на юридическите факти и тяхната роля в правото се формира през XIX век в рамките на догматичката юридическа теория. През изминалия XX век се появяват и други юридически теории като особено влиятелни са две от тях - правно-социологическата и правно-херменевтичната. Те прилагат в областта на правната теория постиженията на две нови социални науки - социологията и херменевтиката. Те разглеждат по различен начин действието на правото и съотношението между факт и норма (респективно юридическия факт и правна норма), като отричат необходимостта от понятието „юридически факт“.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Юридическите факти представляват конкретните обстоятелства от реалната действителност (природна или социална), с осъществяването на които действащото право свързва настъпването на определени правни последици.

Правно квалифицираната преценка затова дали фактът от реалната действителност ще бъде релевантен или не се прави

преди всичко въз основа на природата на самите факти и от тяхната значимост за индивида и обществото през съответния етап на социалната еволюция. Но върху плоскостта на Общата теория на правото се предпоставят определени изисквания по отношение на фактите от реалната действителност, за да се конституират те като юридически. Тези изисквания, които извежда Общата теория на правото, имат своето основание преди всичко в природата на самите факти. Те са:

а.) юридическите факти следва реално да съществуват в действителността, а не да са илюзорни факти.

б.) те следва да бъдат сетивно възприемаеми

в.) въз основа на сетивата на нормалното развито човешко съзнание

г.) те трябва да са значими за правото

2. Едно от най-съществените разграничения на юридическите факти, според качественото различие в тяхното предметно съдържание, е деленето им на юридически събития и юридически действия. Юридически действия са всички онези юридически факти, чието съдържание обхваща като централен техен елемент външното проявление на активни съзнателни преживявания, предаващи смисъл и значение на всички останали елементи.

Рядко юридическите действия се проявяват в техния чист, непримирим вид. Това са случаите, когато юридическите факти се състоят само от външното проявление на съзнателни психически преживявания. В повечето случаи юридическите действия имат смесено съдържание. Техния фактически състав обхваща покрай външното проявление на съзнателни психически преживявания още проявление на външния физически мир. Юридическите действия са ония юридически факти, които обгръщат в своя състав като централен техен елемент външното проявление на активни съзнателни преживявания.

Понякога юридическите действия обхващат в своя фактически състав само активни съзнателни преживявания и тяхното

външно проявление. Това са т.н. частни юридически действия. Но по-често юридическите действия обхващат в своя състав, освен външното проявление на активни съзнателни преживяване и още други добавъчни елементи. Това са т.н. примесени юридически действия: застраховката срещу щети по чл.476 от Търговския закон и други.

Добавъчните елементи във фактическия състав на примесените юридически действия могат да бъдат или проявления на природни сили, или нова група преживявания от страна на същото лице, което е проявило първата група или преживявания на друго лице, или пък проявления на природни сили и втора група преживявания. Но даже когато са проявления на външни природни сили добавъчните елементи във фактическия състав на примесените юридически действия заемат подчинено положение спрямо външното проявление на първата група активни съзнателни преживявания и се намират в пълна зависимост от тях. Тази зависимост е или причинна, или правна, или нормативна. Тя може да бъде причинна по отношение на един, а по отношение на други - правна, нормативна. В следствие на това примесените юридически действия се делят на каузално примесени, нормативно примесени и каузално нормативно примесени юридически действия. Каузално нормативно примесено юридическо действие е застраховката срещу щети по чл.476 от Търговския закон, понеже някой от добавъчните елементи на това действие - загубата, претърпяна от застрахования се намира в причинна зависимост от други нейни елементи - от събитието, което е причинило загубата, а самото това събитие се намира не вече в причинна, а само в правна, нормативна зависимост от основните елементи на застраховката -от сключеното съглашение между застрахования и застрахователя. Изключително нормативно примесено юридическо действие е например всяко правомерно юридическо действие, сключено под условие.

Активни съзнателни психически преживявания и тяхното външно проявление са основния централен елемент от фактическия състав на всички юридически действия. При чистите юридически действия те запълват целия фактически състав на тази категория юридически факти, а при примесените юридическо действия те определят добавъчните елементи във фактическия състав на тия действия, както и причините или нормативните съотношения между тях. Активните съзнателни преживявания при примесените юридическо действия обединяват всички останали елементи и им предават правен смисъл и правно значение.

Но активните съзнателни преживявания от една страна и тяхното външно проявление от друга страна, не са един единствен, а два отделни факта на емпиричната действителност. В своята емпирична даденост те са така обособени едни от други, че могат да се проявяват и понякога се проявяват по отделно - само активни съзнателни преживявания без външно тяхно проявление, или даже външно проявление, без съзнателни психични преживявания. Така обособени, активни съзнателни преживявания и тяхното външно проявление могат да бъдат елементи от фактическия състав на юридическите събития, или добавъчни елементи на примесените юридически действия, но те никога не образуват в обособения си вид основния централен елемент от фактическия състав на юридическите действия. За да заемат положението на основни и централни елементи във фактическия състав на юридическите действия, активните съзнателни преживявания и тяхното външно проявление трябва да са дадени в своето единство, развити последователно едни след други и намиращи се в определена вътрешна взаимна зависимост.

Вътрешната взаимна зависимост, която трябва да съществува между активните съзнателни преживявания и тяхното външно проявление при юридическите действия, е зависимостта между причината и следствието и се осъществява от нашата съзнателна воля. Външното проявление на съзнателни психически

преживяване е нов съзнателен психически процес прибавен към простото състояние на преживяванията. Външното проявление на външните преживявания се свежда най-често до съзнателно предизвикване на съответни мускулни движения, мимики, действия, артикулирана реч и прочее, искани, желани и проявени, за да се разкрият чрез тях вътрешни съзнателни психични преживявания и тяхното конкретно съдържание. Външното проявление на съзнателни психически преживявания е съзнателен волеви акт, намиращ се в причинна зависимост от вътрешно съзнателни психически преживявания и от желанието да се разкрият и обективират тези преживявания в тяхното конкретно съдържание чрез съответните движения на наши мускули, нашето тяло, мимики, артикулирана реч и прочее.

Основен и централен елемент на юридическите действия са както активни съзнателни преживявания, така и тяхното външно проявление, взети в тяхното формално единство и вътрешната връзка на причинната зависимост.

Активните съзнателни психически преживявания и тяхното външно проявление, взети в тяхната съвкупност, тяхното формално единство и тяхната причинна взаимна зависимост, съставляват същинското научно съдържание на понятието деяние. Всъщност, деянието не е нищо друго, освен външно проявление на активни, съзнателни наши преживявания, осъществено чрез съответни мускули или телесни движения, като причинен резултат на същите активни, съзнателни психически преживявания. В този смисъл на думата, деянието е необходим елемент от фактическия състав на всяко юридическо действие. То е например, съвкупността на всичко необходимо, за да се подпише заповед за назначаване на чиновник и се проявяват адекватни активни преживявания от страна на министъра при назначение на същия чиновник, или пък съвкупността на всичко необходимо, за да се напише и подпише писмения документ, в който се излага и установява съгласието между застраховането и застрахователя и т.н.

Причинната зависимост между активни съзнателни психически преживявания и тяхното външно проявление е основно и присъща и всички юридически действия, чисти и примесени, казуални, нормативни и казуално нормативни. От тази гледна точка би могло да се каже, че всички юридически действия са казуални. Тяхното разграничение в казуални, нормативни и казуално нормативни примесени юридически действия придобива смисъл и значение само тогава, когато се разглеждат взаимните отношения не между активни съзнателни преживявания и тяхното външно проявление, между тези основни и централни елементи на всяко юридическо действие, взети в тяхното формално и причинно единство и всички останали добавъчни елементи от фактическия състав на примесени юридически действия.

Причинната зависимост при чистите и при нормативно примесените юридически действия е една единствена. Тя е причинната зависимост между елементите на деянието, между съзнателните активни психически преживявания и тяхното външно проявление. Но при казуално примесените юридически действия към тази основна причинна зависимост се прибавят нови, допълнителни, които се намират с първата пак в определени причинни отношения.

Обикновено, съдържанието на волята и на активните съзнателни психически преживявания не се изчерпва само с желанието, насочено към тяхното външно проявление. Напротив, в повечето случаи външното проявление на съзнателни психични преживявания се желае само като средство, за да се постигнат други по-далечни цели, други по-далечни резултати. Тези цели или резултати също се желаят и влизат в съдържанието на съзнателни активни преживявания. Тяхното постигане се намира обективно в причинна зависимост от външното проявление на съзнателни психически преживявания и защото тази обективна причинна зависимост се съзнава и субективно. Пристъпва се към външното проявление на съзнателни психически преживявания, за да се

достигне чрез него до следствията, свързани причинно с него, до осъществяването на останалите желани цели и резултати.

Причинната зависимост, която съществува между външното проявление на активните съзнателни преживявания и останалите добавъчни елементи от фактическия състав на казуално примесените юридически действия, може да бъде непосредствена. Такава е тя тогава, когато всички добавъчни елементи на примесеното юридическо действие са непосредствено следствие от външно проявените активно съзнателни преживявания. Но тя може да бъде и посредствена, косвена. Такава е тя тогава, когато едни от добавъчните елементи на казуално примесените юридически действия са непосредствено следствие на външно проявените съзнателни психически преживявания, а други са непосредствено следствие само на тези първи добавъчни елементи, а косвени следствия на външно проявените съзнателни преживявания.

Причинната зависимост между активни съзнателни преживявания и тяхното външно проявление е основно. Причинната зависимост между външно проявените съзнателни преживявания и добавъчни елементи от фактическия състав на казуално примесените юридически действия е допълнителна. Тя е и от разни степени - първа, втора, трета и т.н. Според степените на посредствена, косвена зависимост от външно проявените съзнателни психически преживявания. Така например, реалното нанасяне на щета при измама е добавъчен елемент, който се намира в причинна зависимост от първа степен в възбуждането и подържането на заблуждение у измамения, а от втора степен от действията на измамника, т.е. от външно проявените негови съзнателни преживявания, насочени към причиняване на заблуждението и на имотната щета.

Изложената причинна зависимост е обективна. Тя съществува в обективното редуване на причинно обвързаните елементи от фактическия състав на примесените юридически действия. Но често пъти тя се преживява и субективно от дееца и се желае от

него. Обективната причинна зависимост между елементите на примесените юридически действия е елемент от фактическия им състав, даже когато не съвпада напълно или когато не съвпада от части със субективната причинна зависимост.

Основната и допълнителна причинна зависимост при юридически действия въобще и специално при казуално примесените юридически действия е т.н. относително, конкретна причинна зависимост. Тя се свежда до онази причинна връзка, при която причината не е единствена и изключителна предпоставка на следствието, а едно от множество още други необходими условия, за да се породят конкретното следствие. С други думи казано, относителната конкретна причинна зависимост при юридически действия е онова съотношение между съставните техни елементи, при което активни съзнателни преживявания са едно от необходимите условия за конкретното тяхно външно проявление, а чрез него и за проявлението на конкретните добавъчни елементи, ако се касае до казуално примесени юридически действия.

Относителната или конкретна причинна зависимост не изключва, следователно, възможността, защото някои елементи от фактическия състав на определени юридически действия да се породят и без наличността на съответни съзнавани психични преживявания, понеже последните не са единствената тяхна причина. Такива са например всички юридически действия, извършени поради небрежност. От друга страна, същата причинна зависимост не изключва и случаи, когато наличността на активните съзнателни психически преживявания не винаги са последвани от външното тяхно проявление, или от всички или от някои от добавъчните елементи на казуални примесените юридически действия. Защото активните съзнателни психически преживявания не са единствената причина, та без останалите или даже при противодействие на други да могат винаги да предизвикат пораждаването на следствие или пораждаването му в неговата пълнота. Такива са например всички юридически действия, които съставят един опит.

Когато липсва причината, т.е. когато липсват активни съзнателни психически преживявания, ние не се намираме пред юридическо действие, даже когато са налице някои други факти, които влизат в състава на едно или друго юридическо действие, а дали е проявено някое юридическо действие, когато са налице активни съзнателни психически преживявания, но липсват някои други елементи от първоначално набелязаното казуално примесено юридическо действие, този въпрос се решава според това дали наличните проявени факти запълват фактическия състав на друго юридическо действие или не.

Изложеното схващане върху причинната зависимост между елементите на юридическите действия е схващането на т.н. теория за конкретната причинност. Извън нея са формулирани още теорията на надмощната причинност, теорията на адекватното причиняване и други, които не са напълно задоволителни от научна гледна точка.

Причинната зависимост между съзнателни наши активни преживявания, външното тяхно проявление и осъществяването на всички допълнителни елементи от фактическия състав на казуално примесените юридически действия, е обективно дадено. И в тази си обективна даденост тя е елемент от фактическия състав на фактическите действия.

Но причинната зависимост между узаконените елементи на юридическите действия ни е дадено само обективно. Като елемент на юридическите действия тя ни е дадено още субективно, като субективна причинна зависимост, като преживявана, съзнана и искана причинна зависимост.

3. Правно действие пораждат само действителните юридически факти. Това означава, че предвидените правни последици настъпват. Оттук изводът, че има правно недействителни юридически факти и действително юридически факти. Правно недействителни са юридическите факти, които не са годно условие,

за да породят последици. Тези факти са реални, но не са юридически валидни.

Втората хипотеза за правно недействителни факти ще е налице, когато фактите не са настъпили реално. Юридически събития, тъй като стоят извън волята на правните субекти, са или правно действителни или недействителни. Юридическите действия са винаги реални. Недействителността като правно явление е разработена преди всичко в областта на гражданското право, но има приложение и в отраслите на публичното право. Недействителността се основава на несъответствие между предписаните изисквания и условия към съдържанието на действието като факт и неговото фактическо осъществяване. Недействителни са тези факти, които имат порок във волята, защото стават чрез волеизявление. Недействителни не са и ако не са от субект или от субект без необходимото качество; да не отговарят на условията за правен интерес. Няма изисквания от законна форма на административен орган, който няма реквизити (дата, орган, място и т.н.).

Недействителността на юридическите факти е абсолютна и относителна. В различните правни отрасли се тълкуват по различен начин. В гражданското право се определят като нищожност. В този случай юридическите факти не пораждат нищо.

Нищожност на сделка, договор, завещание, съдебно решение и други е засягането му от най-тежък порок, водещ до това, че съответният акт не поражда правни последици. Нищожността се определя от закона, а не от волята на страните.

Ето кратък преглед на нищожните актове с неизчерпателно изброяване на причините за нищожност:

Нищожни договори са тези, които противоречат на закона или го заобикалят, накърняват добрите нрави, имат невъзможен предмет, липсва съгласие или не е спазена предписана от закона форма, привидните договори и договорите върху неоткрити наследства.

Нищожни съдебни решения са тези, които не отговарят на условията за валидно решение, постановени са извън пределите на правораздавателната власт на съда или съдията, не от надлежния орган или състав, не са писмени, подписани или мотивите в тях са напълно неясни.

Нищожни дарения са тези, противни на закона и на добрите нрави, отнасящи се до бъдещи имущества или условията и тежестите, в които са невъзможни.

Нищожни завещания са тези, направени в полза на лице, което няма право да получава по завещание и при които не е спазена законоустановената форма, противните на закона, на общественения ред и на добрите нрави. Подобно на нищожното дарение и тук условие за нищожност са невъзможните условия или тежести.

Относителността се определя като унищожаемост. При унищожаемите договори страната може да се позове на недействителността и да иска разваляне на договора.

В наказателното право недействителен юридически факт се нарича несъставомерен, което означава че липсва престъпление. Нищо не следва.

В административното право актовете на административните органи могат да бъдат нищожни и неправилни. Нищожните не пораждат правни последици, а неправилните след като се установи правния порок, се пререшават.

ЛИТЕРАТУРА

Ганев Венелин. Учебник по обща теория на правото. С., 1990

Павлова Мария. Гражданско право – обща част. С., 2001.

Обща характеристика на юридическите факти

Константин Стефанов Стоянов,

Васил Стефанов Тънгаров

ВЪВЕДЕНИЕ

Юридическите факти, колкото разнообразно и да е тяхното предметно съдържание, колкото разностранни елементи да са те в строежа и развитието на обществения живот, нямат самостоятелно правно значение. От гледището на правните дисциплини и правната реалност те са само средства за постигане крайната цел на нашата правна дейтелност – придобиване на права, запазване, видоизменение и погасяване на придобитите вече права. Пораждането на права, запазването, видоизменението и погасяването на породени права се установява от правната норма. Но правната норма и установените от нея права са инертния елемент на правното явление. Те придобиват всичкото си естетическо и социално значение само след предварителното проявление на юридически факти. Само тогава се поставя етичската необходимост да се пристъпи към изпълнението на правната норма, която визира в своя хипотезис проявения юридически факт. Само тогава правната норма и установеното от нея пораждане, запазване, видоизменение и погасяване на права от абстрактно идейни нормни значимости се превръщат в живи етични и обществени факти. Юридически факти са основните двигатели в правната динамика. Но все пак тяхното основно значение и тяхната основна правна функция е да мотивират пораждането, запазването, видоизменението и погасяването на права установени от диспозицията на същата оная правна норма, чийто хипотезис указва на проявения юридически факт. Пораждането на права, запазването, видоизменението и погасяването на породени права, мотивирано от предвари-

телното проявление на съответни юридически факти, е не само крайната цел на нашата правна дейтелност, но тепърва те придават на юридически факти тяхното правно, етическо и социално значение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Пораждането на права, тяхното запазване, видоизменение и погасяване е включено в съответни действия, респираторно бездействия на човека. И всъщност диспозицията на правната норма визира пряко не пораждането, запазването, видоизменението или погасяването на права, а действия или бездействия на човека, които предстоят да се извършат след предварителното проявление на юридическия факт. Правната норма подобно на всяка друга етическа норма, се изпълнява не иначе, а само чрез съответни действия, респираторно бездействие на човека. Чрез тях става приложението на правната норма и в тяхното извършване се заключава етическия смисъл и етичното значение на правната норма. Пораждането на права, тяхното запазване, видоизменение, погасяване се установява само косвено от правната норма и нейната диспозиция, само като функция от действията или бездействията, визирани и установени от нея.

Действията, респираторно бездействията, визирани от правната норма и нейната диспозиция, а също така пораждането, запазването, видоизменението и погасяването на права, включени в тях, са установени като непосредствени последици на проявения юридически факт, визиран от хипотезиса на същата правна норма. Тяхната същност се свежда към система взаимно зависими постъпки. Тяхното предметно съдържание е и предметното съдържание на правните последици.

Терминът “юридически факт” се използва само от континенталната правна доктрина. Като негов синоним се употребява терминът “ правнорелевантен факт”, а в българското законодателство се използва и терминът “факт с правно значение”. Изпол-

званият термин на френски език е *fait juridique*, на немски език – *Tatbestand*, а на руски език – юридический факт. Терминът “нормативен факт” се използва като синоним на “юридически факт”. Неговата употреба все още не е утвърдена. Този термин е по – точен, защото означава обстоятелството, че фактът се намира в правната норма и по този начин се избягва възможността той да бъде смесен с конкретните житейски факти. Терминът “житейски факт” означава конкретен факт от емпиричната действителност, който бива преценяван от гледна точка на юридическия (нормативния) факт.

Понятието “юридически факт” е употребено и дефинирано от В. Савини в труда му “Система на съвременното римско право”. Това понятие има ключова роля в континенталното правно мислене, което е по своята природа дедуктивно и използва като отправна точка за решаването на съдебните казуси така наречения юридически силогизъм. С помощта на юридическия силогизъм решението на делото се получава, като конкретните факти по казуса се “подвеждат” под общото правило, установено в правната норма. Правната норма и юридическият факт следователно са двете изходни опорни точки, на които се опира веригата от юридически съждения и умозаклучения на континенталния юрист. Това мислене обикновено е наричано “формално” или “догматично”.

В прецедентните правни системи терминът и понятието “юридически факт” не се използват. В английските и американските юридически речници се дефинира понятието “факт” като обстоятелство, което подлежи на доказване чрез доказателства, допустими от закона. Това е обаче дефиниция на така наречения житейски факт, който е различен от юридическия. Прецедентното юридическо мислене е по своята природа аналогично, а не дедуктивно. За разлика от континенталните юристи, които представят правото като “изведено” от правните норми, прецедентните юристи го представят като съществуващо в правните принципи и съдебните прецеденти. Изходните понятия за построяване на вери-

гата от съждения на прецедентния юрист са правния принцип и съдебния прецедент. Прецедентната правна теория обаче отделя значително внимание на правните актове, които са основния и най – важен вид юридически факти.

Юридически факти са тези факти от социалната действителност, които имат значение за правото. Тези факти се наричат правно релевантни – имат някакво отношение към правото. Законодателят е преценил да ги включи към обективния правен ред, за да уреди посредством тях определени правоотношения. Останалите факти, които нямат значение за правото се наричат ирелевантни.

Юридическите факти се съдържат в хипотезата на правната норма. Когато те настъпят в действителността, тогава се реализират правните последици, предвидени в диспозицията на правната норма. Следователно всеки юридически факт има двойствено проявление – веднъж съществува като една абстракция в правната норма и втори път реално се проявява в действителността. Когато е налице хармония между реалния юридически факт и абстрактния юридически факт, тогава се осъществяват желаните от правото и свързаните с този юридически факт правно последици.

Кой преценява кои точно факти от действителността имат значение за правото, тоест кой определя кои факти да бъдат юридически? В специално – юридическия смисъл създател на юридическите факти законодателят. Той преценява на базата на желаните от него правни последици, кои факти да бъдат причислени към кръга на релевантните за правото. В по – общ философски смисъл обаче, създателят на юридическите факти е човешкият разум, защото той движи всяко правилно от гледище на правото материализиране на метафизическите начала. Естественият разум сочи кои факти имат значение за правото съобразно постигането на определени правилни за правото правни последици. Разбира се, юридическите факти са част от обективното пра-

во, те са обективни правни дадености, установени по един позитивен път. Но зад всяко конкретно разрешение на позитивното право прозира естеството на нещата, вътрешната логика на събитията в правната действителност.

Кой конкретно факти могат да бъдат обявени за юридически? Това могат да бъдат факти от действителността, включително и природни факти (земетресение, пожар, наводнение). Щом като от тях ще произтекат определени правни последици, значи те могат да бъдат релевирани за правото. Например в следствие на едно земетресение могат да настъпят застрахователни правоотношения и в този случай земетресението като един в основата си природен факт се превръща в релевантен юридически факт за правото. Освен това юридическите факти могат да бъдат не само такива от обективната, от материалната действителност. Могат да бъдат провъзгласени за юридически факти на съзнанието – например вината в наказателното право, като субективно отношение на престъпника към извършеното от него престъпление е провъзгласена за един юридически факт, която в съвкупност с други факти поражда определени правни последици. В определени случаи знанието или незнанието за нещо също може да бъде третирано като юридически факт. Така че не само материални факти могат да бъдат непременно юридически факти. Но по принцип материалните факти са преобладаващите юридически факти. Друг е въпросът, че всеки юридически факт трябва реално да съществува, да е налице, да е настъпил, за да се породят правните последици, с които той се свързва.

Юридическите факти са част от правната практика, от това, което наричаме юриспруденция. В течение на времето са отпадали едни факти като юридически, за да бъдат заместени от други, за които опитът е преценил, че трябва да бъдат квалифицирани като такива. С развитието на нови правоотношения се достига до нуждата от установяването на нови позитивни установявания. Например в областта на гражданското право се появи

нови форми на съдружие между субектите или нови правни връзки, непознати на по – старите правни системи – банково дело, застраховане, нови видове сделки и договори. В областта на наказателното право като юридически факти се въздигат и нови прояви на престъпна дейности т.н.

В по – общ план можем да кажем, че всичко в позитивното право е юридически факти. Цялата правна действителност е съвкупност от юридически факти. Подредени по определен начин, те са част правната система. Но тяхното място функционално е повече в сферата на правоприлагането, отколкото на правообразуването (правотворчеството, схванато като позитивен акт). Защото никоя правна норма не може да бъде реализирана, ако не настъпи юридически факт, с който се свързват правните последици на тази правна норма. Иначе правно-логически юридическите факти спадат към правообразуването, защото се съдържат в правни норми, създадени от законодателя. Юридическите факти имат своя логика, те не се създават хаотично. Дори такъв изявен представител на позитивизма като проф. Венелин Ганев посочва, че “ако законодателят не се съобрази с тия фактори и възползван от формално неограничената си правна власт, въздигне в юридически един факт, чиято правна квалификация не се оправдава социално етически и не е съобразна с необходимостите на общественото развитие, оформят се обществени и етически сили, които се стремят да дисквалифицират тия факти от правни в ирелевантни за правото и да установят отново едно по – пълно равновесие между правно квалифицираните факти и обществено етическите двигатели на социалното развитие”.

Развитието за естеството на юридическите факти и тяхната роля в правото се формира през XIX век в рамките на догматичната юридическа теория. През изминалия XX век се появиха и други юридически теории, като особено влияние са две от тях – правно-социологическата и правно-херменевтичната. Те прилагат в областта на правната теория постиженията на две нови науки –

социологията и херменевтиката. Те разглеждат по различен начин действието на правото и съотношението между факт и норма (респективно юридически факт и правна норма) , като отричат необходимостта от понятието “юридически факт”.

Правната социология е социоцентрична, а не нормоцентрична наука, като общата теория на правото. Неин ата изходна предпоставка е, че правото не се ограничава в рамките на правните норми, следователно проявления на правото можем да търсим и в сферата на социалните факти. Правото се заражда във фактите и може да съществува в тях, преди да бъде фиксирано от правните норми. Нормативното битие на правото, макар и най-важното, е само едно от битиетата на правото. Фактическото в определени случаи притежава нормативна сила, без да е необходимо то да бъде предвидено като юридически факт в хипотезата на правната норма. За правната социология еднакво значими и от еднакъв порядък са както правните норми, така и формите, в които те се материализират. Ако фактическото придобива нормативна сила самостоятелно, а не чрез правната норма, то понятието “юридически факт” не е необходимо.

Правната херменевтика приема, че при прилагането на правото съдията се намира в херменевтична ситуация, защото той трябва да правораздава, не на основата на правото и фактите, а на основата на техните знаци (закона и доказателствата). Прилагането на правото следователно представлява не осъществяване на правната норма чрез юридически силогизъм, а акт на разбиране, на осъществяване на смисъл. Обосноваването на юридическите съждения не се извършва силогистично (“подвеждане” на житейския факт под юридическата норма) , като приема класическата догматична юриспруденция, а представлява съпоставяне на две интерпретации: на текста (правото) и квазитекста (факта). Двете интерпретации се обуславят взаимно. Юридическият факт в тази теоретична конструкция не е необходим, защото социалния факт (човешкото поведение) се интерпретира пряко, а

не през призмата на установеното в правната норма. Човешкото поведение от гледна точка на херменевтичния подход се разглежда като смислено, а задача на интерпретатора е да “разбере” този смисъл.

Юридическия факт от действителността, установен в хипотезата на правната норма, който служи като критерий за преценка на житейските факти и като източник, за да се проявят субективните права и задължения, предвидени в диспозицията на същата норма. Основание за установяването на юридическите факти представляват определени факти от действителността. Такива представляват конкретни събития, действия, актове, които се извършват в заобикалящата ни природна и социална действителност и могат да бъдат сетивно възприети по еднакъв начин от субектите на правото. Еднаквото и безспорно възприемане от множество субекти на правото е основна характеристика на един факт от действителността, за да може той да придобие качеството “юридически факт”. Юридическите факти са еднакви и безспорни, защото или се случват (извършват) в момента на възприемането им (сключване на сделка пред свидетели) , или оставят трайна и безспорна материална следа (извършване на подправка на документи). Няма качеството на факти от действителността процеси и събития, които не са обективирани нито оставят трайна следа в материалната действителност, например субективни, ментални състояния като сънища, мечти, желания и проекти без външна изява. Юридически са само тези факти от действителността, които са установени в хипотезата на правната норма. От тази гледна точка безкрайното разнообразие на факти от действителността се разделя на две основни групи: юридически факти (правнорелевантни факти) и не – юридически факти (правно ирелевантни факти). Голяма част от нашето ежедневно поведение се състои от правно ирелевантни факти. Когато четем книга в библиотеката или разговаряме с приятели, когато спортуваме или общуваме в семейството със съпрузите и децата си, ние не из-

вършваме правнорелевантни действия, които представляват юридически факти. Един факт от действителността придобива качеството “юридически” от момента на неговото включване от законодателя в хипотезата на правната норма. Обратното, след като един юридически факт бъде изключен от хипотезата на правна норма, той губи качеството си “юридически” и се превръща в обикновен факт от действителността. Така например в миналото имуществото, придобивано по време на брака, е ставало собственост на съпруга на чието име е придобивано. В сега действащото българско семейно право няма юридическо значение (не представлява юридически факт) на чие име се придобива имуществото по време на брака – то става (с отделни изключения) семейна имуществена общност на двамата съпрузи. Законодателят “създава” юридическите факти, като включва факти от действителността в хипотезата на правната норма. Юридическите факти обаче не представляват пряк запис в правната норма на факти от действителността. Юридическият факт се създава от законодателя чрез логическо обобщение на група аналогични житейски факти извеждане на техните общи и постоянни белези. Юридическият факт веднъж създаден, притежава степен на абстрактност, която позволява чрез него да бъдат преценявани всички конкретни житейски факти, които законодателят има намерение да регулира в бъдеще. Юридическият факт и правилото за поведение са двете съставни части от правната норма. Всяка от тях има абстрактен характер, поради което абстрактен характер има и правната норма като цяло. Включени като част от правните норми, юридическите факти придобиват обективност и нормативност, характерни за правния ред като цяло. Юридическите факти са част от правните норми и от нормативната действителност. Обективното право включва в себе си и юридическите факти и в този смисъл говорим за обективност на юридическите факти. От гледна точка на правото действителността се разделя на две части: нормативна и фактическа. Въпреки че носят наименованието

”факти”, юридическите факти представляват част от нормативната действителност, а не от фактическата действителност. Те са всъщност “нормативни факти”. Терминът “нормативни факти” дава възможност много по-ясно и по-определено да бъдат разграничени “нормативната действителност”, от една страна и “фактическата действителност” – от друга. Фактическата действителност се състои от конкретните житейски факти на отделните житейски казуси. При разглеждането на съдебните спорове житейските факти се преценяват от съда през призмата на нормативните факти. Не рядко обаче в текстове, посветени на юридическите факти, включително и много авторитетни се забелязва тенденцията нормативните факти (наричани юридически) да се смесват с житейските факти (наричани също юридически). Твърди се например, че юридическите факти са “факти, събития и обществени отношения”, които трябва “да се проявят предварително”, за да настъпят правните последици. Юридическите факти като част от правните норми имат действие “*erga omnes*”, те са общовалидни по отношение на тях се прилага презумпцията, че са известни на всички правни субекти и те не се доказват. Правната роля на юридическите факти се състои в тяхното действие. Действието на юридическия факт се проявява в две насоки. Първата е, че юридическия факт служи като нормативен критерий за преценка на постоянно протичащите в социалната действителност житейски факти и събития. Преценката е дали конкретното житейско събитие или факт от социалната действителност е юридически релевантен – дали може да бъде квалифициран като конкретен юридически факт. Когато съдията разглежда една фактическа ситуация при която А получава от В сумата от 1000лв., той преценява дали тази фактическа ситуация отговаря на юридическия факт – сключване на договор за заем, или пък има друго значение – например плащане на съществуващ дълг. Разбира се, във всеки конкретен случай житейските факти са строго индивидуални. Втората насока е, че юридическия факт служи като източник за поражда-

нето на субективните права и задължения, предвидени в диспозицията на същата правна норма. След като бъде установено съответствието между конкретните житейски факти и юридическия факт от хипотезата на правната норма, в действие влиза нормативната връзка между юридическия факт и субективните права и задължения. Тя се състои в автоматичното и безусловно пораждаване на правата и задълженията по силата на осъществения юридически факт. В дадения по-горе пример, ако конкретните действия на лицата А и В отговарят на предвидените в юридическия факт договор за заем и могат да бъдат квалифицирани като такива, за тях възникват съответните субективни права и задължения.

Класификацията на юридическите факти разкрива тяхното разнообразие. Различни са критериите за тяхното деление за различни видове. Според това към какви правни последици водят, юридическите факти се делят на правопораждащи, правопроменящи, правопрекратяващи и правосъхраняващи.

*Правопораждащи са тези юридически факти, които водят до пораждането на права и задължения. Това са факти предимно от облигационното право, защото всеки един договор води до пораждането на определено правоотношение със съответно субективно право и правно задължение. Примерно договорът за продажба поражда едно правоотношение между продавач и купувач. Но не само облигационното право дава примери за правопораждащи юридически факти. Всяко правонарушение е един правопораждащ юридически факт, защото води до установяването на юридическа отговорност като вид правоотношение.

*Правопроменящи са тези юридически факти, които водят до промяната на вече породени правоотношения. Видоизменението на правоотношението може да засегне или съдържанието му или неговите субекти. В единия случай примерно може да е на лице увеличаване обема на субективното право, а в другия –

промяна на страните по правоотношението (прехвърляне на дълг, прехвърляне на вземане и т.н.).

*Правопрекратяващи (правопогасяващи) са юридически факти, чиито правни последици водят до прекратяването на едно съществуващо правоотношение. Фактически те водят до заличаването на едно съществувало право, респираторно правоотношение (смърт, погасителна давност, съдебно решение за обявяване на развод и т.н.).

*Правосъхраняващи са тези юридически факти, чиито правни последици водят до запазването на едно съществуващо правоотношение и чието действие заличава правното значение на други юридически факти, които са били насочени срещу това правоотношение (примерно прекъсване на давността).

Според предметното си съдържание юридическите факти се делят на прости и сложни. Прости са тези които се състоят от един единствен факт, а сложни са тези, които се състоят от два или повече факта. Сложния юридически факт се нарича фактически състав. Той именно представлява една съвкупност от няколко единични факти, които са съчетани по определен начин и образуват едно единство, едно цяло. За да настъпят желаните правни последици, трябва да се осъществят всички отделни факти в определена последователност или пък едновременно. Т.е. отделните единични факти могат да бъдат разположени във времето по два начина: едновременно или последователно. Към първата група спада примерно един договор, с който се прехвърлят вещи права върху един недвижим имот. Към втората група спада съдебното производство, което е един динамичен фактически състав. Фактическите състави се делят още на пълни и непълни. Пълни са тези, при които се изисква настъпването на всички съставлящи го единични факти, и за това те се наричат още завършени фактически състави. Непълни са тези, при които отделните факти се проявяват от части и те пораждат междинни правни последици. На лице са случаи, когато в състава на сложния юри-

дически факт влизат отделни факти от различните дялове на правото. В този случай сме изправени пред така наречените смесени фактически състави. Според това дали имаме участие на човешката воля или не, юридическите факти се делят на юридически факти и юридически събития. При първите имаме участие на човешката воля, те представляват един съзнателен човешки акт (склучване на различни видове договори или в областта на наказателното право това са престъпленията, в областта на административното право – издаването на един индивидуален юридически акт). От тази гледна точка юридическите действия се делят на правомерни и неправомерни. Правомерни са тези, които са съобразени с изискванията на правната норма, а неправомерни – обратното – представляват едно нарушение на правната норма. От своя страна неправомерните юридически факти се делят на престъпления, гражданскоправни правонарушения, административни правонарушения и трудови правонарушения. Правомерните юридически действия се покриват с понятието юридически акт в широкия смисъл на понятието.

Юридическите събития са такива юридически факти, които се осъществяват без съзнателното човешко участие (земетресение, наводнение и т.н.). Те са проявления, следователно на външния природния свят и настъпват независимо от волята на човека. Според това дали изискват активно поведение или не, юридическите факти се делят на действия и бездействия. При първите се изисква съзнателно проявление на физическа активност от страна на човека, а при вторите се изисква тяхното въздържане от подобна активност. При бездействията също е на лице участие на волята на човека, но тя се проявява по друг начин за разлика от действието. Като пример може да се посочи недонositелството, въздигнато като престъпление от особената част на Наказателния кодекс. То се състои в това, че едно лице знае за извършването на дадено престъпление, но не съобщава за това на органите на властта, т.е. то се въздържа от действия (съобща-

ването за извършеното престъпление) и следователно бездейства.

Разграничаването на юридическите факти се извършва на основата на различни критерии, основният от които е участието на човешката воля. Освен този основен критерий съществуват и множество други подкритерии – например съответствието с изискванията на правните норми, целта и намерението на субектите на правото, отрасълът на правото, в който се осъществяват. Тъй като правото регулира човешкото поведение, то юридическите факти по принцип включват и изразяват отделни човешки действия, човешко поведение. Наистина в редица случаи събития могат също да представляват юридически факти, но това е по – скоро изключение от принципа. По правило правната норма свързва чрез нормативна връзка две поведения: фактическото осъществяване на първото поражда правно задължение за осъществяване на второто. В зависимост от това дали представляват човешко поведение, което се осъществява в резултат от волята на правните субекти, или протичат независимо от нея, юридическите факти се разделят на две основни групи: юридически събития и юридически действия. Някои автори обособяват заедно с юридическите събития и юридическите действия една трета група – условно наречени факти от душевния живот на хората. Такъв факт е например знанието на определени факти. Чл. 78 от ЗС приема, че добросъвестно е това владение, при което вещта е придобита, без да се знае, че праводателят не е собственик. Друг подобен факт е субективното отношение, намерението. Чл. 68, ал.1 от ЗС дефинира владението като упражняване на фактическата власт върху вещ, която владелецът държи като своя. Чл. 194 от НК дефинира кражбата като отнемане на чужда движима вещ с намерение противозаконно да се присвои. Правните норми визират и други подобни вътрешни състояния, сред които са: емоционалните прояви, подбудите, целите. Сред по – тежко наказуемите убийства са тези, извършени с особена жестокост, користна цел или по хули-

гански подбуди. Вижда ме че в разглежданата група влизат разнородни елементи: проявления на интелекта (знание), волята (цели, мотиви) и емоциите на човека. Необходимо е обаче тези вътрешни състояния да имат обективна (външна) проява чрез поведението на човека. Всяко действие на човека представлява единство от вътрешни състояния и обективна външна проява. В преобладаващия брой случаи при правните действия централна е ролята на обективните (външни) действия на човека, като се подразбира, че те са резултат на определени вътрешни състояния. В някои случаи правните норми отделят централна роля на вътрешните състояния, подразбирайки, че те са намерили обективна (външна) проява. Всъщност в двата случая правните норми визират една от двете страни – вътрешна или външна, от единното човешко действие в ролята му на юридически факт.

Юридически събития са тези юридически факти, които протичат по силата на природни закономерности. Юридическите събития са естествени факти, независимо от това дали са желани от човека или не. Юридически събития са както напоителните дъждове, така и разрушителните урагани, градушки и земетресения. Съществено за тях е, че протичат без участието на човека. Юридически събития са и процеси по които се развива човешкото тяло (зачеване, раждане, болести, смърт) и човешката личност – психическо съзряване и психически заболявания, които водят до нейното засягане. Изтичането на времето представлява юридическо събитие, защото протича независимо от човешката воля. Чрез времето в правото се броят сроковете за изпълнение на юридическите права и задължения. Изтичането на определено време в правото може да доведе до пораждането (придобивна давност) или погасяването (погасителна давност) на определено субективно право. Юридическите събития протичат по естествени природни закономерности. Възможно е обаче определено участие на човека в този естествен природен процес – например неговото започване, или създаване на условия за протичането му. Пожарът

е естествено събитие, но възможно е тои да бъде резултат от па-
леж. Смъртта на човека е също естествено събитие, но е възмож-
но тя да бъде резултат от убийство. В зависимост от това дали
юридическите събития протичат изцяло без участието на човеш-
ката воля, или са предизвикани, или протичат с участието на чо-
века различаваме абсолютни и относителни събития. При абсо-
лютните липсва каквото и да е участие на човека, а при относи-
телните естествените закономерности са предизвикани от волева
човешка дейност, но в конкретното правоотношение тази дейност
има значение именно като събитие. Така например наследството
се открива със смъртта на човека – наследодател. В наследстве-
ното право юридически факт е смъртта като събитие. Възможно е
в един случай това събитие да е абсолютно (възраст или заболя-
ване) , а в друг – относително (убийство). Ако смъртта настъпи
като относително събитие, то ще породи и други правни последи-
ци (наказателна отговорност, лишаване от наследство). Открива-
нето на наследството се поражда от настъпилата смърт като
юридически фатк. По правило юридическите действия (човешкото
поведение) са юридически факти, а събитията имат ролята на
юридически факти по изключение. Най – често тяхната роля е да
образуват заедно с юридически действия единен фактически със-
тав. Така например възможно е чрез договор за застраховка да
бъдат застраховани определени имущества (къщи, ниви) за щети,
причинени от природни събития за да породи действието си заст-
рахователният договор, не е достатъчно единствено събитието да
се случи, необходимо е извършването на редица други юридичес-
ки действия на страните по договора.

Юридически действия са юридически факти, които са ре-
зултат от волево човешко поведение. Те са доминираща група
юридически факти, защото по дефиниция правото регулира чо-
вешкото поведение, т.е. юридическите действия на хората. От
своя страна юридическите действия се разделят на основата на

редица критерии, като най-важен е съответствието им с изискванията на правните норми.

В зависимост от това дали поведението е в съответствие с изискванията на правните норми, или ги нарушава - юридическите действия се разделят на правомерни и неправомерни юридически действия. Неправомерните обединяват всички юридически действия, при които в резултат на човешко действие е на лице нарушаване на изискванията на правните норми. Възможно е в резултат на човешко действие да е налице вредоносен резултат – увреждане на друго лице или имущество. Ако обаче този вредоносен резултат не е в нарушение на изискванията на правните норми, а се допуска от тях, не е на лице неправомерно юридическо действие. Така например действията в условията на неизбежна отбрана – причиняване на вреди на нападателя за защита от непосредствено противоправно нападение (чл. 12 от НК) или крайна необходимост – спасяване на имотни блага от непосредствена опасност чрез причиняване на по-малки вреди от предотвратените (чл. 13 от НК) не са неправомерни, не противоречат на изискванията на правните норми. Неправомерните юридически действия се разделят на две основни групи: правни аномалии и правни нарушения.

При правните аномалии от обективна страна е на лице нарушаване на изискванията на правните норми. Липсва обаче виновно човешко поведение. Типични примери за правни аномалии са деянията на неделиктоспособни или наказателно неотговорни лица (малолетни, поставени под пълно запрещение лица). Ако малолетно дете причини пожар и увреди имущество, принадлежащо на трето лице, детето няма да отговаря нито наказателно, нито за непозволено увреждане. От обективна страна е налице противоправен резултат, но липсва вина. Същественото за правните аномалии е, че обективния противоправен резултат е обществено значим. По това те се различават от малозначителните деяния, които формално притежават всички белези на пра-

вонарушението, включително и вина, но обективният противоположен резултат е пренебрежителни минимален.

Правонарушението представлява виновно неправомерно юридическо действие, причинило настъпването на обществено опасни вреди и водещо до пораждање на юридическа отговорност. Правонарушението образува сложен юридически факт. То изисква едновременното проявление на съвкупност от признаци. Този сложен юридически факт се нарича състав на правонарушението. Правонарушението представлява понятие на общата теория на правото. Познавателната роля на понятието "правонарушение" е във изучаването на общите въпроси на отделните признаци на фактическия състав, който се проявява по различен начин в различните отрасли на правото. Съставът на правонарушението включва два вида признаци: от обективна страна – вреда, неправомерно действие, причинна връзка; от субективна страна – вина и вменяемост.

*Наличието на вреда е първият обективен признак в състава на правонарушението. Най-общо вредата може да бъде дефинирана като настъпило неблагоприятно изменение на действителността. Вредата трябва да притежава определена степен на обществена опасност, за да бъде регулирана от правото. При различните видове правонарушения степента на опасност е различна. Типични проявни форми на вредата са увреждането на друго лице или на неговото имущество. Уврежданията на друго лице могат да бъдат както физически (убийство, телесна повреда), така и психически (причиняване на болки и страдания, обида, клевета). Лишаването на друго лице от основни права (например право на лична свобода и неприкосновеност, незаконна намеса в личния и семейния му живот) също представлява увреждане на това лице. Българското наказателно не приема, че е на лице вреда, когато едно лице извършва самоубийство или опит за самоубийство, или само уврежда своето здраве и телесна неприкосновеност. Подпомагането обаче на самоубийство (евтаназия) води

до наказателна отговорност за подпомагания, следователно е на лице вреда. Увреждането на имуществото на друго лице има най-различни форми – физическо унищожаване и увреждане, лишаване от собственост или ползване. Под имущество се разбират не само вещи, но и имуществени права (облигационни, авторски). На лице е вреда и в случаите, когато тя все още не е настъпила, но е сигурно, че ще настъпи (пропуснати ползи), или пък която ще се проявява в течение на времето в бъдеще (телесно увреждане, водещо до нетрудоспособност). Вреда се причинява и когато се извършват действия, с които се нарушава дейността на държавни органи и обществени организации. В тези случаи вредата се изразява в това, че се нарушава редът на тяхното функциониране. Освен тези форми, които външно са най-ясно осезаеми, вредата може да се прояви и по – абстрактно – например чрез създаване на опасност за живота и здравето на работниците в следствие нарушаване на правилата за безопасност на ред

*Неправомерното действие е втория признак на обективната страна на правонарушението. Действие е налице, когато се извършва определено телодвижение, промяна на физическата действителност. Необходимо е освен това действието да е неправомерно, т.е. изрично да е предвидено като такова в конкретна правна норма. В наказателното право неправомерното действие се нарича “деяние”. По правило бездействието не поражда правни последици. Възможно е обаче бездействието също да бъде неправомерно. Това е така само в случаите, когато правните норми установят задължения за определено действие и лицето пропусне да извърши това действие. Така например лица, които ръководят пътно движение или управляват технологични процеси, при определени ситуации са длъжни да предприемат строго определени действия. По същия начин органите на реда и лицата с медицинска правоспособност са длъжни да подпомагат хората, изпаднали в беда или нуждаещи се от медицинска помощ. Тяхното бездейст-

вие в тези ситуации е неправомерно и води до пораждането на юридическа отговорност

*Причинната връзка е третият признак за обективната страна на правонарушението. Тя се изразява във това, че причинената вреда е необходима последица (*conditio sine qua non*) от извършеното неправомерно действие. Причинната връзка е обективен признак, защото съществува в обективната действителност независимо от желанията и волята на отделните лица, включително на извършителят на правонарушението. Причинната връзка в правонарушението е елемент от всеобщата причинност, която съществува в заобикалящата ни обективна действителност. В действителността предметите и явленията съществуват свързани помежду си чрез многобройни и разнообразни по своето естество връзки и взаимодействия. За да бъде установено коя връзка е причинна, от общата картина трябва да бъдат изолирани двете интересувачи ни явления (в случая неправомерното действие и вредата) и анализирани всички съществуващи връзки и взаимодействия между тях. Трябва да отпаднат тези връзки, които нямат причинен характер (например случайните връзки, връзките на съвместно съществуване, връзки на обусловеност от едно и също явление). Причинната връзка е едностранна и необходима. Едностранна е защото неправомерното действие трябва да причинява вредата, но не и обратното. Необходима е, защото винаги след проявлението на неправомерното действие се проявява вредата. При наличието на трайност, устойчивост и постоянство можем да приемем, че една връзка е причинна. Критериите, с помощта на които стигаме до заключението, че една връзка е причинна, са практиката и опитът. Необходимо е вредата да е “пряка и непосредствена последица” от противоправното поведение. Това изискване е формулирано в гражданския закон, но то е приложимо при всички правонарушения по отношение на причинната връзка. Прекият и непосредствен характер е всъщност присъща черта на причинната връзка. Противоправното поведение изпъл-

нява ролята на необходимо условие, без което вредата не би се проявила. Изискването за непосредственост не означава, че противоправното деяние и вредата трябва да са разположени в пространството и времето едно до друго. Възможно е между тях да има други факти и събития, които опосредстват връзката, но те не трябва да променят нейния причинен характер. Съществено за отношенията на причинност (включително и в правото) е, че на практика определен резултат настъпва в резултат на действието на няколко условия, които се явяват негови причини. В правото доминиращата теория за равноценността на необходимите условия приема, че причината е съвкупност от необходимите условия, всяко от които се разглежда като отделна причина. Всяко от условията е необходимо, защото без него резултатът не би настъпил. Това, разбира се, не означава отказ да се разглежда различната роля, която всеки причиняващ фактор може да има. При правонарушенията, причинени от повече лица, възможно е поведението на едно лице да е допринесло в по-голяма степен за настъпване на резултата. В наказателното право, в зависимост от ролята за причиняване на престъплението, различаваме съизвършители (лицата, които извършват изпълнителното деяние), подбудители, помагачи. Съпричиняването от страна на увреденото лице в гражданското право води до намаляване на обезщетението. Като признак от състава на правонарушението причинната връзка трябва да бъде изразена в хипотезата на правната норма заедно с другите признаци. Възможно е в някои състави законодателят да не е формулирал съществуването на причинна връзка между неправомерното действие и вредата по изричен начин. Това обаче произтича от стила на законодателния език; във всички случаи причинната връзка е задължителен признак от състава на правонарушението. Причинната връзка като обективен признак от състава на правонарушението трябва да бъде разграничавана от нормативната връзка между отделните логически части в структурата на правната норма (хипотеза и диспозиция; диспозиция и

санкция) , която няма каузален характер. Причинната връзка между противоправното поведение и вредата като факт от действителността трябва да бъде доказана във всеки конкретен казус. Доказването на причинната връзка е в тежест на ищеца (респективно обвинението) и обикновено става с помощта на вещи лица – специалисти в съответната област на знанието. Вещите лица в някои случаи установяват не само причинната връзка но и размера на причинените вреди (например тежестта и продължителността на професионално заболяване) , които имат значение за границите на юридическата отговорност. От субективна страна правонарушението включва два признака: вина и вменяемост.

*Вината е понятие, свързано с вътрешния, психическия живот на хората, което се изучава от психологията. Правната наука формулира понятие за вина, което е изградено на основата на психологическото понятие, но е доста по-опростено и схематизирано, за да бъде прагматично и работещо. В същото време трябва да се подчертае, че правното понятие за вина не се отличава принципино и съществено от психологическото и отразява същите процеси, които протичат в съзнанието на човека. Понятието “вина” се използва във всички отрасли на правото: наказателно, административно, финансово, семейно, облигационно, трудово. Вината в правото трябва да се разбира по един и същ начин във всички правни отрасли. Не съществуват също така различия и между договорната вина, от една страна и деликтната (за извършено правонарушение) от друга. Вината представлява психическото отношение на дееца към обективните признаци на извършеното от него правонарушение – вредата, неправомерното действие и причинната връзка между тях. Чрез вината причиняването на вредата се свързва с поведението на точно определено лице. Вината е в същото време предпоставка за да бъде търсена юридическа отговорност (да бъдат приложени неблагоприятни правни последици) към това лице. Вината се проявява чрез една от своите две форми – умисъл и непредпазливост. Умисълът се проявя-

ва в две форми – пряк и евентуален. При прекия умисъл деецът има желание да настъпи вредата като следствие на неговото противоправно поведение. При евентуалния умисъл деецът, макар пряко да не желае настъпването на вредата, допуска това. Непредпазливостта се проявява като самонадеяност и небрежност. При самонадеяността дееца съзнава вредата, но е убеден, че може да предотврати настъпването ѝ. При небрежността дееца не допуска вредата, но е могъл и е бил длъжен да я допусне.

*Вменяемостта представлява способността на дееца да разбира и ръководи поведението си. Вменяемостта включва два елемента: интелектуален – да схваща свойството и значението на извършваното; волеви – способност да формира външно поведение. Българското законодателство установява възраст, с достигането на която се предполага, че деецът е вменяем.

*Извършването на правонарушение води до пораждаването на юридическа отговорност. Тя се изразява в задължението на държавата да реализира по отношение на нарушителя определени неблагоприятни (санкционни) последици. Съобразно с това дали те се изразяват в мерки, които целят да засегнат личността (респективно имуществото) на нарушителя, или пък целят единствено да възстановят положението, съществуващо преди правонарушението, юридическата отговорност бива наказателна и правовъзстановителна. В зависимост от спецификата си в отделните отрасли на правото (субекти, обект и степен на засягане) правонарушенията биват: престъпления (в наказателното право) ; административни нарушения (в административното право) ; граждански деликти (в гражданското право) ; дисциплинарни нарушения (на трудовата или служебната дисциплина).

*Престъпление е това общественоопасно деяние (действие или бездействие) , което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо. Обществената опасност на престъпленията е най-висока в сравнение с тази при другите правонарушения и засяга най-осезателно обществения и правния порядък. Поради

това наказателната отговорност се осъществява от специализираните органи на държавата – следствие и прокуратура. При реализиране на наказателната отговорност за извършени престъпления действат два принципа, които имат силата на необорими презумпции: никой не може да бъде осъден за действие или бездействие, което не е било обявено от закона за престъпление към момента на извършването му (чл. 5, ал. 3 от Конституцията) ; обвиняемия се смята за невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда (чл. 31, ал. 3 от Конституцията). Вината при престъпленията се проявява в 4 форми: умисъл (пряк и евентуален) и непредпазливост (самонадеяност и небрежност).

*Административно нарушение е това деяние (действие или бездействие), което нарушава установения ред на държавно управление, извършено е виновно и е обявено от закона за наказуемо с административно наказание, налагано по административен ред. Административните нарушения са насочени срещу реда на държавно управление. Това е тази ограничена сфера от обществения живот, където се развива дейността на държавните органи на изпълнителната власт. Реализацията на административната отговорност е от административните органи. Принципът за изрична законоустановеност (както е при престъпленията) тук не действа: когато нарушението на закон е обявено общо за наказуемо с административно наказание, възможно е Министерският съвет или министрите да определят съставите на конкретните нарушения (чл.2, ал.2 от ЗАНН) ; възможно е също така Министерският съвет да предвиди административна отговорност за нарушаване на свои актове (чл.32, ал.4 ЗАНН).

*Граждански деликти представляват тези действия / бездействия, при които виновно са причинени вреди другиму. Тук обществената опасност се изразява в това, че са причинени вреди. Вредите могат да бъдат имуществени (претърпени загуби и пропуснати ползи) и неимуществени (претърпени болки и страдания). Причиняването на вредите може да представлява престъп-

ление или административно нарушение, за което отделно се носи наказателна или административна отговорност. Възможно е обаче действието, причинило вредите да не представлява престъпление (увреждане извършено от малолетно дете) или административно нарушение. В такъв случай за него се носи единствено деликтна отговорност. Тя се осъществява по частен ред – активно легитимирано е лицето, претърпяло вредата. При причинена вреда съществува презумпция за наличие на вина (чл.45, ал.2 от ЗЗД). За понесените неимуществени вреди се присъжда обезщетение по справедливост. Особени форми на деликтна отговорност представлява имуществената отговорност на работника и служителя и отговорността на отчетните лица.

*Дисциплинарните нарушения представляват нарушение на установени дисциплинарни правила за определен вид лица. При виновно неизпълнение на трудовите задължения от страна на работници и служители се засяга трудовата дисциплина – редът за изпълнение на трудовите задължения. Дисциплинарни нарушения могат да извършват и други видове субекти – например държавните служители, военнослужещите и други.

Правомерните юридически действия са насочени към постигането на правен резултат, който е в съответствие с изискванията на правните норми. Възможно е постигането на правния резултат да е пряко целено и да е волево желано от субекта на правото – в този случай се извършва индивидуален юридически акт. Възможно е обаче постигането на правния резултат да не е пряка цел и да не е волево желано от субекта на правото – в този случай се осъществява юридическа постъпка.

Юридическите постъпки обхващат случаите, в които хората извършват определено правомерно действие, за да постигнат една житейска цел. Това действие заедно със своите непосредствени цели поражда и вторични юридически резултати. Типични примери за юридически постъпки са създаването на авторска творба или изобретение, установяването на местожителство в

определено населено място. В тези случаи пряката цел и желание на субекта са житейски, а не правни. Правните резултати и последици не са пряко целени и желани, възможно е те дори да не са осъзнавани от човека в момента на извършването им. Те настъпват заедно с осъществяването на основните цели и независимо от тях. Специални случаи на юридически постъпки представляват неоснователното обогатяване или воденето на чужда работа без пълномощие. В тези два случая са на лице юридически ситуации, които възникват в резултат на правомерни действия на субектите, които обаче не са юридически актове, защото не са желани от субектите на правото.

При неоснователно обогатяване, който е получил нещо без основание или с оглед на неосъществено или отпаднало основание е длъжен да го върне. В тези случаи начинът, по който облагата е преминала в неговия патримониум, е ирелевантен. Важен е фактът на липса на основание имуществото да остане в него. Дължи се връщане на полученото.

При воденето на чужда работа без пълномощие този, който е предприел работата, извършва правомерно действие, което също не представлява юридически акт, защото липсва съгласието на титуляра, а и водещият не желае пряко настъпването на правните му последици. Отношенията между страните се уреждат в зависимост от това как е водена работата, дали тя е в интерес на лицето, предприело работата и дали заинтересуваният е одобрил управлението на работата.

Индивидуалният юридически акт е изявление на волята, извършено с оглед да бъде постигнат конкретен правомерен правен резултат, представляващ индивидуално регулиране на поведението. Индивидуалните юридически актове са основния вид правомерни юридически факти. Характерно за индивидуалните юридически актове като юридически факти е, че те са целени и желани от своите автори. Актът се извършва с единствената цел да се постигне правния резултат. Тази цел е правомерна, допус-

тима е от правото, съобразена е с изискванията на правните норми. Третата характерна черта на индивидуалните юридически актове се изразява в тяхното юридическо действие. Чрез индивидуалния юридически акт се създава ново индивидуално правило за поведение, чрез което се регулира бъдещото поведение на правните субекти. Правилото за поведение е ново, защото възниква не само на основата на конкретизацията на правната норма, но и отразява редица индивидуални изисквания на страните към момента на създаването му. Тези изисквания се изразяват чрез волеизявлението на авторите на акта. При индивидуалните юридически актове е на лице индивидуална регулация на поведението от страна на правните субекти, която липсва при всички останали юридически факти. Новото правило за поведение е индивидуално, защото е правно задължително за конкретно определени правни субекти. Вижда се че индивидуалните юридически актове имат по широко значение в правото: освен като юридически факти те могат да бъдат разглеждани и като източници на регулиране на поведението на правните субекти, на една плоскост са с нормативните юридически актове. Юридическият акт съдържа правила за поведение (правни предписания), които са или нормативни или индивидуални. Правните предписания остават трайно в правната действителност и регулират поведението на правните субекти. Правното предписание представлява правило за поведение, скрепено с правна санкция и гарантирано с правна принуда. Правните предписания се съдържат както в правните норми, където имат общ и абстрактен характер, така и в индивидуалните правни актове (административни съдебни решения, сделки) , където имат индивидуален и конкретен характер.

ЛИТЕРАТУРА

Ганев, В. Учебник по Обща Теория на Правото, София, 1990г.

Ташев, Р. Обща Теория на Правото, София, 2005г.

Радев, Д. Обща Теория на Правото, София, 1995г.

Торбов, Ц. История и теория на правото, София, 1992г.

Тълкуване на правото
Мерлин Мехмед Юдает,
Юлия Миткова Николова

ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието за тълкуването в правото е сложна познавателна и творческа дейност, която се извършва с цел установяването на действителния смисъл и съдържание на правния акт с оглед преди всичко на неговата практическа реализация.

Най-често тълкуването съдържа два основни елемента:
изясняване на правния акт
разясняването му за другите правни субекти

Изясняването на съдържанието на правния акт е израз на познавателната природа на тълкувателната дейност. То е задължителен неин елемент. При него субектът на тълкуването разкрива действителния смисъл и съдържанието на тълкувания акт за себе си. Но значението на тълкувателната дейност се проявява напълно във втория елемент – разясняването на тълкувателния акт за другите правни субекти. По принцип разясняването се извършва от компетентен държавен орган, като резултатът от тълкувателната дейност тук се обективира навън най-често в така наречените тълкувателни юридически актове.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Еволюция на тълкувателната догматика

Еволюцията на тълкувателната догматика в Англия има три ясно разграничими етапа. През първия етап, започващ от XVI век, Парламентът все още няма суверенитет над краля (следователно волята на закона е била по-ограничена); законите са били приемани с определена цел и функция – да коригират конкретни недостатъци на общото право, които са влизали в противоречие с

интересите на развиващото се общество. Поради тези причини тълкуването по това време е било буквално и стеснително – съдилищата са разглеждали стриктно законите на утвърждаващия се Парламент (правилото е формулирано в делото *Stradling v. Morgan*, 1560г.). Също по това време бива формулирана така наречената „*mischief rule*” – нормата на закона се тълкува като средство за коригиране на съществуващото преди нея общо право. Този подход налага при тълкуването първо да се установи какъв е бил недостатъкът на общото право, след това какво средство е избрал Парламентът, за да се справи с него, и на трето място, какъв е разумът на избраното средство. През втория етап, след революцията от 1688г. през XVIII и XIX в. политиката на съдилищата на стриктна интерпретация продължава, особено в областта на наказателното право. В областта на гражданското право съдилищата използват аргументацията *casus omussus*, когато били изправени пред факти, които според тях влизали в обсега на закона. През третия етап – от XIX в. законите навлизат в области, непознати на общото право, и „*mischief rule*” не може да служи като отправна точка при тълкуването. Законодателството нараства по количество и формира самостоятелни обширни текстове. Съответно на тази промяна като водещ принцип в тълкувателната догматика се утвърждава „*literal rule*” (в САЩ – *plain meaning rule*). Това правило задължава тълкувателя да тълкува „*точните и недвусмислени думи на закона в техния естествен и обичаен смисъл... Ако използваните термини пораждат съмнение, то за да се установи намерението на законодателя, трябва да се привлекат в помощ основанието и причината за създаването на закона, да се използва преамбюлт...*”. Последно в исторически план се появява правилото, наречено *golden rule*, което позволява правилото за обикновения смисъл да не бъде спазвано в случаите, когато спазването му би довело до абсурдност на правната норма или до противоречие и несъгласуваност с другите правни норми.

Като цяло тълкувателната догматика в прецедентната система показва много по-голяма устойчивост. Така например в Англия законът за тълкуването е от 1889 г. Тълкувателните решения на съдилищата относно това **как се тълкува** запазват значението за продължителен период от време, дори векове. Някои тълкувателни решения от XVI век са все още значими и продължават да бъдат цитирани от доктрината и юриспруденцията. Трябва обаче изрично да се подчертае, че липсват съдебни решения с доктринално значение, създаващи **тълкувателна доктрина**.

Прецедентна тълкувателна доктрина

Тълкувателната доктрина на прецедентното право се развива в рамките на основните идеи на английската философия на правото. В това отношение решаващо е влиянието на Дж. Бентам, чиято основна философска нагласа е неговият утилитаризъм (учение, основано на ползата) , но при него (както и при Монтескьо по негово време във Франция) срещаме основни идеи на бъдещия правен позивитизъм и правен социологизъм. Творчеството на Дж. Бентам има принципно значение по отношение на логическия анализ на юридическото мислене. В своя труд *„Теория на законодателството“* той формулира принципите, на които трябва да се основава законодателството. Това са в същото време и принципите, чрез които ние трябва **да разбираме и тълкуваме** законодателството. Според Дж. Бентам при юридическото обосноваване не са допустими аргументи, които се основават: на дълготрайността и устойчивостта на закона; на авторитета на религията; на отричане на новите закони. Особен интерес представлява неприемането на така наречените от него „произволни дефиниции“, когато се *„взема думата в отделен смисъл, чужд на обичайната и употреба; използване на думата, както никой не я използвал преди; и в смайването на читателя чрез демонстрирането на задълбоченост и оригиналност“*. По същата причина обосноваването в правото не е допустимо чрез метафори (разделение на властите) , фикции („социалният контракт“ на Русо) , или

въвеждането в спора на нови пропозиции, без да бъдат предварително доказани (*petitio principii*).

Специализираната английска тълкувателна доктрина води началото си от Блекстоун, който през 1765 г. в своето *„Въведение към коментарите“* прави за пръв път теоретичен анализ на основните тълкувателни правила, но централно място в нея заема трудът на П. Максвел *„За тълкуването на законите“*. Първото му издание е от 1875 г., а до 1962 г. този труд е преиздаван единадесет пъти под редакцията на най-известните за своето време английски юристи. Структурата и основните идеи на труда на Максвел остават непроменени, актуализацията засяга единствено съдебната практика, свързана с отменени и променени закони. Тази книга е наречена *„Арсенал на практиците“*, защото съдържа практически всички казуси, които имат принципно значение относно въпроса **как бива тълкувано** действащото законодателство. Тук се установяват принципите на модерната английска тълкувателна доктрина: разграничението между тълкуване и конструиране, между смисъл и правно действие на думите, проблемът за третирането на общите думи, разширяването и стесняването на смисъла. От догматична гледна точка „арсеналът“ съдържа „оръжията“ на практикуващите юристи – правилата за тълкуване и приложимите презумпции.

Българска тълкувателна теория

Преди Втората световна война най-значими в областта на тълкуването са разработките на проф. Й. Фаденхехт, проф. В. Ганев, проф. Ив. Апостолов и проф. Ц. Торбов. Тези публикации се появяват в един сравнително кратък период от време – от края на двадесетте до края на четиридесетте години. Тези авторитетни български юристи поставят основите на българската тълкувателна теория. След Втората световна война най-значимо е творчеството на проф. В. Таджер. Разбира се, освен споменатите имена принос в теорията на тълкуването имат и много други видни български юристи.

Хронологически първа е публикацията на проф. И. Фанденхехт. Въпреки, че се намира в учебен курс по Гражданско право, обемът и начинът на разработката на въпросите на тълкуването внушават респект. Тълкуването се разглежда като съставна част от процеса на прилагане на правото и във връзка с така наречената „критика на закона“ (висша и нисша), чиято цел е да се установи, че текстът на правната норма е автентичен, юридически задължителен и правилен. Й. Фанденхехт приема, че едва след словесното тълкуване може да се установи дали един текст има ясен смисъл, или той е неясен. Неяснотата има четири форми: текстът е или „тъмен“, или „неточен“, или „непълнен“, или „двусмислен“, като обаче е илюстрирана само първата форма и не са посочени какви последици пораждаат различните форми на неяснота за процедурата на тълкуването. Й. Фанденхехт признава допустимостта на функционалното тълкуване, но му отделя само едно изречение.

Няколко години по-късно проф. В. Ганев в две свои студии се спира на източниците на правото, тяхното тълкуване и прилагане. За В. Ганев положително правните извори, от една страна, и тълкуването и приложението – от друга, лежат на различни плоскости. Между тях има принципна разлика, произтичаща от различните им функции в обществено-правния процес.

За да разберем позицията на В. Ганев, трябва да имаме предвид, че външно неговата схема за източниците (първични източници – първичното държавно установяване, и вторични – йерархично произтичащи от първичните) твърде много наподобява на тази на Келзен (основна норма и произтичащите от нея норми). В. Ганев обаче води концептуален дебат (такава е целта на неговите студии) с нормативизма по въпросите на източниците, тълкуването и прилагането на правото. В. Ганев не е съгласен със съществуващото в теорията на Х. Келзен заличаване на принципната разлика между източниците на правото, от една страна, и тяхното тълкуване и прилагане – от друга. Тази критика ясно по-

казва позициите му на стриктен етатистки позитивист. Позитивното право е резултат на единствената правоустановяваща власт – държавната. В. Ганев не отрича, че е възможно (и че това фактически става) по пътя на тълкуването да бъде изоставено старото и прието ново съдържание на една положителна норма; това обаче не променя естеството на тълкуването. Правоустановяването се превръща в самоцелна форма.

Концептуалните възгледи на В. Ганев отделят на тълкуването скромно място в правната действителност. То няма характер на правно явление със самостоятелно съществуване, а по-скоро е придружаващо правната норма. Вниманието на В. Ганев е не толкова към тълкуването като интелектуална дейност, а като резултат и как този резултат се вписва в правната действителност.

Най-значимото произведение в българската тълкувателна доктрина безспорно е студията на проф. Иван Апостолов (издадена и като отделна книга) „Еволюцията на континенталната тълкувателна теория“, издадена през 1946 г. въпреки сравнително неголемия си обем, тя представлява мащабна панорама на европейската (без Англия) тълкувателна теория и практика за периода от началото на XIX до средата на XX век, когато се формират модерните европейски правни системи, развива се юриспруденцията, а тълкуването се институционализира като теория и практика.

Според Иван Апостолов еволюцията на континенталната тълкувателна теория преминава през три етапа: първият – формиране на „традиционната“ доктрина на XIX век; вторият – преходът, който се извършва в края на XIX и началото на XX век; третият – формирането на модерната доктрина.

Твърде съществен принос в развитието на българската теория на тълкуването има проф. Ц. Торбов. На тълкуването са посветени двадесет страници в неговата „История и теория на правото“. Особеното на този труд е, че той отразява възгледите на автора, такива каквито са формирани през 30-те и 40-те години, а публикацията му е през 1992 г.

Ц. Торбов е първият български автор, който разглежда юридическото тълкуване в по-широката рамка на житейското тълкуване, акцентира върху тълкуването като езиков проблем и обръща внимание на проблема на разбирането. Това са термини и подходи, разработвани от лингвистиката и теорията на комуникацията, които започват да се използват от теорията на правото от 60-те години.

Ц. Торбов обръща внимание върху исторически съществуващото разминаване между теорията и практиката на тълкуването. Дали тълкуването е изкуство, което изисква специални умения, на което науката само пречи, или пък обратното – то е строго нормирана рационална дейност? Каква е задължителната сила на тълкувателните норми и как се отнасят те помежду си – тези теми са част от съвременната теория на тълкуването.

В отрасловите правни науки теорията на тълкуването намира сериозна и задълбочена разработка. В своя учебник по Гражданско право проф. В. Таджер синтезира най-доброто от класическата цивилистична тълкувателна доктрина. Най-ценно е разграничението между методи на тълкуване и конкретните видове тълкуване. Прави впечатление аналитичният подход към определяне на видовете тълкуване и изброяването на правилата, от които се състои всеки вид тълкуване. По този начин тълкувателят разполага с широк набор от конкурентни тълкувателни техники, на които той изрично може да се позове при изясняване на своето тълкуване. В. Таджер подкрепя спорната теза на Й. Фаденхехт, че граматическото тълкуване се извършва винаги, а когато чрез него се стигне до неяснота, се продължава с така нареченото от него функционално или логическо в широк смисъл тълкуване. Подобен възглед води до заключението, че тълкуването бива два вида: граматическо на ясни норми и функционално (логическо) – на неясни. В. Таджер обръща специално внимание, че при логическото тълкуване трябва да се използват и правилата на нормативната логика.

Тълкуване в правото

Основанията, пораждащи необходимостта от тълкуването в правото, най-общо се предопределят от специфичното външно битие на правото – правните актове. За да се стигне до действителния смисъл и съдържание на правния акт, трябва да се проникне в тази специфична форма на правото.

Необходимостта от тълкуване на правния акт е обусловена най-напред от същите причини, които обуславят необходимостта от изясняване на всяка форма на речта. То се предопределя от обстоятелството, че идеята по някакъв начин винаги е „обременена“ от материята – тя не може да съществува иначе, освен ако не може да се определи като универсална дейност, доколкото за да се стигне до съдържанието и смисъла, трябва да се проникне в законовата система.

Тълкуването в правото обаче има и своите специфични основания. Те се коренят в специфичната нормативна организация на правнорелевантната воля в правния акт, което изисква и дълбоко познаване на същността на правото, на основните негови принципи, на специфичните юридически конструкции и така нататък.

Друго основание за тълкуването в правото е специфичният език на правото, който освен общоупотребимия език съществува специална юридическа терминология, която трябва добре да се познава, ако искаме да достигнем до дълбокия смисъл и съдържание на правния акт.

Освен посочените (в голяма степен естествени основания) тълкуването в правото се предопределя често и от присъщия за правните норми перманентен характер на действието, което понякога се проявява в изтичането на твърде значителен период от време след издаването на акта. Това основание придобива особено значение с нарастването на динамизма в развитието на обществените отношения, което често довежда до възникването на нови обстоятелства, които не се вмесват напълно в буквалните формулировки на текста и довеждат до засилването на присъст-

вието на така наречената динамическа концепция при тълкуването на правните норми.

И най-накрая тълкуването при редица норми е обусловено от несъвършенствата на тълкувания акт – неяснота, двусмисленост и така нататък.

Видове тълкуване според субектите на тълкувателната дейност.

Доколкото правото е задължително за всички, по принцип всеки може да тълкува правните актове. В зависимост от субекта на тълкуването то бива два основни вида: официално и неофициално.

Неофициалното тълкуване е онова, което извършва всеки правен субект. Най-често то се прави за собствени нужди на субекта и няма задължително юридическа сила.

Официалното тълкуване се извършва от съответно компетентни държавни органи и има задължително юридическа сила и за други правни субекти. То съдържа винаги и момента на разясняване, и резултатите на тълкувателната дейност се обективират в така наречените тълкувателни юридически актове.

Официалното тълкуване също бива различни видове:

Автентично – при него субектът на тълкувания и на тълкувателния акт е един и същ. В основата на това тълкуване стои идеята, че авторът на тълкувания акт най-добре би могъл да разясни какъв е точният смисъл и съдържание на този акт. Следователно автентично тълкуване извършват всички субекти, когато тълкуват свой собствен юридически акт.

Легалното (законовото) тълкуване е онова тълкуване, което се извършва от държавен орган, който в пределите на собствената си компетентност има изрично предоставените му правомощия да тълкува определени правни актове (например тълкуването, което прави Конституционният съд въз основа на чл. 149, т. 1 от Конституцията).

Съдебното тълкуване се прави от съдебните органи главно в два случая:

- когато правораздавателният орган трябва сам да приложи правен акт и в тази връзка най-напред да го изтълкува.

- когато специално оправомощени правораздавателни органи издават тълкувателни актове с оглед на установяване на единство в съдебната практика, за да се постигне точно и еднакво прилагане с цел отстраняване на определени противоречия и неясноти в практиката, и така нататък (тълкувателните решения на ВКС и ВАС).

Административно тълкуване – осъществява се от изпълнително-разпределителните държавни органи в рамките на осъществяваната от тях ежедневна административна дейност по прилагане на различните правни актове. Както и съдебното тълкуване, то също бива два основни вида:

- ad hoc за конкретния случай

- когато то се разпростира върху типични общи случаи.

В този случай то обикновено се прави от висшестоящи административни органи чрез издаване на тълкувателни правила, обективирани в специален тълкувателен акт, и имат значение за повече правни субекти, а не само за конкретния случай.

Много важен вид тълкуване от гледна точка на субекта е така нареченото научно (доктринално) тълкуване. По своята правна природа то е неофициално и няма задължителна юридическа сила. Но тъй като се прави от учени-специалисти в съответната област на правната материя, то имат така наречената сила на авторитета – израз е на задълбочено познаване в детайли на съответната правна уредба, извършено от хора със специални задълбочени познания и опит в нея.

Начини на тълкуване

Това са различни видове тълкуване от гледна точка на това как се тълкува, т.е. какви конкретни начини, пътища и средства се използват в процеса на тълкувателната дейност.

В резултат на това говорим за:

Езиково тълкуване. Доколкото външната форма на правото се свързва с текста, за да се изясни действителният смисъл и съдържание на правния акт, на първо място следва да се разкрие смисловото съдържание на отделните думи, използване в този текст. Целта на това тълкуване е да се изясни семантиката на думите, което е особено трудно, когато те имат няколко значения или пък за едно и също значение се използват няколко думи – синоними и омоними. Нещата още повече се усложняват от все по-голямото навлизане в правните актове на много технически и технологични термини, а също така и специфичната правна терминология.

Грамматическо тълкуване. То се предоставя от своеобразното обвързване между отделните думи, за да се получи смислен текст. Това означава, че трябва добре да се познават граматиката и синтаксисът на съответния език – препинателните знаци, употребата на различни части на речта в изречението и така нататък.

Особено сложни проблеми има при езиковото и граматическото тълкуване, когато става дума за тълкуването на юридически акт на чужд език (например при реципиране на чуждо законодателство). В този случай трябва добре да се познава науката за превода.

Логическо тълкуване. При него се използват законите и правилата, средствата на логиката. Това се обуславя от обстоятелството, че за да се изрази един правен текст, се използват различни логически понятия и конструкции – правни понятия, логически съждения, правно-логически конструкции като презумпциите и фикциите в правото, посредством които се организира правната материя. Специфични конкретни прийоми преди всичко на логическото тълкуване са традиционно използваните прийоми: *per argumentum a fortiori* (за по-силното) , а *contrario* (с аргумент за противното) , а *pari* (за равенството) , *ad absurdum* (поради безсмислие) и така нататък.

Систематическо тълкуване. То е по-висока степен на логическото тълкуване и е израз на своеобразните връзки и зависимости вътре в правната материя, които предопределят и определянето на правото като системен регулатор на обществените отношения. Поради тези вътрешни връзки и зависимости на правната материя се излиза от обстоятелството, че логиката на отделната правна норма може да се достигне само в контекста на целия нормативен акт, на логиката на отрасъла като цяло, но логиката на правото като цяло.

Историческо тълкуване. То има за основание обстоятелството, че през различните исторически периоди в развитието на обществените отношения различни правообразуващи фактори по различен начин наслагват своето влияние, за да се стигне до конкретните юридически актове. Следователно, за да се разкрие действителният смисъл и съдържание на правния акт, следва да се познава добре както конкретната историческа обстановка, в която е създаден този акт, така и конкретната историческа обстановка, в която той се вписва в момента на реализацията си.

Тълкуването на обема на правния акт (с оглед резултатите на тълкуването). Резултатът на тълкуването трябва да бъде пълната определеност на смисъла на акта, т.е. неговата точност, еднозначност и обусловеност от гледна точка на обема на акта.

От гледна точка на резултатите с оглед установяването на обема на правния акт различаваме три основни вида тълкуване:

- буквално – при него в процеса на тълкувателната дейност достигахме до извода, че действителният обем на правния акт е същият, който следва непосредствено от буквалния негов текст. Това е и най-често срещаният вид тълкуване с оглед на обема.

- разширително – в процеса на тълкувателната дейност стигахме до извода, че действителният обем на правния акт е по-широк от този, който следва непосредствено от буквалния текст на акта. Поради самата му природа разширителното тълкуване се използва най-често в частното право.

стеснително (ограничено) тълкуване – при него в процеса на тълкувателната дейност стигаме до извода, че действителният обем на тълкувания акт е по-тесен от онова, което следва от буквалния текст на акта.

Правната уредба на тълкуването у нас се съдържа главно в чл. 46 до чл. 51 от ЗНА. Тук следва изрично да подчертаем, че наказателна, административна и дисциплинарна отговорност не могат да се обосноват по пътя на разширителното тълкуване (чл. 46, ал. 3 ЗНА).

В тази връзка следва да се посочат и някои правила, които днес вече имат статута на постулати в съвременното правно мислене:

- Изключителните закони винаги подлежат на стеснително тълкуване.

- Закони, установяващи смекчаването на отговорността, се прилагат разширително;

- Всяко съмнение при тълкуването на закона следва да бъде в полза на обвиняемия (*in dubio pro seo*) ;

- Закони, установяващи засилване на отговорността, се тълкуват стеснително и така нататък.

Видове начини за тълкуване

Начините за тълкуване биват класифицирани на основата на няколко критерия. В зависимост от това дали са изрично формулирани, или мълчаливо използвани, начините за тълкуване биват подразделяни на експлицитни и имплицитни. Експлицитните начини за тълкуване имат обосноваваща и рационализираща стойност. Имплицитно използваните начини за тълкуване са част от професионалното правосъзнание на съдията, елемент от неговия професионален опит и нагласа. Тази класификация отговаря на една друга от теорията на правото: тълкуване „за себе си” (имплицитно използване) и тълкуване „за другите” (експлицитно използване). В зависимост от обхвата на приложимост разграничават се общи и особени начини за тълкуване. Първите имат фунда-

ментален и аксиоматичен характер, относими са към юридическата система като цяло, но разбира се, нямат абсолютен характер. Вторите са приложими към определен отрасъл или част от правната система. Терминологично първите биват наричани: „принципи за тълкуване“, а вторите – „правила за тълкуване“.

Начините за тълкуване се различават и на основата на типа правна система. В хода на историческата еволюция на двете основни правни системи се оформят два различни типа начини за тълкуване: континентално и прецедентно обосноваване. Въпреки многото сходства, т. к. става дума за тълкуване на правни норми, ние можем да говорим за прецедентна и континентална тълкувателна догматика.

Понастоящем съществуват четири основни начина за тълкуване. Те са безспорни, прилагат се в определено съотношение помежду си, и с помощта на така наречените тълкувателни презумпции.

Съдията може да определя действието на обичайния или където е подходящо на техническия смисъл на думите в цялостния контекст на закона; той също трябва да определя обсега на общите думи с позоваване на този контекст;

Ако съдията смята, че прилагането на думите в техния обикновен смисъл ще произведе абсурден резултат, който не може разумно да се предположи, че е бил намерението на законодателя, той може да ги приложи във всеки вторичен смисъл, който те са способни да носят;

Съдията може да приеме наличието на думи, за които той смята, че са предположени от думи, които вече са налични в закона, и той има ограничена власт да прибавя, променя или пренебрегва законови думи с оглед да избегне предписанието да бъде неразбираемо или абсурдно или изцяло безсмислено, неработещо или изцяло несъвместимо с останалата част от закона;

Прилагайки горните правила, съдията може да прибегне до помощта на конструкцията или определени презумпции.

В континенталната правна система историческата еволюция на начините за тълкуване е прекъсната от кодификацията през XIX век и наложените от нея забрани за тълкуване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Възприетата в настоящата работа класификация е в рамките на континенталната традиция. Първият основен критерии за класификация е ролята на начина за тълкуване в тълкувателния процес. В теорията на тълкуването винаги е било обръщано внимание на факта, че съществуват две нива, чрез които тълкувателят изяснява предписанието: на първото ниво се намират специализираните догматични тълкувателни техники; освен тях обаче съществуват и по-общи и принципни нагласи и предпочитания – относно това как може и трябва да се извършва тълкуването в конкретната правна система. За да бъде по-ясно показана принципно различната им роля в процеса на тълкуването, тези общи нагласи биват наричани „методи на тълкуването” от традиционната теория на тълкуването. Развивайки този подход и за да направим съществуващата разлика терминологично по-осезаема, И. Вроблевски въвежда разграничаването на начини за тълкуване от първа степен и начини за тълкуване от втора степен. Това разграничаване е вече общоприето в модерната европейска теория на тълкуването.

Начините за тълкуване от втора степен са два вида. Критерии за разграничението е тяхната роля в процеса на тълкуването. Първият вид са процедурни – определят реда на прилагане на начините за тълкуване от първа степен. Вторият вид са за предпочитание – определят кое от възможните значения на тълкуваната правна норма следва да бъде предпочетено.

Начините за тълкуване от първа степен използват средства от контекста на тълкуваната норма. Критерии за разграничение на начините за тълкуване от първа степен и за класификацията им трябва да бъде контекстът. Контекстът може условно да бъде

разделен на пет „пласта”: езика, на който е изразено правилото за поведение; логическите правила, съгласно които се изгражда правният текст; правилата на юридическата система; историческите факти, относими към създаването на правната норма; заобикалящите релевантни факти към момента на действие на правната норма.

ЛИТЕРАТУРА

Милкова Димитрина. Обща теория на правото. С., 2001

Ташев Росен. Теория на тълкуването. С., 2001.

Правното явление
Преслава Маринова Петрова,
Илиян Мирославов Илиев

ВЪВЕДЕНИЕ

Правното явление, съобразно с общия строеж на правната реалност е правно нормативно съотношение на координация и субординация между взаимно зависими наши постъпки и техните правно нормативни предпоставки, съставлящи една единна даденост. Подобно на правната реалност в нейната цялост, правното явление ни разкрива също и социологически и нормативни елементи. Социологичните елементи на правното явление са обективните негови елементи. Това са взаимните постъпки, които се извършват като осъществяване и приложение на правната норма. Това са и предпоставките, при чиято наличност се поражда правно нормативната потребност да се извършват точно тия постъпки. Нормативните елементи на правното явление са субективните негови елементи. Това са всички ония индивидуално психически нормативни преживявания, които разкриват пред нашето творческо съзнание неговата нормативна обвързаност от наличността на преживяната правна норма и съпровождат нейното практическо приложение чрез определена система от взаимно зависими наши постъпки.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Социологичните елементи на правното явление продажба са преди всичко взаимно зависими постъпки, към които се свежда действително сключената продажба, а след това и взаимно зависимите постъпки на продавача и купувача, чрез които се осъществява предаването на купения предмет и заплащането на цената.

Нормативните негови елементи са индивидуално психическите нормативни преживявания от страна на продавача и купувача за нормативната обвързаност между тях да изпълнят при наличността на една действително сключена продажба взаимните си задължения, да заплатят цената и да пристъпят към предаване на закупения предмет. Социологичните и нормативните елементи на правното явление са еднакво необходими за неговото формално и фактическо установяване. Без социологичните негови елементи правното явление би се превърнало в едно чисто индивидуално психическо преживяване на един нормативен процес. Без нормативните негови елементи, правното явление би се свело към един обикновен социален факт, чиито нормативно психически елементи и свързаните с тях социологични останки и подробности остават скрити от неговата обективна даденост. Равноценността между тези две групи елементи на правното явление са формално конститутивни. Във функционално отношение т.е. от гледна точка на функционалното им значение при конституирането на правното явление нормативните елементи имат преднина. Социологичните елементи на правното явление т.е. системата от координирани, суб и суперординирани наши постъпки придобиват формално конститутивното си значение на необходими елементи само тогава, когато те се проявяват като функция на нормативните негови елементи, на правната норма и нейното социално осъществяване.

Откъснати от нормативните елементи, социологичните губят не само етичното, но и правно конститутивното си значение. Те се превръщат тогава в социални факти без всякаква правна опора. Нормативните елементи, с които се определят социологичните като им придават правна квалификация, осмислят ги и от правна гледна точка ги одухотворяват. Те са тези, които ги въздигат във формално необходими конститутивни елементи, в чието проявление се проявява интегралното правно явление. Господстващото функционално значение на нормативните пред социоло-

гичните елементи в правното явление не винаги се схваща ясно и категорично. Съотношението между тези елементи, като че ли е обратното при опитното възприемане на правното явление. При обикновеното възприемане на правното явление изпъкват на пръв поглед социологичните негови елементи, системата от взаимно зависими постъпки. Неговите нормативни елементи, като индивидуални психически преживявания, остават скрити зад извършените постъпки и се възприемат само косвено, посредствено през призмата на първоначално възприетите постъпки. Същото отношение между тези две групи конститутивни елементи на правното явление, като че ли се наблюдава и при

практическата негова преценка. Но това е така само на пръв поглед и само от чисто външно утилитарно прагматично гледище. Едно по-дълбоко проникване в съотношенията между нормативните и социологични елементи на правното явление не може да не изтъкне значението на нормативните негови елементи даже от тази гледна точка. Не важи толкова производното, вторичното към каквото се свежда системата постъпки, а първичното, основното, нормативните преживявания, на които се дължи системата взаимно зависими постъпки.

Именно това господстващо значение на нормативните елементи в правното явление от функционална конститутивна гледна точка се проявява в три насоки: динамични, казуално-генетично или субективно психологично; статично, номологично; интелектуалистично или синтетично логично. Конститутивното - функционалното предимство на нормативните елементи от динамично, казуално - генетично или субективно психологическо зрелище се изразява в това, че ефективното поражение на социологичните елементи се намира в определена причинна психологическа зависимост от нормативните елементи на правното явление. Правната норма, подобно на всяка друга етична норма, е не само етическа заповед, но още идея, сила, напластена психологическа енергия. Фиксирайки предварително идейното представе-

но съдържание на социологичните елементи, тя въздейства върху творческото наше съзнание и заедно с други фактори предизвиква осъществяването на социологичните елементи. Вярно е, че нормативните елементи, правната норма и свързаните с нея индивидуално психически нормативни преживявания се намират от своя страна в известна причинна зависимост от социологични елементи и социални фактори. Но това не е конкретната причинна зависимост между конститутивните елементи на едно и също конкретно правно явление, каквото е например причинната зависимост между нормативните преживявания у купувача и плащането на цената. Това е по-скоро една обща, една друга причинна зависимост между социални фактори и нормативни преживявания било то с конкретно или абстрактно съдържание. Пример: причинната зависимост между преживяването на нормата "заплати цената на закупения предмет" като самостоятелен факт, и всички социални фактори, на които се дължи нейното възникване и преживяване от нашето индивидуално съзнание, както и нейното санкциониране от държавната законодателна власт. Господстващото функционално конститутивно значение на нормативните елементи в правното явление от динамични, казуално-генетичногледнища визира само индивидуално психическата причинна зависимост между двете групи конститутивни елементи на едно и също правно явление, между преживяваната норма и нейното изпълнение чрез съответни постъпки. Функционално конституивното предимство на нормативните правни елементи от статична, номологична гледна точка се заключава в това, че само въз основа на тях ние можем да преценим и установим, дали проявените социологични елементи с същите ония, които се визират от правната норма и, които веднъж осъществени образуват втората група конститутивни елементи на едно и също правно явление. Идейното съдържание на нормативните елементи и на правната норма образуват в същото време логичното съдържание на ценностни съждения, на критерии.

Напредването например, на купения предмет не е конститутивния социологически елемент на правното явление продажба, а социологична и правна предпоставка за дирене на вреди и загуби, социологични елементи на нови групи правни явления, на неправомерни и санкционни правни явления.

Функционално конститутивното предимство на нормативните елементи от интелектуалистично или синтетично логична гледна точка се свежда към това тия елементи, чрез своето представено съдържание, включващо в себе си, макар и само мислено, идейно социологичните елементи на правното явление. Правната норма, подобно на всяка друга етическа норма, представлява едно своеобразно синтетично обхващане на емпиричната действителност. За да изпълни функциите си на нормативно, регулативно начало, тя не може да не свърже своето съдържание в общественения живот и бъдещото вероятно негово развитие. Представеното, интелектуално, идейно съдържание на правната норма е една синтетична комбинация от елементи, заети от сегашното влизане в обществената действителност и от бъдещото и нейно развитие. Въз основа на една синтетична разработка на възприетата до тогава социална действителност правната норма проицира бъдещото нейно развитие. В една нормативно синтетична формула тя установява какви взаимни постъпки и в какво съотношение координация, суб и суперординация трябва тя да се извършва при наличността на предварително проявени факти и отношения. Синтезата, включена в правната норма е своеобразна. Тя не е каузално генетичната синтеза, включена в синтетичната формула на един природен закон. Тя е нормативната синтеза на един императив. Тя стои в основата на обществени отношения, които се осъществяват не сами по себе си по силата на една каузално генетична необходимост, а чрез творческата намеса на нашата воля, чрез съответни проявления на творческото наше съзнание. Осъществявайки синтезата, включена в правна норма, нашето съзнание изпълнява нейните императивни елементи. Пра-

вото отразява динамиката на обществения живот и я моделира по свой начин. Правното състояние е модела на отмереното в правото като условия и последици. Правните норми свързват отделните правни състояния, като ги поставят в последователен ред от предпоставки и последици. Правните състояния следват едно от друго и образуват нормативен ред. Нормативния ред е последователност от правни състояния. В своята систематична цялост правните редове дават съдържанието на правното явление. Правото определя различни редове: статичен и динамичен; диспозитивен, охранителен, санкционен, защитен. Различните редове се състоят от различен вид правни състояния, обхванати от различни правни норми. Правното явление се включва, обхваща няколко правни реда. Именно в моделирането на последователните елементи в редове, в които се осъществява правното явление се състои смисъла на правото като генератор на ред. Това е ред на състояния, които последователно следват едно от друго. Всеки социален нормативен модел на ред има йерархична структура. Правото се структурира чрез правни явления, правото в множеството от модели на правни явления. Правното явление може да се разглежда като част от правната реалност и като абстрактен юридически модел на възможна обществена реалност. В първия случай, правното явление е обективна даденост, социален факт. То е правнорелевантно поведение на правни субекти, реализиращи правни предписания, правни императиви, юридически правила.

Всяко правно явление, като част от правната реалност е нещо самостоятелно, отделно. Правната реалност е съвкупност от множество правни явления. Следователно всяко правно явление е отражение на предварително заложена, „правна рамка“, правен модел. Произволни правни явления не може да съществуват. От тук правната теория се развива в две посоки. Едната е, че правната норма е модела на правното явление; втората гласи, че правната норма обединява елементите на правното явление и то

е „интегрирано единство, завършено цяло" от правни и фактически елементи.

Правната норма се използва, за да обясни като модел свързването на условия с последици. Правните норми са свързани помежду си, те не са самостоятелни и правното явление е модел, създаден от няколко правни норми. Санкцията е правно състояние от негативен ред присъщ на същото правно явление на всяко правно явление. Въпроса: "колко правни явления могат да се породят от една правна норма?" е нелогичен. Правото и реализирането на правото са две различни социални дадености. Реализирането на правото е осъществяване на модела на правното явление, превръщането му в част от правната реалност като социална даденост. В този смисъл ние разглеждаме правното явление като идеален модел на ред, който произтича от правото, а самото право като съвкупност от модели на правни явления. Всеки нормативен ред е структурен модел на възможно проявление на отделното правно явление. Съвкупността от всички правни норми, които дават нормативните редове на едно правно явление, е правният институт. Той институционализира правното явление в неговите проявления - позитивно, охранително, защитно и санкционно. Ролята на правния институт е да организира правната материя. Правния институт като цяло не се реализира, реализират се включените в него правни редове като структурни модели на правното явление. В правния институт се включват нормативните редове, които не могат да се реализират едновременно. При реализирането на всеки нормативен ред се реализира и институционализираната част от правното явление, но не правното явление като цяло, не целят правен институт. Например висшето образование е правен институт. Кандидатстването във висше училище без необходимите условия или при не покриване на поставените изисквания ще е реализиране на правното явление като охранителен ред. Процеса на следване е реализиране на същото правно явление в неговото позитивно проявление - като позити-

вен ред. Същия студент може да потърси съдебна защита срещу отстраняването и тогава правното явление се реализира като защитен ред. Правото е структурирано от правни институти, но те не се съставени сумарно от правни норми, а от правни норми даващи модели на правни явления. Моделът на всяко отделно правно явление дава абстрактен нормативен израз на значима за правото житейска ситуация. Правото не регулира обществени отношения въобще, а само техни възможни проявления, които трябва да се осъществят в рамките на отделно правно явление. В този смисъл правото действа чрез правните явления, то съществува чрез моделите на правните явления. Правото отразява обществената организираност и затова правното явление е структурирано в различни правни редове, включващи последователно различни правни състояния. Всеки правен ред дава израз на прехода от едно правно състояние като условие, към друго като цел. Правното явление адекватно на отразяваната социална динамика, обхваща повече правни редове. В приетата конструкция на правната норма са включени два реда: позитивен (хипотеза-диспозиция) и негативен (нарушена диспозиция - санкция, а в действителност възможните редове са пет. Нормативния ред включва различни диалози, подредени в последователност и натоварени с различна роля. Това са така наречените правни състояния. Тези две състояния, които правната норма свързва в нормативен ред се определят като хипотеза и диспозиция, чието съдържание включва юридически факт и съответно правна последица. Това е една обща спрямо всички нормативни редове логическа конструкция, но правното явление включва различни редове, където хипотезата и диспозицията получават и различни видове белези. Нещата се откриват различно, когато се опитваме да осмислим правното явление чрез нормативни редове, където всеки от тях извежда определени условия към също определена цел. Тогава виждаме хипотези и видове правни последици. Целта на всеки нормативен ред се изразява в правни последици, а само позитивните от тях

ще означаваме като диспозиция. Всеки правен ред изразява модел на движение от условие към цел. Условието са предпоставка при наличието, на която субектите получават правно качество, необходимо им за да се включат в предвидения като последица ред. Чрез правосубектността всеки човек получава първите правни позиции. Качеството правосубектност е необходимо, но не винаги достатъчно условие, за да се получат нови правни позиции. Волеизявлението като юридически факт- представлява реализиране на дискурсна правна позиция, което води до ново качество на правен субект. Хипотезата слага началото на различни правни редове. Тя може да бъде позитивна, като начало на позитивен правен ред в тези случаи ние я определяме като предпозия, но също и негативна. Синтетично логичното функционално съотношение между нормативни и социологични елементи на правното явление ни позволява да извлечем и установим неговите отделни елементи не само чрез анализа на дадени правни явления, и емпиричната действителност, но още и чрез съответния анализ на представеното съдържание на правната норма. Резултатите от двата анализа не могат да не се покрият. Предпоставките, визири от хипотезата и системата взаимно зависими постъпки, визири от диспозицията са отделни, необходими съществени социологични елементи на правното явление. Не само всяка правна норма не може да съществува без хипотеза и диспозиция, но и всяко правно явление на емпиричната действителност не може да разкрие факти и събития. Предпоставките, визири от хипотезата са първият елемент на правното явление. Диспозицията изразява позиция като крайна цел. Това са статични диспозиции. Установената в правото цел в случая е те да се получат и да се ползват пряко. Това са например позициите включващи право на живот; право на неприкосновеност; право на свобода и пр. Тук правното явление може да се развие само в негативен правов ред при условие, че тези позиции са нарушени. Целите в правото са от различен порядък и са положени по различен начин. При дина-

мичния нормативен ред позицията в диспозиция, следваща от хипотезата, е само необходимо средство към цел.

Целта е новата позиция в следваща диспозиция. Тук диспозицията включва позиции, които са предназначени да бъдат необходимо средство към нови позиции. Това са динамични диспозиции. Заложените в тях правни позиции са нужната предпоставка към нова диспозиция. В тези случаи диспозитивния ред на правното явление включва три правни състояния. Така при покупко-продажбата субектите сключват договори, получават позиции на страни по него. Тези позиции обаче не са целта, а средството. Реализирането на позициите води до нови позиции за страните, които са целта. От друга гледна точка конструкцията на правното явление носи идеята за правото на диалог. Тази идея като смисъл на правото се конкретизира в три възможни насоки. Първо, да се положи диалога като единствен възможен модел. Второ да се санкционира неспазването на диалога. Трето, да се защити самия диалог като модел. Поради това всяко правно явление следва да включва три вида нормативни редове: позитивен, нормативен, защитен.

Правното явление се моделира първо в позитивни редове. С оглед на това каква функция изпълняват ние ги разделяме на: статичен и динамичен правни редове. Статичния позитивен нормативен ред е модел на развитие на правното явление в което правната цел е упражняване на получена позиция. Такъв характер имат предимно правните явления, уреждащи разпределението на блага. Този нормативен ред включва две състояния - предпозиция и диспозиция. Чрез статичен нормативен ред се моделира разпределението на необменните, естествени и придобити блага. Статичния правов ред обхваща и осъществяването на обmena на блага.

Динамичния позитивен нормативен ред урежда обmena между блага, при който се прехвърля едно право върху благо от един субект на друг. Ето, защо тук винаги има промяна на

качеството. Правното явление моделирано в динамичен правен ред включва последователни правни състояния и изразява движението от един съществуващ дискурс през втори като средство, към трети като цел. Главно място в този вид правен ред заема втория. Като правно състояние - диспозицията, той е диалогът за осъществяване на обменните отношения.

Правното явление се моделира и в негативни нормативни редове. Нормалното и желано протичане на социалното взаимодействие заложено в модела на всяко правно явление. Едно правно явление обаче може да се прояви и в алтернативни варианти, което налага те също да бъдат предвидени като правни редове. Алтернативата е отклонение от модела на ред, което може да доведе до неполучаване на желано правно качество. Посочените възможни алтернативи са предвидени от правото като отделни правни състояния. Те поставят началото на нови - негативни правни редове, в които се развива правното явление. Първото възможно отклонение от диспозитивния ред е неправомерно осъществяване на диспозитивната, което е заложено като основание за охранителен нормативен ред в развитието на правното явление.

В модела на правното явление са предвидени две възможни отклонения в диспозитивната - действие без правно качество; липса на необходимо правно качество или на конкретизиращи го изисквания и действия извън позиция, включително и неспазване на свързаните с позицията правила. Второто възможно отклонение от диспозитивния ред на правното явление е неправомерното действие срещу позиция. То обуславя санкционен нормативен ред. Противоправното действие на страна в дискурс се определя като правонарушение. Например, забавата при неизпълнение на парично задължение обуславя лихвата, която се определя като санкция. Правната опозиция е начало, което може да се развие в два различни правни реда - защитен и санкционен. Разликата между защит-

ния и санкционен правов ред в случая е в предмета на дискурса. Защитния диалог има същия предмет, както и нарушения дискурс. Санкционния правов ред включва един или няколко дискурса, които имат нов предмет. Този нов предмет е именно юридическата санкция. Санкционния правов ред, в който се развива едно правно явление, се определя още и като "юридическа санкция". Санкционният дискурс е самостоятелно правно явление в санкционния ред - юридическа отговорност. Правната експозиция и опозиция са алтернативни състояния на позитивния правов ред, но не са тъждествени, както обикновено се приема.

Правната експозиция „уврежда“ самия правен субект; правната опозиция „уврежда“ насрещната страна. Експозицията е нарушение на собствени задължения или забрани; опозицията е нарушаване на чужди права, чрез неизпълнение на собствените задължения и забрани. Правната опозиция може да доведе и нормално води да развитие на правното явление в негативен правов ред - санкционен дискурс и защитен нормативен ред; състоянието на експозиция не води до отговорност.

Защитният нормативен ред се включва главно като процесуално производство, осъществяван от органите на съдебната власт. Оспорването, осъществявано чрез упражненото право на защита поражда нов правен дискурс и насочва развитието на правното явление в защитен нормативен ред.

В този нов ред оспорването като правна предпозия се очертава чрез правния интерес. В наказателното производство интересите на пострадалия, както и на извършителя се предпоставят. Правото на защита включва една претенция, породена от несъгласието. Защитата се състои в това да се установи дали исканията, претенциите за неправомерност или противоправност са основателни или неоснователни. Претенциите са в две възможни посоки, което определя и две линии на защита. Защитата, която дава съда е да направи безспо-

рен един реален юридически дискурс - било като условие, било като последица според казуса. Защитния и санкционният правни редове са присъщи за всяко правно явление. Това не означава, че е задължително винаги тяхното реално осъществяване. Те са необходими в модела на правното явление, а тяхното действително реализиране се определя в социалната практика.

ЛИТЕРАТУРА

Ганев Венелин. Учебник по обща теория на правото. С., 1990.

Дачев Лъчезар. Юридически дискурс. Русе, 2004.

Вилхелм Завоевателя и английската държава в периода XI – XIII в.

Ралица Андреева Колева

ВЪВЕДЕНИЕ

Уилям I Завоевателя (известен още като Вилхелм Завоевателя; на английски William I the Conqueror - "Завоевателя" - или William the Bastard на френски: Guillaume de Normandie) е херцог на Нормандия (1035 —1087) и крал на Англия (1066—1087). Той е незаконороден син на нормандския херцог Робер I Великолепни. Като херцог на Нормандия, Уилям става най-могъщия феодален владетел във Франция, а когато заема трона на Англия след своята победа в битката при Хейстингс през 1066, той променя пътя на английската история. Според днешната номерация, Уилям е херцог на Нормандия под името Уилям II (или Гийом II) и крал на Англия под името Уилям I.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Родословно дърво

Дядото на Вилхелм, нормандският херцог Ришар II Добрия е брат на английската кралица Ема, съпруга на Етълред Бавния, крал на Англия, а по-късно и на Кнут Велики, крал на Англия, Дания и Норвегия.

Вилхелм е по-голямото от двете деца на нормандския херцог Робер I Великолепни и неговата метреса Арлет, дъщеря на буржоа от град Фалез.

След смъртта на баща си през 1035, 7-годишният Вилхелм е признат за херцог на Нормандия (под името Гийом II) от местните барони и от своя феодален сеньор, френския крал Анри I. Въпреки това, фактът че е незаконороден прави позицията му

нестабилна. Трима негови настойници и един възпитател са убити при заговори за свалянето му. Роднините на баща му са по-скоро негови врагове, тъй като очакват облаги от евентуалната смърт на младия херцог. Вилхелм обаче оцелява и на 15-годишна възраст е посветен в рицарство от крал Анри I. Той започва да управлява самостоятелно и на 19 години вече успешно се справя сам със заплахите от въстания и нашествия. С помощта на Анри I, Вилхелм окончателно установява контрол над Нормандия след победата им през 1047 над коалиция от размирни нормандски барони в битката при Вал-е-Дюн, на югоизток от Каен.

Точно през тези години Вилхелм се научава да води битки и да управлява. Той обаче се научава и да контролира младежкия си ентузиазъм. Винаги готов да поеме риск и да се хвърли в битка, в същото време той не се срамува да се оттегли веднага, когато прецени, че предимството не е на негова страна. Методите му за водене на бой не са сложни и претенциозни, умее да се възползва безмилостно от всяко временно преимущество.

Смята се, че е живял праведен живот за тогавашните разбирания и е подпомагал нормандската църква. През 1049 той назначава своя около 16-годишен природен брат Одо за епископ на Байо. Уилям има още един природен брат - Робер, граф на Мортен - и една сестра от същата майка (Арлет) - Аделаида Нормандска.

През 1049г. Вилхелм се договаря с фландърския граф Балдуин V за ръката на дъщеря му Матилда. Балдуин имал нужда от съюзник срещу немския император Хайнрих III. Вилхелм и Матилда обаче са братовчеди и папа Лъв IX, лоялен към императора, забранява брака като кръвосмесителен. Въпреки това женитбата между 26-годишния Вилхелм и 22-годишната Матилда става факт през 1053 в катедралата Нотр Дам (Йо) в Йо, Нормандия (днес в Сен-Маритим, Франция). От този брак се раждат 4 сина и от 4 до 6 дъщери. Уилям се сдобрява с папата едва през 1059, когато в знак на покаяние построява два манастира в Каен.

Завоеванието на Англия

Интересът на норманите към Англия произтича от втория брак през 1002 г. на английския крал Етълред Бавния с Ема, сестра на тогавашния нормандски херцог Ришар II Добрия. Синът на Етълред и Ема, Едуард Изповедникът, става крал на Англия през 1042 г. Преди това обаче Англия е управлявана от датски крале и Едуард е изгнаник в продължение на 25 години точно в Нормандия. Оттам той познава внукът на Ришар Добрия, младия херцог Вилхелм, който, макар и само около 14-годишен, през 1041 вероятно е помогнал за завръщането в Англия на по-възрастния си братовчед, за да може той да вземе властта там през следващата година. Вилхелм изглежда е очаквал отплата за това от страна на Едуард и, когато става ясно, че английският крал-свещец (вероятно обрекъл се на безбрачие) ще остане бездетен, в него се зараждат апетити да стане престолонаследник на Англия. Едуард може би сам е подхранвал надеждите на братовчед си, използвайки за дипломатически коз това, че няма наследник. Нещо повече, според самия Вилхелм, Едуард го е обявил за престолонаследник по време на негово посещение в Англия през 1051 или 1052. А през 1064 Едуард изпраща на дипломатическа мисия в Нормандия своя шурей Харолд, граф на Уесекс, най-влиятелния благородник в Англия и един от претендентите за негов наследник. Норманските хроникьори твърдят, че по време на това пътуване Харолд се е заклел да подкрепи претенциите на Вилхелм и да признае правото му върху английския престол. Това обаче е спорно. Други източници твърдят, че Харолд е претърпял корабкрушение на нормандския бряг и е бил пленен от Вилхелм. По този начин обещанието е било дадено под натиск и Харолд може да се е чувствал свободен да го наруши.

Така или иначе, когато Едуард Изповедникът умира бездетен в началото на 1066, събранието на английските първенци одобрява коронацията на Харолд. Тя се провежда на 5 януари 1066 г. и така новият крал на Англия е Харолд II. Вилхелм реагира

моментално и си осигурява подкрепата на папа Александър II (1061 – 1073) , който благословил нападението към Англия, надявайки се да подчини непокорната английска църква.

Други обаче действат още по-бързо - изгоненият от Англия бивш граф на Нортумбрия и брат на крал Харолд, Тостиг, организира нашествие още през май 1066 г., а през септември обединява силите си с нахлулите на острова норвежки войски на Харолд III Хардрада. Кралят на Норвегия също е претендент за английския престол и новият английски крал, който вече очаква нападение откъм Нормандия, е принуден да промени плановете си и да се насочи на север, за да посрещне норвежкия крал и размирния си брат. На 25 септември той разбива войските им при Стамфърд Бридж, близо до Йорк, а Хардрада и Тостиг са убити в битката.

През това време нормандският херцог Вилхелм събира флота от около 600 кораба и 15 000 армия нормански, френски и италиански феодали, към които се присъединили рицари от други страни, разни авантюристи, жадни за плячка. С тази армия, превъзхождаща англосаксонската, която в момента била изтощена от противоречията и борбите между английските магнати, той тръгва да пресича Ламанша още през август и вероятно е планирал да нахлуе в Англия през остров Уайт и заливът на Саутхамптън. Плановете му са осуетени от лошо време и насрещни ветрове и нашествието е забавено с повече от месец, а флотата му, претърпяла известни загуби, се насочва към по-източна точка от английския бряг. Така Вилхелм акостира в Южна Англия само дни след победата на Харолд II над норвежките войски. По ирония на съдбата, неприятностите за Вилхелм се превръщат в големия му шанс - ако е бил пристигнал през август, както е планирал, той е щял да бъде посрещнат от една свежа и числено превъзхождаща го английска армия и вероятно е щял да бъде разбит.

При така стеклите се обстоятелства, той успява да акостира в Певенси на 28 септември и разполага силите си от стрелци

и пехота в близост до селището Хейстингс. Крал Харолд II отговаря на предизвикателството веднага - избързва на югоизток с близка по численост армия, която обаче е изморена след битката при Стамфърд Бридж. Вероятна причина за прибързаните му действия (той би могъл да изчака и да събере подкрепления в Лондон) е това, че районът, в който навлиза врагът, е част от личното феодално владение на Харолд и той приема действията му като провокация.

Англосаксонските сили пристигат на мястото на битката късно вечерта на 13 октомври. Решителното сражение е на следващата сутрин и остава в историята като *Битката при Хейстингс от 14 октомври 1066*. В нея отначало преимуществото е на страната на англосаксонците, но войските на нормандския херцог обръщат развоя ѝ, а изходът ѝ става окончателно ясен, когато крал Харолд пада убит. Според най-разпространената версия, може би легендарна, последният англосаксонски крал е поразен в окото от стрела.

Това е ключовият момент в събитията, които днес наричаме *Норманското нашествие*. От тук нататък пътят на завоевателите към вътрешността на Британския остров бил открит. Един след друг, оказвайки мъжествена съпротива, падат градовете и селата на Англия. След като не успява да влезе в Лондон, Вилхелм се насочва към Уолингфърд, завладява Дувър, Кентърбъри, Саутуорк, където част от англосаксонската аристокрация минава на негова страна. Изправени пред възможността за продължителна обсада на столицата, останалите първенци също се отказват от по-нататъшна борба. Съпротивата до този момент е организирана от името на непълнолетния по това време законен наследник на английския престол Едгар Атълинг, правнук на англосаксонския крал Етълред Бавния от първата му жена, кралица Алфгифу. Именно младият Едгар обаче е начело на делегацията, която посреща Вилхелм при Бъркамстед и му предлага английската корона. На Коледа, 25 декември 1066 г., в Уестминстърското

абатство Вилхелм е провъзгласен за крал на Англия под английското име Уилям I (1066 – 1087), наречен Завоевател. Така се поставя и началото на новата Норманска династия и на нова страница в историята на Англия.

Царуване над Англия

Въпреки, че Южна Англия бързо се предава на норманската власт, съпротивата в различни точки на страната, особено на север, продължава поне още няколко години. През периода 1069 – 1071 г. избухват редица въстания срещу чуждоземните управници, в които вземат участие селяните в Северна и Североизточна Англия. Тези въстания са потушени по най-жесток начин. Хиляди селяни са избити, десетки градове и села опожарени и срилати до основи.

Незаконородените синове на Харолд II опитват да завладеят югоизточния полуостров. Въстания избухват и в блатистите местности на Уелс и в Стафърд. Има и отделни опити за инвазия на датчаните и шотландците. Последната сериозна искра на съпротива е Бунтът на графовете през 1075.

Завоевателите установяват нова централизирана военно-феодална обществена система, изградена на основата на преразпределение на земята. Владенията на англосаксонската аристокрация са конфискувани. Уилям I Завоевател включва в своя домен повечето от градовете на страната, голяма част от обработваемите земи, друга раздава на духовенството, военната аристокрация, роднините си. Феодалите, които са получили имения, дават на краля клетва за вярност. Това създава условия за укрепване на централната власт. За себе си Вилхелм оставил една седма част от общата територия, при което нито един негов васал не можел да бъде по-заможен от него. Йерархическият принцип „васалът на моя васал не е мой васал“, господстващ в редица европейски страни, в Англия не може да бъде приложен. Поради централизацията, установена чрез системата на поземлената собственост, феодалният имунитет не може да намери

приложение. Свободите и привилегиите, които получават най-големите графове и висшите духовни лица (правото да провеждат съдебни дела в своите имения и пр.) , имат ограничен характер. Кралят упражнява контрол, противопоставя се на децентралистичните тенденции, ликвидира сепаратизма.

За по-нататъшното развитие на феодалните отношения важно значение има описанието на земите, извършено по разпореждане на краля през 1086 г. в цялата страна. Описите, направени от кралските пълномощници, са на основата на показанията на собствениците, дадени под клетва. Записани на пергамент, текстовете са наречени от населението *„Книга на страшния съд“*. В нея е упомената точно собствеността на земята – на краля, на графовете, абатствата, църквите. Характерно е това, че голяма част от полусвободните и свободните селяни са записани като вилани, т.е. поземлено зависими.

Провеждайки описите, кралят цели да установи материалното състояние на своите васали, за да ги облага със съответния данък. Освен това, установявайки размерите на тяхното имущество, той може да определя и данъците, с които облага населението. Това обяснява и недоволството на широките слоеве от населението заради преброяването.

Според „Книгата на страшния съд“, населението на Англия възлиза на 1, 5 милиона души. Около 95% от тях са селяни, а 5% граждани. Основното занимание на населението е земеделието, след него се нарежда скотовъдството и по-специално овцевъдството.

Компактната част от селяните образуват виланите, собствениците на парцел земя в размер на 30 акра. Виланите изпълняват задължения под формата на отработна рента, натурални и парични данъци, предоставени на земевладелеца (лорд). След тях се нареждат т.нар. бордъри – зависими селяни, разполагащи с парцел земя 7 – 10 акра. Те нямали социална база, не разполагали със самостоятелност, поради което през XII в. в основни линии

се смесили с виланите. Наред с виланите и бордърите в английското село има и една трета категория – котъри – малоимотни селяни, държатели на малки парцели земя (2 – 3 акра). Средства за препитаване те получавали чрез практикуване на допълнителни занаяти – ковачество, дърводелство и др. Сервите били най-оئےнеправданата социална група зависими селяни. Понеже не разполагат със земя, те изпълнявали най-грубите и тежки задължения в дворовете на земевладелците. В английското село имало свободни селяни – фрихолдъри, макар и те да били малко като количество.

Уилям заповядва и да бъдат построени из цяла Англия голям брой крепости, замъци и кули (сред тях и Лондонската кула). Те са необходими на норманските управници, които от тях контролират многократно превъзхождащото ги по брой английско население и се подсигуряват срещу евентуални въстания. Но, което е най-съществено, освен нов управляващ елит, завоеванието донася и нова култура и език. Норманският френски измества английския като език на управляващата класа в Англия за следващите почти 300 години.

В сравнение с Франция и Германия градовете в Англия възникват по-късно, развиват се по-бавно. В „Книгата на страшния съд“ са отбелязани около 100 града. От края на XI в. до 1307 г. се увеличават от 100 на 278, а през 1377 г. те наброяват не повече от 300. По броя на населението английските градове са по-малки, в сравнение с тези на континента. Населението на големите селища не надминава 10 000 души. По начало градовете на Англия са свързани с вътрешния пазар, докато Лондон, Бристол, Лин и някои други – с външния.

Както и в други страни на Западна Европа, занаятите образували основата на живота в градовете. Много важна роля играе и търговията.

В резултат на разширяване на връзките с континента са създадени необходимите възможности за оживяване на вътреш-

ната търговия. Понеже Уилям Завоевателя се жени повторно за графиня от Фландрия, бил даден значителен тласък на английско-фландърската търговия, покровителствана от краля. Много важно значение имат и търговските контакти с Германия и по-специално с град Кьолн.

Английските градове, особено Лондон, Дувър, Кентърбъри, Норич, Нотингам, Бъкингам, Колстър, Оксфорд, Хентингтън, Бристол и др., се превръщат в средища на активна занаятчийска и търговска дейност. Населението им нараства, увеличава се и новите жители, избягали от селата. Отначало търговците изнасяли вълна, а след това платове, зърнени храни, желязо, олово калай и др.

В тясна връзка с разпространяването на лихварския капитал, проникващ от Италия, Южна Франция и други страни, в Англия възниква и се развива кредитното дело. В резултат на изостряне на противоречията между местния и чуждестранния лихварски капитал започва преследването на евреите. През 1290 г. Парламентът взема решение за изгонването на около 16 000 евреи от Британския остров.

Както в други страни на Европа, така и в Англия градовете се превръщат в центрове на социални борби. Понеже голяма част от селищата се развиват върху кралски земи, борбата между гражданите и сеньорите не взела остър характер. Английските градове обективно подкрепят обединителните усилия на кралския дворец и спомагат за централизацията на страната. По-късно обаче, те изоставят краля и се включват в движението на феодалните магнати за формирането на Парламента, възникнал през 1265 година.

Последните 15 години от своя живот Уилям прекарва повече в Нормандия, отколкото в Англия. Има дори период от поне 5 години, в които той изобщо не посещава завоюваното кралство. От негово име в Англия е управлявана от епископи, един от които е Ланфранк, архиепископ на Кентърбъри. Уилям концентрира вниманието си върху защитаване на границите на континентални-

те си владения, които са по-уязвими, и се връща на острова само когато е наистина необходимо. Това той прави например през 1075, за да се справи с последиците от Бунтът на графовете; също и през 1082, за да арестува и хвърли в затвора природения си брат Одо, епископ на Байо и граф на Кент, който планирал да замине за Италия начело на армия, вероятно за да се самопровъзгласи за папа; през 1082 г. Уилям посвещава в рицарство сина си Хенри и получава клетви за вяност от всички по-големи земевладелци в Англия; през 1085 той се завръща с армия, за да посрещне заплахата от нашествието на датския крал Свети Кнут IV (смъртта на Кнут, преди да осъществи намерението си, предотвратява тази опасност).

Външна политика

След 1066 някои от континенталните съседи на Уилям са разтревожени от нарастването на властта му с новото завоевание и започват да проявяват враждебност. Сред враговете му са френският крал Филип I и анжуйският граф Фулк Злонравния. Конфликтните точки (и то за поколения наред) са съответно Вексен, спорна територия на брега на Сена между Руан и Париж, на границата между Нормандия и френския кралски домен, и Мен, графство, намиращо се между Нормандия и Анжу. Съюзник на френския крал в конфликта му с Уилям става и фландърският граф Роберт Фризиецът, а негов съюзник пък е датския крал Свети Кнут IV.

Към коалицията срещу Уилям се присъединява и собственият му първороден син и наследник, Робърт Късоноги (фр. - *Робер Кюртоз*). Той е недоволен от малкото власт и пари, които получава от баща си, и през 1078 г. напуска Нормандия, за да участва в интриги срещу него. През 1081 Уилям постига споразумение с Фулк за спорното графство Мен: то ще бъде дадено на Робърт Късоногия, но той ще бъде васал на графа на Анжу. Но, докато Уилям се занимава с Мен, източната част от Вексен, графството Мант пада изцяло в ръцете на крал Филип I през 1077. През 1087

след френско нападение от гарнизона в Мант, Уилям на свой ред нахлува в града. Но по време на опожаряването и плячкосването на Мант, Уилям е ранен в корема от седлото при падане от кон.

Смърт, погребение и наследство

Раната се оказва смъртоносна, но кралят умира в продължение на цели пет седмици, след като е пренесен до едно предградие на Руан. Там до смъртния му одър са природеният му брат, граф Робер от Мортен, и двамата му по-малки синове, Уилям Руфус и Хенри. По същото време разбунтувалият се по-голям син Робърт Късоноги е при френския крал Филип I. Уилям може би дотогава е смятал да направи Робърт свой единствен наследник. След предателството му обаче той вероятно се изкушава да завещае всичко на лоялния Уилям Руфус. В крайна сметка умиращият крал се решава на компромис: Нормандия, която самият той е получил като наследство, според обичая, остава за първородния му син, който става следващият херцог под името Робер II; Англия обаче, като свое завоевание, Уилям I може да остави на когото иска и така за свой наследник на английския престол той обявява Уилям II Руфус. Това става повод за въстание през следващата, 1088 г. На най-малкия си и любим син Хенри, също бъдещ крал на Англия, Уилям завещава огромна сума пари.

Уилям I Завоевателят умира на 60-годишна възраст в манастира Сен Жерве, близо до Руан, на 9 септември, 1087. Той е погребан в църквата Св. Петър в Каен, Нормандия. Това става по един съвсем не царствен начин. В края на живота си той е доста напълнял и се оказва, че тялото му не може да се побере в каменния саркофаг. При опитите да бъде напъхано в него, то се пръсва и изпълва църквата със зловоние.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Наследниците на крал Уилям Завоевател, неговите синове, следвайки политическата платформа на своя баща, про-

дължават да гromят съпротивата на англосаксонската аристокрация, да задушават недоволствата на селяните. Крал Хенри I (1100 – 1135) изгражда съдебната система, финансовата служба. При крал Стефан Блуаски настъпва период на междусобици. Положението на короната се заздравява при крал Хенри II Плантадженов (1154 – 1189), който включва в границите на Англия Нормандия, Анжу, Пуату, Турен, а също така и Аквитания. Опрян на феодалната аристокрация, той започва завладяването на Ирландия, където по това време господстват родовообщинни порядки.

Във вътрешнополитическо отношение Хенри II подкопава мощта на феодалните магнати като разрушава около 300 техни замъци. По силата на съдебната реформа, която провжда, Кралският съд се превръща във висш съд за сеньорите. Кралските доходи са увеличени. Проведена е и военна реформа. Създава се възможност службата на феодалите да бъде изкупувана чрез т. нар. „щитови пари“. Наемат се рицари, за да служат в кралската армия. Влиянието на крупните феодали намалява, нараства ролята на краля. Народното опълчение е възстановено.

Крал Хенри II влиза в конфликт с Църквата. В стремежа си да подчини духовенството той се опитва да ограничи господството на папския престол в Англия. През 1164 г. на събора в Кларендон са приети известните постановления, по силата на които духовните лица, извършили престъпления, да бъдат подвеждани под отговорност и изправяни пред Кралския съд. Кентърбърийският архиепископ Томас Бекет, подкрепян от папата, епископата и някои барони, ги отхвърля. Започва ожесточена борба. Архиепископ Томас Бекет е убит. В отговор на църковните реформи на краля папата заплашва Хенри II с отлъчване. За да запази престола си, на краля му се налага да се покае публично за извършения грях.

Синът на крал Хенри II, Джон Безземни (1199 – 1216), обявява безперспективна война на Франция, в която претърпява

поражение. Франция завладява Нормандия, Анжу, Турен и някои територии на Пуату. Недоволството на бароните нараства. Засилват се и антифеодалните настроения на селяните и градския плебс, породени от увеличаването на налозите.

Във връзка с назначаването на архиепископ на Кентърбъри възниква остър конфликт с папкия престол. Папата налага над Англия интердикт. Крал Джон Безземни е отлъчен от Църквата. Изолиран от феодалната аристокрация, която престанала да му се подчинява, кралят, остава без престол, е принуден да положи клетва за вярност пред папа Инокентий III (1198 – 1216). През лятото на 1215 г. бароните се вдигат на въстание. Разбунтуваните магнати съставят специален документ – *Велика харта на свободите* и я поднасят на крал Джон Безземни, за да я подпише.

По същество Великата харта на свободите представлява своеобразен манифест на монархията, изразяващ интересите на едрата феодална аристокрация – лордовете, бароните. В нея се правят известни отстъпки на рицарите, търговците и градовете. На първо място в хартата е включено задължението кралят да се откаже от всякакви произволни и несправедливи искания от бароните, рицарите и търговците; исканията му да не противоречат на обичаите. Фигурира и задължението да се осигури свобода на Английската църква.

Великата харта на свободите въвежда общи мерки и теглилки, задължителни за цялата страна. Освен това в нейните статии се потвърждават правилата, привилегиите и свободите, дадени на градовете и по-специално на Лондон. Според 20-та статия фрихолдърите (свободните селяни) получават право на защита от злоупотребите на държавните чиновници, гарантира се тяхната неприкосновеност. В същата 20-та статия се забранява да се отнема от вилианите по съдебен ред добитък и оръдия на труда. Чуждите търговци могли да пристигат и пребива-

ват свободно в страната. Хартата потвърждава пълното безправие на зависимите селяни.

Кралят се лишава от правото да налага нови повинности и задължения без съгласието на феодалите. Щитовите пари и субсидиите той може да получава само чрез одобрението на Общото събрание в кралството. Кралят се задължава да осигури правилен съд за всички. Кралските съдии се лишават от правото да искат редовни припаси от населението. Налаганите глоби не трябва да надвишават състоянието на осъдения, за да не се лишава от средства за съществуване.

Великата харта на свободите не е осъществена, понеже през следващата 1216 г. крал Джон Безземни умира. При управлението на Хенри III (1216 – 1279) противоречията между враждуващите групировки се изострят. Сключвайки брак с принцеса от Прованс, кралят снабдил с поземлени имения френските аристократи, които пристигат в Англия, и породил недоволството на английските барони. В знак на протест английските магнати се събират през 1258 г. в Оксфорд на конгрес. Там са създадени т. нар. „Оксфордски провизии“, специфична конституция, укрепваща властта на бароните. Възниква Парламентът. В неговите заседания взимат участие както бароните, така и гражданите, и рицарите. По-късно в него се оформят две плати. Едната палата, наречена горна, включва лордовете, другата, наречена долна, обхваща общините.

Върху историческото развитие на Англия неблагоприятно отражение дава гражданската война, която избухва през 1263 г. и приключва 1267 г. Тя е породена от противоречията между рицарите, свободните селяни и гражданите, възглавявани от Симон дьо Монфор, от една страна, и олигархията, едрите феодали с краля, от друга. Симон дьо Монфор разгромява Хенри III в битка при Люис през 1264 г., пленява краля и неговия наследник, и взема властта в свои ръце, но положението не се променя. В борбата, която продължава, се включват широките селски маси

и градските занаятчии. Изплашени, една част от бароните се съюзяват с краля. Симон дьо Монфор е убит и крал Едуард I (1272 – 1307) свиква Парламента, за да реши назрелите въпроси. Утвърждава се парламентарната форма на управление, но социалните противоречия не са изгладени, а продължават да разтърсват английското общество.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Николов, Й.** История на средновековния свят, Том втори, 1994.
2. **Здравкова, З.** Всеобща история на държавата и правото, 2001.

Дискурсна правна позиция: понятие. Форми на волята и деяния. Човешкото поведение като деяние: психическа и фактическа страна на деянието. Модели, заложи в правната позиция.

Светослав Маринов Григоров

ВЪВЕДЕНИЕ

Дискурсът е модел на връзка между правни субекти, включени като страни. Субектите се включват като страни на диалога чрез своята воля, но нейната форма, съдържание и обем не са произволни, а установени чрез правна позиция. Правната позиция е снетата в дискурса воля на правния субект с определено качество, съотнесена към конкретен вид благо.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Социалното поведение на човека, като участник в правния живот се насочва чрез въздействие върху неговата индивидуална воля. Волята е свободна. Свободата е субстанция на волята, свободата е действителна само като воля. Волята е неограничена свобода като възможност на мисленето. Конкретната воля е неограничена като възможност и ограничена като цел. Волята винаги се свързва с нещо реално. Определянето на целта (целеполагането), е акт на ограничаване на волята, на нейното свързване с определен обект, на нейното конкретизиране. Това е акт на снемане, на отрицание на безкрайността. Това, че волята иска нещо, е ограничаване, отрицание – казва Хегел.

Актът на определяне на волята, на нейния преход от абстрактното към конкретното определя посоката на човешкото по-

ведение. Свободата на човека е в това да живее според собствената си воля. Въпросът е, дали човекът определя сам изцяло своята свобода, дали се ръководи единствено от собствената си неограничена воля.

Хората живеят в съобщност и човек съществува чрез отношенията си с общността. Ако допуснем, че възникне общност от абсолютно свободни хора, то тя ще е състояние на спонтанен хаос, което ще доведе до нейното самоунищожение. Ето защо, хората създават ред и се подчиняват на реда: те установяват и възприемат общи за всички и за всеки форми на определяне, на конкретизиране на волята, чрез които насочват поведението си в определени ситуации.

2. Съществуват три форми на снемане на волята, които са включени в правото и правят възможно неговото действие като механизъм. В един случай (във връзка с определени блага и при наличието на посочено качество), субектите получават възможност за самоопределяне на волята. Те действат от позицията на свобода, която се отразява в правото като права. В тези случаи съдържанието на правната позиция се състои от права. Свободата дава първата линия в структурирането на позициите, които се развиват чрез снемането на произтичащи едно от друго, от общо към частно, права.

В други случаи, снемането се изразява в самоограничаване на волята. Тук субектите действат от позицията на необходимост. Необходимостта е съдържанието на един установен и възприет принцип – сочи Хегел. В частното право това са принципите на оборота (давам, за да дадеш; равно за равно и др.) – израз на равнопоставяне и възмездност, както и принципите на морала – израз на доброто. В публичното право, необходимостта се изразява в принципа “давам, за да получа” (давам власт, за да получа сигурност, защита и пр.).

Самоограничаването на волята се отразява в правото като задължение. То е израз на активна правна позиция, произти-

чаща от необходимост. Задължението е съгласие на субекта да се подчини на необходимостта. То е самоограничаване, за да се следва принципа като правило.

В трети случай, снемането на индивидуалната воля се изразява в наложено ѝ ограничение. Тук субектите влизат в позиция на не – свобода.

Правната несвобода е външно, наложено на волята ограничение. Тя е отрицание на неограничеността на волята, нейната определеност, постигана чрез императив. Императивът е безусловно ограничаване на волята, изразено в правото чрез правни забрани и правни поведи, като форми съответно на изисквано или наложено, пасивно или активно поведение.

Забраната се отнася до това да не се отнемат и нарушават чужди права и да не се препятства чуждото изпълнение на едно задължение. Тя се сема в конкретни пречки, препятствия към собственото поведение на субекта (нямам право) и в изключването на принудата спрямо упражняването на права и задължения от другите субекти

Заповедта, обратно, е определено наложено активно поведение. Тя ограничава произвола на волята, като я насочва в определени рамки. Правните заповеди (изисквания) се определят в юридически правила. Правилата винаги са свързани с поведението на субекта – носителя на право или на задължение.

Забраните се формулират общо, обвързват общо правното качество. За разлика от забраните, заповедите нямат всеобщ характер, а са свързани с конкретни дискурсни качества. Забраната изразява външна насрещна несвобода, която е гаранция за правата. Всеки е длъжен да зачита правата на другите и затова забраните се отнасят до всички. Заповедите определят вътрешна свързана с дискурсно качество несвобода, по конкретен повод, за определен дискурс.

Публичните права и задължения се реализират винаги по правила, докато някои частни права се реализират свободно, без

правила. За сметка на това, правото включва изисквания (правила) както при получаване, така и при упражняване и прекратяване на права и задължения. В този смисъл, заповедите имат по-широко приложно поле от забраните.

Правните заповеди, установени като изисквания в правила трябва да се различават от правните задължения. Правните задължения са снемане на една неоторимост, активна позиция, на самоограничаване на собствената свобода на волята. Правната заповед е снемане на активна позиция, произтичаща от несвобода.

Несвободата и необходимостта имат общо начало в общественения интерес. Императивът, също както и задължението произтичат от обществения интерес. Разликата е във вида на благата, с които се свързват. Несвободата (императивът) е необходимо отношение към реда като благо. Несвободата служи на реда, освен като гарантира свободата (правата) и необходимостта (задълженията), още и като ги защитава, а чрез това дава защита и на реда като цяло.

Анализът на волевото съдържание на дискурсивните правни позиции ще е пълен, когато подчертаем, че става въпрос за юридически отмерено дължимо. Ето защо все пак снемането на волята на правните субекти не напуска, а остава в рамките на дължимото. Лицата сами определят волята си, но не свободно за себе си, а спрямо дължимото. Това е така, защото волята се сменя по различен начин в правните позиции като дължимо. Ако следването на модела на волята е въпрос на лично предпочитание, то дискурсът се обезсмисля, а с това и самото право. От тази гледа точка трябва да отчитаме, че правото възлага, въздига в дължимо чрез дискурсивните позиции заложените явления на волята. Затова дискурсивните позиции изразяват възложени права, задължения, заробни, заповеди. Тук може да се възрази, че субективното право като свобода не се възлага, а се признава. Възражението се основава на възгледа, че субективното право е призната свобода, но призната не

означава неограничена. Щом свободата е определена в правна позиция, тя е насочена, а следователно и ограничена. Предусеща-ме първия отклик: а правото на живот и то ли е възложено? Отговорът ни е положителен. Животът като благо е “божи дар”, но правото върху него се осъществява чрез дискурс и в дискурс. Това е валидно и за всички други права. Благого се признава; правото върху него се възлага в определени граници.

3. Правата, заложи в правните позиции, определяни още като субективни права, са юридическа власт върху благо, призната и възложена в определен дискурс.

Това обяснение е прието от нашата гражданскопозна наука. По традиция, благата, предмет на частния обмен, се разделят на имуществени и неимуществени и оттука основните видове права в частното право са имуществените и неимуществените субективни права. Публичноправната наука обособява видовете права по отраслов признак.

Посочената по-горе от нас класификация на благата позволява да изведем и друга класификация на субективните права на базата на връзката им с благата. Така субективните права биват: индивидуални и колективни; частни и публични; признати и придобити; обменни и необменни. Според нас, особено важно е последното разграничение, което прави възможно обяснението на връзката между права и задължения. Веднага следва да посочим, че отношението между права и задължения не е единствената корелация между правните позиции.

Правните задължения са възложени самоограничения на властта върху блага, самоограничаване на количеството притежавани субективни права, или обема на отделно субективно право, произтичащо от принципите на обмена. Така, продавачът има задължението да прехвърли правото на собственост върху вещта на купувача, а последният да ограничи правото си на собственост върху парите до размера на цената, която прехвърля на продавача. Наемодателят има задължението да ограничи обема на правата си

върху предоставения имот, а след изтичане на срока (в общ смисъл – прекратяване на договора) наемателят е длъжен да се лиши от властта си – правото на ползване върху наетия имот. Собственикът на една сграда е длъжен да я поддържа, което в последна сметка тривиално означава да ограничи свободата си (властта си) върху притежаваните финансови средства и да отдели и вложи част от тях за поддръжката. Гражданинът е длъжен да ограничи властта си (правото на собственост) върху доходите и да прехвърли собствеността на част от тях като данъци. Навършилите пълнолетие мъже са длъжни да ограничат правото си на свобода (свободно придвижване) и да постъпят във войската и т.н. Във всички посочени примери носителите на правно задължение са включени в обменен дискурс (различен – публичен или частен).

Правните забрани имат публичноправен характер. Правно установената несвобода се основава в крайна сметка върху спазването на правния ред като фундаментално публично (обществено) благо.

Особен вид правно задължение е юридическата санкция. Тя е вид императив, който определя позицията на правонарушителя. Тя включва заедно и поотделно наложено ограничаване на свободата (правната) – властта върху блага и отнемането на права на правонарушителя.

Правата, задълженията и забраните са три самостоятелни линии в механизма на изграждане (и действие) на правото и тяхното начало трябва да се постави чрез конституционните права, конституционните задължения и конституционните забрани.

4. Когато разглеждаме субективните права като юридическа власт върху благо, следва да отчитаме различния обхват на тази власт. Необменните права – признати и придобити, обхващат властта да се получи благо, да се притежава благо и властта да се ползва благо. Това съдържание е присъщо на всяко необменно субективно право, което се гарантира и ограничава чрез

насрещни забрани да се отнема или препятства упражняването на тези три вида власт.

Обменните права включват още и властта да се обменя благо. Формално погледнато, това е само още едно правомощие, но в действителност неговата роля е много по-голяма. Обменен характер получава обменното право като цяло, всичките "власти", които включва неговото съдържание подлежат на обмен.

Обменът е размяна. Разменят се блага, които се притежават от един субект и преминават "в ръцете" на друг правен субект. Благото не променя своята позиция, променя се властта, правото върху него. Правото върху благо преминава от един субект в друг. Така, при продажба, имотът не се променя, променя се неговият собственик, правото върху имота променя своя титуляр.

Смисълът на обменните отношения е да се промени, да се преориентира полезността на благо, като се промени този, който се ползва от нея. Това се осъществява чрез обмените права. Размяната на правата е юридическото средство за обмен на блага и присъщата им полезност, ползата от тях.

Обменните права обхващат властта да се получи благо и да се прехвърли благо – да се прехвърли изцяло или отчасти властта върху благо. Обменните права включват властта да се ползва благо, но и властта да се прехвърли върху друг също изцяло или отчасти, временно или трайно ползването на благо. Така, може да се прехвърли собствеността върху имота, или само неговото ползване; да се получи ползата от едни знания или умения; ползата от труда или неговия резултат и прочие.

Благо и ползата от благо (полезния резултат) не са тъждествени. Благо е субстанция, която има потребимост, свойството потребимост и носи качеството полезност. Полезността е критерий за мярата в правото, чрез която се определя обема на правата, задълженията и забраните като позиции спрямо благо, с цел да се получи полза.

Ползата следва благо, а не е тъждествена с него. Така,

собствеността върху земеделски земи е благо и за неползващия ги собственик, но не му носи полза. Ползата е в съответствие с позицията на субекта и при обменните права полезният резултат може да дойде, както когато титулярът сам ползва благо, така и когато прехвърли ползването на благо върху друг субект. В този случай благо не се променя, а ползата от него се поделва между страните.

Ползването носи ползата (полезния резултат) и затова правото на ползване може да се обменя, както и правото на притежание. Властта да се ползва благо може да се прехвърля, без това да засяга властта да се притежава благо.

5. Съдържанието на правните позиции включва права, задължения и забрани, но в различните диалози се свързват позиции с различно съдържание. Когато диалогът се обяснява като правно отношение, се поддържа, че насрещните позиции на страните съдържат права и задължения. Правата и задълженията са съдържание на активни позиции, но съществуват и пасивни позиции, които включват забрани. В зависимост от вида на диалога, служещ съответно на разпределението или обмена, в него се включват две активни позиции или активна и пасивна позиция.

Разпределителният дискурс включва активна позиция на права и пасивна позиция на забрани, която гарантира установеното от правото разпределение на блага. Например правото на живот, на име, на собственост и други е заложено като съдържание на активна позиция, която овързва всички останали правни субекти с пасивна позиция, включваща забрана да се нарушава или отнема всяко от тези права.

Обменният дискурс включва две активни позиции, съдържащи съответни права и задължения. Правата и задълженията може да са включени самостоятелно или съчетани в насрещните дискурсни позиции. Включването, "подчиняването" на разпределителните отношения в модела на диалог налага освен свързване, съчетаване, също и преход между свободата и необходимост-

та, между правата и задълженията. В частната и публична сфера това става по различен начин. В частното право, задължението произтича от правото: частното право включва и свободата да се поеме един дълг, едно или друго задължение. В публичното право връзката е обратна: изпълнението на възложено задължение на държавен орган открива възможността да се упражняват едни или други права.

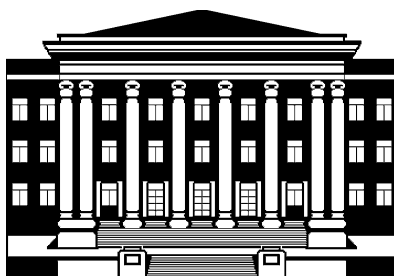
В правната теория се поддържа, че в последния случай субектите – държавни органи са носители едновременно и на право и на задължение върху едно и също благо. От теоретична гледна точка това е неправилно, защото води до релативиране на конкретната позиция в дискурса: тя или е право, или задължение, защото иначе веднъж може да се възприеме като право, друг път – като задължение. От практическа гледна точка, посоченото становище също е неприложимо: правните последици от неизпълнение на задължение и от неупражняване на право са различни и точно определени. В посочените случаи (в частното и публичното право) е заложена трансформация на правото в задължение и на задължението в право. Това е специфично снемане чрез преход в съдържанието на позициите. Резултатът от прехода е еднозначно определена позиция – тя е или задължение, или право.

6. Разпределителните и обменните дискурси са разчетени, за да осъществяват нормалната регулативна цел на правото. Те са модели на правомерни действия. Възможно е обаче и алтернативно поведение. Алтернативата на дискурса е неправо, когато идва да го замени, да го измести или неправомерно поведение, когато е в нарушение на дискурсна позиция. В тези случаи се задейства защитната функция на правото, осъществяват се охранителни дискурси, или санкционни, в които неизправната страна получава съответната негативна позиция.

ЛИТЕРАТУРА

Дачев Лъчезар. Юридически дискурс. Русе, 2004

**РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“АНГЕЛ КЪНЧЕВ”**

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ СНС'09

П О К А Н А

**Русе, ул. "Студентска" 8
Русенски университет
"Ангел Кънчев"**

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС'08

Под общата редакция на:
проф. д-р Лъчезар Дачев

Отговорен редактор:
доц. д-р Ангел Смикаров

Народност българска
Първо издание

Формат: А5
Коли: 30
Тираж: 25 бр.

ISSN 1311-3321

Печатна база
при Русенски университет “Ангел Кънчев”

<http://conf.ru.acad.bg/bg/>

Научна конференция на Русенски университет - 2008 - Windows Internet Explorer

http://conf.ru.acad.bg/bg/

ICQ Search

ICQ Search

Русенски университет "Ангел Кънчев"
СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ - РУСЕ

ENGLISH

- Начало
- Покана за участие
- Организатори
- Организационен комитет
- Тематични направления
- Работни езици
- Изисквания към оформлението на докладите
- Публикуване на доклади
- Такса за право на участие
- Фирмено участие
- Срокове
- График на провеждане
- Адрес за кореспонденция
- Телефони за резервация
- Програма на конференцията
- Сборник с доклади

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ

- Покана за участие
- Сборник с доклади

"Work, finish, publish" Michael Faraday

НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

31.10 - 01.11.2008
ПОСВЕЩАВА СЕ
НА ДЕНЯ НА НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ

Copyright © 2008

Done

Internet

100%